

VARIAE

SYNODI ET COLLECTIONES LEGUM
Vol. XI

Cassiodorus Senator

Variarum libri XII

Translatio

Anna Koltunowska – Praefatio, Libri I-V. IX
Robert Sawa – Libri VI-VIII. X-XII

Elaboratio

Monica Ożóg
Henricus Pietras SJ

Officina editoria «Wydawnictwo WAM»

Cracoviae MMXVII

SYNODY I KOLEKCJE PRAW

Tom XI

Kasjodor Senator

Variae

Tłumaczenie

Anna Kołtunowska – Przedmowa, Księgi I-V. IX

Robert Sawa – Księgi VI-VIII. X-XII

Rewizja przekładu i opracowanie

Monika Ozóg

Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM

Kraków 2017

Tytuł oryginału:
Cassiodori Senatoris *Variae*, MGH AA XII, T. Mommsen (ed.), Berolini 1894.
Variarum libri XII, A. J. FRIDH (ed.), CCL 96, Turnholti 1973.

© Wydawnictwo WAM, 2017

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

Adiustacja i korekta
Agnieszka Caba

ISBN 978-83-277-0802-1

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 62 93 494
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Druk: Drukarnia Wydawnicza, Kraków

Publikację wydrukowano na papierze iBOOK White 60 g wol. 1.6
dostarczonym przez IGEPa Polska Sp. z o.o.

WSTĘP OD REDAKCJI

Variae Kasjodora Senatora są dziełem szczególnym w historiografii. Zawierają listy królewskie, pisma urzędowe i formuły nominacji dygnitarzy różnych szczebli hierarchii w państwie Rzymian i Gotów rządzonym przez Teoderyka Wielkiego, Atalaryka, Amalasantę, Teodahada i Witigisa w latach 489-538.

Wszystko zaczęło się od wkroczenia do Italii Teoderyka z całym swoim ludem, za pozwoleniem cesarza Zenona, albo wręcz na jego polecenie, w roku 489¹. Rozpoczęła się wojna z Odoakrem, który objął władzę w Italii po zmuszeniu do dymisji ostatniego cesarza Cesarstwa Zachodniego, Romulusa Augustulusa. Teoderyk zwyciężył w roku 493 i od tego czasu zwykło się liczyć początek jego panowania, które trwało do jego śmierci w 526 roku. Kronikarze tamtych czasów i współcześni historycy są raczej zgodni, że mimo całej złożoności państwa dwunarodowego i dwuwyznaniowego – Goci byli arianami – był to szczęśliwy czas dla Italii. Koronę po Teoderyku objął jego wnuk Atalaryk, a jako że był jeszcze dzieckiem, rządziła w jego imieniu matka, córka Teoderyka – Amalasunta. Po niej nastali Teodahad i Witigis. Ostatecznie królestwo upadło, podbite przez Bizantyńczyków po tak zwanych wojnach gockich, trwających aż do 552 roku. Tyle w telegraficznym skrócie, gdyż historia ta jest studiowana i opisywana ze szczegółami w literaturze i nie tu miejsce na jej powtarzanie.

Z pierwszych listów zamieszczonych w tym zbiorze dowiadujemy się szczegółów dotyczących rodziny Kasjodora i jego samego. Już jego przodkowie zajmowali poczesne miejsca w administracji państwowej, a ojciec rozpoczął swoją karierę za czasów Odoakra, przechodząc w porę na stronę zwycięskiego Teoderyka. Był prefektem Bruttium i Lukanii, czyli ziem południowej Italii, odpowiadających mniej więcej dzisiejszym Apulii i Kalabrii, prefektem pretorium i patrycjuszem.

¹ Por. M. Ożóg, *Inter duas potestates*, 54-62.

Kasjodor Senator, którego imię okazało się zapowiedzią wysokich urzędów, urodził się w latach osiemdziesiątych V wieku, prawdopodobnie w Squillace w Kalabrii – tam przynajmniej spędził dzieciństwo. Starannie wykształcony rozpoczął karierę u boku ojca. Teoderyk już w 507 roku mianował go kwestorem pałacu², a pod koniec życia magistrem *officiorum*³ i być może już i prefektem pretorium, gdyż urząd ten Kasjodor sprawował na pewno za następców Teoderyka; w 514 roku był też konsulem Zachodu. Nie znamy dokładnych dat sprawowania przez niego funkcji, na pewno jednak od 507 roku, przez 30 lat z jakimiś przerwami, był pierwszoplanową postacią na dworze, zwierzchnikiem kancelarii królewskiej i głównym autorem wszelkich pism królewskich, co ostatecznie potwierdził tytuł *magister officiorum*.

Po zajęciu Rawenny przez wojska bizantyńskie w 540 roku Kasjodor zszedł z politycznej sceny. Nie posiadamy pewnych informacji na temat miejsca jego pobytu w następnych latach. Wiadomo, że w latach 550-554 był w Konstantynopolu, czy jednak zaraz tam się udał i czy dobrowolnie czy pod przymusem, pozostaje tematem przypuszczeń. W każdym razie z *Institutiones* wynika, że po 554 roku wrócił do Kalabrii i postanowił założyć dwa klasztory. Na wzgórzu Castellum, gdzie dzisiaj wznosi się miasto Squillace, ufundował klasztor dla mnichów poświęcających się przede wszystkim ascezie. Niedaleko, w miejscu, gdzie były liczne stawy rybne, a które trudno obecnie precyzyjnie zlokalizować, ufundował klasztor zwany Vivarium, w którym głównym zajęciem mnichów miało być kopiowanie i studiowanie rękopisów, a także tłumaczenie greckich dzieł na język łaciński. Od tego momentu można obserwować tradycję klasztornych skryptoriów, w następnych wiekach związanych z klasztorami benedyktynów. W swym ostatnim dziele *De orthographia* Kasjodor sam napisał, że ma już 93 lata; jego śmierć możemy więc datować na około 580 roku. Klasztor Kasjodora istniał jeszcze prawdopodobnie kilkadziesiąt lat, dzieło studiowania i starannego kopiowania rękopisów przetrwało jednak w innych klasztorach.

DZIEŁA KASJODORA

*Orationes*⁴ – zachowały się fragmenty mów Kasjodora z różnych okresów życia na dworze królewskim.

² Formuła urzędu: *Variae* VI, 5.

³ Formuła urzędu: *Variae* VI, 6.

⁴ MGH AA XII, L. Traube (ed.), Berolini 1894, 465-484.

*Chronica*⁵ od Adama do roku 519 – lakoniczne informacje o ważniejszych wydarzeniach.

Historia Gothorum – w XII księgach, z których pozostało streszczenie dokonane przez Jordanesa pod tytułem *De origine actibusque Getarum*, znane i cytowane jako *Getica*⁶.

*Ordo generis Cassiodorum*⁷ – książeczka o historii rodziny autora. Zachowały się tylko fragmenty, i to interpolowane. Dziełko powstało prawdopodobnie między rokiem 540 a 554, być może podczas pobytu Kasjodora w Konstantynopolu w latach 550-554.

*Expositio Psalmodum*⁸ – komentarz do wszystkich psalmów, w dużej części zależny od komentarza św. Augustyna, napisany zapewne po opuszczeniu dworu w Rawennie.

*Liber de anima*⁹ – dołożony przez Kasjodora na zakończenie *Variów*.

*Complexiones Apostolorum*¹⁰ – streszczenie listów Nowego Testamentu, Dziejów Apostolskich i Apokalipsy.

*Institutiones divinarum et saecularium litterarum*¹¹ – napisane dla mnichów w Vivarium jako wprowadzenie w studia nad tekstem Pisma Świętego oraz klasycznych tekstów literackich.

*De orthographia*¹² – napisane na użytek skryptorium założonego przez Kasjodora w Squillace, ważnego ośrodka kopiowania i opracowywania rękopisów klasycznych patrystycznych, przede wszystkim łacińskich.

Wiadomo ponadto, że Kasjodor napisał również komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian w oparciu o komentarz Pelagiusza, omówienie całego

⁵ MGH AA XI, *Chronica Minora saec. IV. V. VI. VII*, vol. 2, T. Mommsen (ed.), Berolini 1898, 120-161.

⁶ Jordanes, *Getica*: MGH AA, V, pars prior, *Iordanis Romana et Getica*, T. Mommsen (ed.), Berolini 1882, 53-138.

⁷ Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di L. Viscido, Napoli: Università degli Studi di Salerno, 1992.

⁸ M. Adriaen (ed.), CCL 97-98 (1958).

⁹ J. W. Halporn (ed.), „Traditio” 16 (1960) 39-109.

¹⁰ PL 70, 1361-1416.

¹¹ R. A. B. Mynors (ed.), *Cassiodori Senatoris Institutiones*, Oxford: Clarendon Press, 1937.

¹² H. Keil (ed.), *Grammatici Latini VII*, Leipzig 1980, 143-210.

Pisma Świętego i książkę poświęconą gramatyce. Współpracował też z Epifaniszem w skompilowaniu historii kościelnej z trzech historyków, czyli Sokratesa, Sozomena i Teodoreta z Cyru (*Historia tripartita*)¹³.

Wszystkie pozostałe po Kasjodorze dzieła są też wydane w serii PL (69-70).

VARIARUM LIBRI DUODECIM

W ostatnich latach swej zaszczytnej służby na dworze rawennackim Kasjodor postanowił upublicznić owoce swojej pracy i opublikować wybór listów pisanych przez siebie w imieniu królów (księgi I-X), a także dokumentów własnych, wystawianych przez niego jako prefekta pretorium (księgi XI-XII). Czy zrobił to *sua sponte*, czy za namową przyjaciół, jak sugeruje w przedmowie, ma mniejsze znaczenie. Wydaje się, że widząc nieuchronny koniec państwa, któremu służył, chciał uwiecznić sposób jego funkcjonowania i zarządzania nim. Niewątpliwie nie są to wszystkie pisma, które wyszły z jego kancelarii, postarał się jednak o to, by jego zbiór 468 dokumentów ukazał wszystkie aspekty funkcjonowania państwa. Mamy więc listy do królów, które ukazują politykę zagraniczną państwa, do odpowiedzialnych za przemarsze wojsk i ich aprowizację, do prefektów i zarządców prowincji w sprawach lokalnych, a także dotyczące transportu, igrzysk, teatrów, odbudowy zabytkowych budynków, rolnictwa czy rybołówstwa. Kilka listów ilustruje też sposoby załatwiania spraw spornych między chrześcijanami a Żydami czy Rzymianami a Gotami, podaje rozwiązania prawne i kompetencje poszczególnych urzędników czy dygnitarzy; formuły najważniejszych urzędów zajmują całą księgę VI i część VII. Indeks rzeczowy pozwoli Czytelnikowi na uzmysłowienie sobie ogromu poruszonych w tych dokumentach treści. Przy okazji nadmieniamy, że datacja większości listów jest przybliżona. Ustalenia wydawców, przede wszystkim Mommsena, podajemy przy tekście łacińskim, natomiast daty przekonująco przedstawione przez innych autorów, opracowujących poszczególne zagadnienia, podajemy przy tłumaczeniu polskim, oczywiście z zaznaczeniem, kto jest autorem zmiany datacji.

Dzieło rozpoczyna się przedmową, w której autor tłumaczy, że do sporządzenia zbioru został nakłoniony przez przyjaciół, by nie przepadło tak wspaniałe przedsięwzięcie, jakim była jego współpraca z władcami ostro-

¹³ R. Hanslik (ed.), CSEL 71 (1952).

gockimi. Oczywiście nie musi to być prawdą i być może był to jego autorski pomysł. Niektórzy podejrzewają, że ten zamysł to przejaw jego próżności, nie nam go jednak osądzać.

Księgi I-IV rozpoczyna list Teoderyka do cesarza Anastazjusza z około 508 roku. Wszystkie zamieszczone tu listy datuje się na lata 507-511, czyli na pierwsze cztery lata działalności Kasjodora na dworze królewskim. Był on wtedy kwestorem pałacu i widocznie należało do jego obowiązków czuwanie nad kształtem dokumentów. Po 511 roku następuje przerwa do roku 523, stąd też przypuszcza się, że Kasjodor opuścił wtedy dwór; być może wrócił do swojej Kalabrii, o związkach z którą często pisał.

Księga V zawiera listy z ostatnich trzech lat panowania króla Teoderyka, czyli 523-526, choć „zaplątały się” na koniec dwa listy do Trasamunda, króla Wandalów, pochodzące z roku 511. Dotyczą one przede wszystkim spraw lokalnych różnych prowincji królestwa. Można odnieść wrażenie, że Kasjodorowi zależało na pokazaniu, jak do końca życia Teoderyk troszczył się o swoich obywateli.

Księgi VI i VII to rozmaite *formulae*, nominacje dostojników i urzędników wszelkich szczebli, od konsula poczynając. Były to dokumenty kancelaryjne, jakby wzory urzędowych „druków”, wyprodukowane przez urząd z zachowaniem jak najparadniejszej retoryki urzędowej, bez wątpienia dzieło samego Kasjodora. Przy okazji jest to najpełniejszy opis kompetencji poszczególnych urzędników oraz trybu ich mianowania i odwoływania.

Kolejne dwie księgi VIII i IX to korespondencja z czasów krótkiego panowania Atalaryka, po śmierci Teoderyka Wielkiego, czyli z lat 526-534. W imieniu małoletniego króla, który przejął koronę mając dziesięć lat, rządy sprawowała jego matka Amalasuhta, niewątpliwie więc za listami tymi stoi właśnie ona. Kasjodor był wówczas jej prefektem pretorium, najważniejszą osobą na dworze, jego formalne autorstwo tych listów nie podlega zatem dyskusji, a na ile ich treść była podyktowana przez królową, a na ile ustalana wspólnie, tego nie da się ustalić. Wiadomo, że Amalasuhta cieszyła się sławą głęboko wykształconej, ambitnej i mądrej osoby, wręcz zbyt mądrej, by długo mogli ją znosić możnowładcy Gotów.

Listy pisane w imieniu Amalasuhty, a po jej zamordowaniu przez męża Tedahada redagowane w jego imieniu, po nim zaś w imieniu króla Witigisa, wchodzi w skład księgi X. Trzeba było obudzić się ze snu o szczęśliwym państwie Gotów i Rzymian w Italii. Spory, intrygi i zbrodnie między Gotami oraz najazd wojsk bizantyńskich zakończyły ten eksperyment.

Kasjodorowi nie pozostało nic innego, jak po prostu zamknąć swoją kancelarię i się wyprowadzić. Zebrał listy, które uważał za najważniejsze, do-

łożył jeszcze dwie księgi, XI i XII, w których zawarł swoje listy, które pisał jako prefekt pretorium we własnym imieniu do różnych urzędników, mianując ich lub odwołując i powierzając różne sprawy, i zakończył dzieło. Miał wtedy około 50 lat, ponad 40 było jeszcze przed nim, ale te spędził, zajmując się zupełnie czym innym, jak już krótko napisaliśmy.

W niniejszym wydaniu reprodukuje klasyczne wydanie Theodora Mommsena¹⁴, zaznaczając pod tekstem warianty z wydania A. J. Fridha¹⁵, czasem preferowane przez tłumaczy. W przypisach do poszczególnych dokumentów podajemy liczne odniesienia do literatury klasycznej, bardzo częste w tym dziele tak przesączonym retoryką. Idziemy w tym za wydawcami, nie poprawiając ich ani nie sprawdzając. Uznaliśmy, że jest to dzieło skończone i wykonane, do którego nie potrafilibyśmy nic dodać. Wszystkie inne przywoływane opracowania były przez nas konsultowane i pełny ich wykaz znajduje się w bibliografii. Nie jest to oczywiście kompletna bibliografia kasjodoriańska, bo jej wykazy są przeogromne. Dokonaliśmy także ujednolicenia i weryfikacji tłumaczenia, co w znacznej mierze dotyczy nader skomplikowanej tytulatury łacińskiej, obcej językowi polskiemu, Uprościliśmy ją zatem, gdyż przy dwujęzycznym wydaniu i tak Czytelnik może sam sprawdzić, jak dany tytuł wygląda w oryginale, a po polsku unika się udziwnień.

Mamy nadzieję, że publikacja tego zbioru w języku polskim pomoże w lepszym rozumieniu fenomenu państwa Teoderyka Wielkiego, a przez to początków postcesarskiej. Europy.

Monika Ożóg

Henryk Pietras

¹⁴ Cassiodori Senatoris *Variae*, MGH AA XII, T. Mommsen (ed.), Berolini 1894.

¹⁵ *Variarum libri XII*, A. J. Fridh (ed.), CCL 96, Turnholti 1973.

WSTĘP OD TŁUMACZY

Znamienny jest fakt, że do tej pory żaden z narodów europejskich nie może poszczycić się kompletnym przekładem zbioru *Variae* Kasjodora. Pojęmowano wprawdzie, począwszy od wieku XIX, inicjatywy tłumaczenia poszczególnych listów, łączonych niekiedy według tematyki lub adresatów, na język angielski, niemiecki czy włoski, w rezultacie tych działań dysponujemy jednak zaledwie ułamkiem oryginału.

Dokonanie pełnego przekładu tego zbioru ma na celu przede wszystkim ukazanie współczesnemu człowiekowi, jak pisano listy urzędowe w VI wieku, w istniejącym przez kilkadziesiąt lat państwie, założonym przez gockich przybyszów na gruzach imperium rzymskiego. *Variae* odsłaniają rzymsko-gocką codzienność, z którą borykali się „barbarzyńscy” królowie rządzący dwoma, tak bardzo różniącymi się pod względem mentalności ludami. Ukazują one znaczenie retoryki w codziennych działaniach urzędników i polityków, poruszając często problemy do dziś aktualne w życiu społecznym. Są wreszcie świadectwem troski o dobro wspólne, a zarazem walki z korupcją i egoizmem wpływowych jednostek, zaszczytnej służby państwu na równi z dążeniem do własnych korzyści, nierzadko kosztem innych ludzi. Obok wzorców negatywnych – choćby dygnitarzy skoncentrowanych na pomnażaniu własnego majątku – widzimy tu nakreśloną postawę władcy idealnego, nieustannie poszukującego prawdy, dążącego do sprawiedliwości oraz pojednania ze wszystkimi warstwami i grupami etnicznymi, którego najdoskonalszym wcieleniem pozostaje Teoderyk Wielki. Listy Kasjodora mają zatem wyraźnie wyczuwalny charakter dydaktyczny, co nie ogranicza grona ich czytelników do historyków specjalistów czy filologów zainteresowanych tą epoką, ale skłania do lektury wszystkich tych, którzy również dzisiaj szukają odpowiedzi na pytanie o sens pracy *pro publico bono* i zaangażowania w życie społeczne.

Praca nad niniejszym przekładem okazała się wszakże niemałym wyzwaniem. Stawia on sobie bowiem za zadanie choćby częściowe przybli-

żenie polskiemu Czytelnikowi pisma *Variae*, ich stylu, języka i tematyki. Zasadnicza trudność tłumaczy polegała zwłaszcza na zmaganiu się z dużą ilością środków retorycznych i znaczną liczbą wieloznacznych sformułowań, a także często niejasnym kontekstem historycznym pism, co do których wielokrotnie nie dysponujemy innymi źródłami.

Anna Kołtunowska

Robert Sawa

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Cassiodori Senatoris *Variae*, MGH AA XII, T. Mommsen (ed.), Berolini 1894; *Variarum libri XII*, A. J. Fridh (ed.), CCL 96, Turnholti 1973.
- Cassiodoro Senatore, *Variae*, introd., trad. e note di L. Viscido, Luigi Pellegrini Editore 2005.
- Barnish S. J. B., *The Variae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, Liverpool: University Press 1992.
- Hodgkin T., *The Letters of Cassiodorus. A Condensed Translation of the Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, London: H. Frowde 1886.
- Cassiodori Senatoris *Chronica ad a. DXIX*, MGH AA XI, *Chronica Minora saec. IV. V. VI. VII*, vol. 2, T. Mommsen (ed.), Berolini 1898, 120-161.
- Cassiodorus, *Institutiones: De institutione divinarum litterarum; de artibus ac disciplinis saecularium litterarum* (PL 70, 1105-1150; 1149-1220); *Institutiones*, R. A. B. Mynors (ed.), Clarendon Press, Oxford 1937 (wiele wydań); *Institutions of Divine and Secular Learning and On the Soul*, transl. J. W. Halporn, Liverpool University Press 2004, repr. 2007.
- Cassiodorus, *Ordo generis Cassiodorum* – Excerpta, Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di L. Viscido, Napoli: Università degli Studi di Salerno, 1992.
- Codex Theodosianus: Codex Theodosianus, Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges Novellae ad Theodosianum pertinentes*, T. Mommsen, P. M. Meyer (ed.), Berlin 1962; *Code Théodosien livre XVI*, texte latin T. Mommsen, traduction J. Rougé, introduction J. Delmaire, SCH 497, Paris 2005; *Les lois religieuses des Empereurs Romains des Constantin à Théodose II*, vol. II, texte latin T. Mommsen, traduction J. Rougé, introduction J. Delmaire, SCH 531, Paris 2009.

- Codicis Theodosiani liber sextus decimus*, opr. M. Ożóg, M. Wójcik, „Synodi et Collectiones Legum” (=SCL) vol. VII, Kraków: Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM 2014.
- Corpus Iuris Civilis*, vol. I, *Institutiones, Digesta*, P. Krueger, T. Mommsen (ed.), Berolini 1963.
- Corpus Iuris Civilis*, vol. II, *Codex Justinianus*, P. Krueger (ed.), Berolini 1954.
- Corpus Iuris Civilis*, vol. III, *Novellae*, R. Schoell, ab. G. Kroll (ed.), Berlin 1895.
- Edictum Theodorici Regis*, MGH, Leges V, F. Bluhme (ed.) Hannover, 1875-1889, 145-170.
- Ennodius Magnus Felicius, *Epistolae: Lettres*, texte établi, traduit et commenté par S. Gioanni, Paris: Les Belles Lettres, 2006.
- Excerpta Valesiana = Anonymus Valesianus: Fragmenta Historica ab Henrico et Hadriano Valesio primum edita*, *Rerum Italicarum Scriptores XXIV*, 4, R. Cessi (ed.), Città di Castello 1913; *Excerpta Valesiana*, recensuit J. Moreau, *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*, Lipsiae 1961; *Excerpta Valesiana*, recensuit J. Moreau, editionem correctiorem curavit V. Velkov, Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri 1968; *L'Anonymus Valesianus II*, ch. 79-96, W. Bracke (ed.), Bologna 1992; *Czasy Teoderyka*, tłum. L. Winniczuk, „Meander” 17 (1962), z. 6, 327-337.
- Jordanes, *Getica*: MGH AA V, pars prior, *Iordanis Romana et Getica*, T. Mommsen (ed.), Berolini 1882, 53-138; F. Giunta, A. Grillone, *Iordanis de origine actibusque Getarum*, Roma 1991; *Kasjodor i Jordanes. Historia gocka czyli Scytyjska Europa*, tłum. E. Zwolski, Lublin: TN KUL 1984, 91-146.
- Liber Pontificalis I-XCVI* (usque ad annum 772), opr. M. Ożóg, H. Pietras, „Synodi et Collectiones Legum” (=SCL) vol. IX, Kraków: Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM 2014.
- Marcellinus Comes, *Chronica*, MGH AA XI, T. Mommsen (ed.), Berolini 1894, 37-108; *The Chronicle of Marcellinus*, translation and commentary by B. Croke, Sydney 1995 (*Byzantina Australiensia* 7).
- Procopius, *De bello Gothico, Procopii Caesariensis Opera Omnia*, recognovit J. Haury, vol. II, *De bellis libri V-VIII*, editio stereotypa correctior, addenda et corrigenda adiecit G. Wirth, Lipsiae 1963.
- Procopius, *De bello Vandalico, Procopii Caesariensis Opera Omnia*, recognovit J. Haury, vol. I, *De bellis libri III-IV*, editio stereotypa correctior, addenda et corrigenda adiecit G. Wirth, Lipsiae 1963.

OPRACOWANIA

- Amory P., *People and identity in Ostrogothic Italy 489-554*, Cambridge: University Press 1997.
- Aricò G., *Cassiodoro e la cultura latina*, [w:] *Flavio Magno Aurelio Cassiodoro*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1983, 154-178.
- Ball Platner S., *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, London: Oxford University Press 1929.
- Barnwell P. S., *Emperor, Prefects and Kings. The Roman West, 395-565*, The University of Carolina Press 1992.
- Bjornlie M. S., *Governmental Administration*, [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, J. J. Arnold, M. S. Bjornlie, K. Sessa (ed.), Leiden: Brill 2016, 47-73.
- Bjornlie M. S., *What Have Elephants to do with Sixth-Century Politics?: A Reappraisal of the „Official” Governmental Dossier of Cassiodorus*, „Journal of Late Antiquity” 2/1 (2009) 143-171.
- Bjornlie M. S., *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople: A Study of Cassiodorus and the Variae 527-554. Cambridge studies in medieval life and thought*, Fourth series 89, New York: Cambridge University Press 2013.
- Blemencranz B., *Juifs et Chrétiens dans le monde occidental, 430-1096*, Paris: La Haye 1960.
- Canella T., *Tolleranza o intolleranza religiosa? Principi di buon governo e convivenza civile nel dibattito culturale cristiano tardoantico*, „Annali di Storia dell’Esegesi” 28/1 (2011) 205-239.
- Caruso A., *Cassiodoro nella vertigine dei tempi di ieri e di oggi*, Soveria Mannelli: Rubbettino 1998.
- Chioffi L., *Portus: magazzini daziari e magazzini generali nei grandi porti commerciali*, „Sylloge Epigraphica Barcinonensis” 10 (2012) 319-333.
- Christie N., *From to Charlemagne: An Archaeology of Italy, AD 300-800*, Hants: Ashgate Publishing 2006.
- Coates-Stephens R., *Attitudes to „spolia” in some antique texts*, [w:] L. A. Lavan, W. Bowden (ed.), *Theory and Practice in Late Antique Archaeology (Antique Archaeology)*, Leiden: Brill 2003, 341-357.
- Conso, D. *Sur le sens de „formula” dans les „Variae” de Cassiodore*, „Revue de philologie, de littérature et d’histoire anciennes” 56 (1982) 265-285.

- Cracco Ruggini L., *Cassiodoro e la medicina: l'evoluzione del concetto di utilità „Tanti affetti in tal momento”*, [w:] *Studi in onore di Giovanna Garbarino*, A. Balbo, F. Bessone, E. Malaspina (a cura di), Alessandria: Edizioni dell'Orso 2011, 279-296.
- Cracco Ruggini L., *L'Adriatico tardoantico*, „Rivista Storica Italiana” 124/1 (2012) 259-281.
- Cracco Ruggini L., *Società provinciale, società romana, società bizantina in Cassiodoro*, [w:] *Flavio Magno Aurelio Cassiodoro*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1983, 245-261.
- De Salvo L., *Politiva commerciale e controllo dei mercati in età teodericiana. Su alcune „formulae” cassiodore*, [w:] *Cassiodoro. Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 99-113.
- De Salvo L., *Rifornimenti alimentari e trasporti marittimi nelle „Variae” di Cassiodoro*, [w:] *Flavio Magno Aurelio Cassiodoro*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1983, 409-420.
- Della Corte F., *La posizione di Cassiodoro nella storia dell'enciclopedia*, [w:] *Flavio Magno Aurelio Cassiodoro*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1983, 29-48.
- Di Paola L., *L'organizzazione del sistema dei trasporti nelle „Variae” di Cassiodoro: nova et vetusta*, [w:] *Cassiodoro. Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 85-97.
- Di Paola L., *Naturalis siquidem cura est aegris dare laetitiam: medici e malattie, cure naturali e terapie mediche nella testimonianza di alcuni autori tardoantichi*, [w:] *Poveri ammalati, ammalati poveri. Dinamiche socio-economiche, trasformazioni culturali e misure assistenziali nell'Occidente romano in età tardoantica*, Atti del Convegno di Studi (Palermo, 13-15 ottobre 2005), R. Marino, C. Molè, A. Pinzione (a cura di), Palermo 2006, 281-297.
- Du Cange et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort: L. Favre 1883-1887.
- Durliat J., *La salaire de la paix sociale dans les royaumes barbares (Ve-VIe siècles)*, [w:] H. Wolfram, A. Schwarcz (ed.), *Anerkennung und Integration. Zu den wirtschaftlichen Grundlagen der Völkerwanderungszeit 400-600*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1988, 21-72.

- Dyggue E., *Excursus sulla „Basilica Herculis” ricordata da Cassiodoro*, „Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina” 4/2 (1957) 75-78.
- Fauvinet-Ranson V., *Decor civitatis, decor Italiae. Monuments, travaux publics et spectacles au vie siècle d'après les Variae de Cassiodore*, Bari: Edipuglia 2006.
- Fauvinet-Ranson V., *Le devenir du patrimoine monumental romain des cités d'Italie à l'époque ostrogothique*, [w:] M. Ghilardi, Chr. J. Goddard, P. Porena. (ed.), *Les cités de l'Italie tardo-antique (IVe – VIe siècle): institutions, économie, société, culture et religion*, Collection de l'École française de Rome 369, Roma: École française de Rome 2006, 205-216.
- Fauvinet-Ranson V., *Une réponse de Cassiodore à la Consolation de Philosophie ? (Variae I, 5)*, „Revue d'études augustiniennes et patristiques” 55 (2009) 247-264.
- Frakes R. M., *Late Roman Social Justice and the Origin of the Defensor Civitatis*, „The Classical Journal” 89 (1994) 337-348.
- Frévier A., *Ostie et Porto à la fin de l'antiquité*, „Mél. de l'Éc. Fr. de Rome” 70 (1958) 295-330.
- Fridh A., *Terminologie et formules dans les Variae de Cassiodore*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1956.
- Garnsey P., *Grain for Rome*, [w:] P. Garnsey, K. Hopkins, C. R. Whittaker (ed.), *Trade in the Ancient Economy*, London: Chatto & Windus 1983.
- Ghilardi M., Goddard Chr. J., Porena P. (ed.), *Les cités de l'Italie tardo-antique (IVe – VIe siècle): institutions, économie, société, culture et religion*, Collection de l'École française de Rome 369, Roma: École française de Rome 2006.
- Giardina A., *Cassiodoro politico e il progetto delle „Variae”*, [w:] *Teoderico il grande e i Goti d'Italia. Atti del XIII Congresso internazionale di studi sull'Alto Medioevo. Milano 2-6 novembre 1992*, t. 1, Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 45-76.
- Giardina A., *Cassiodoro politico*, Roma: L'Erma Bretschneider 2006.
- Giomaro A. M., *Il prefetto del pretorio Flavio Magno Aurelio Cassiodoro e la sua „squadra”*: il praerogativarius qui secreti munus iudicialis accepit, [w:] *Ravenna Capitale. Giudizi, giudici e norme processuali in Occidente nei secoli IV-VIII*, vol. I, Santarcangelo di Romagna (RN): Maggioli S.p.A 2015, 254-299.
- Goubert P., *Autour du voyage à Byzance du pape S. Jean I*, „Orientalia Christiana Periodica” 24 (1956) 346-359.

- Howe L. L., *The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian (AD 180-305)*, Chicago, Illinois: University of Chicago Press 1942.
- Jakubowski I., *Stanowisko pretora w „Kodeksie Teodozjańskim” i „Nowelach Postteodozjańskich”*, „Acta UL” 32 (1978) 35-45.
- Jouanaud J.-L., *Pour qui Cassiodore a-t-il publié les Variae?* [w:] *Teoderico il Grande e i Goti d'Italia*. Atti del 13 Congresso Internazionale di Studi sull'Alto Medioevo, Milano, 2-6 novembre 1992. 1-2, Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1993, 721-741.
- Józwiak S., *Defensor civitatis. Status quaestionis*, [w:] *Romanitas et christianitas*, A. Dębiński, S. Józwiak (ed.), Lublin: Wyd. KUL 2008, 73-81.
- Jurewicz O., Winniczuk L., *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*, Warszawa: PWN 1973.
- Juster J., *Les Juifs dans l'Empire Romain. Leur condition juridique, économique et sociale*, I-II, Paris: Librairie P. Geuthner 1914, 469-472.
- Kakridi Ch., *Cassiodors Variae. Literatur und Politik im ostgotischen Italien*, Leipzig-München: K. G. Saur 2005.
- Kasperski R., *Amalowie a Wizygoci. Kasjodor i Ablavius – dwie relacje o władzy amalskich królów na Gotami*, „Studia Źródłoznawcze” 47 (2009) 1-16.
- La Rocca C., *Cassiodoro, Teodato e il restauro degli elefanti di bronzo della Via Sacra*, „Reti Medievali Rivista” 11, 2 (2010) 25-44.
- Lamma P., *La politica dell'imperatore Anastasio I (491-518)*, [w:] *Oriente e Occidente nell'alto medioevo*. Studi storici sulle due civiltà, Padova: Antenore 1968, 27-57.
- Leopold, J. W. *Consolando per edicta. Cassiodorus, Variae, 4,50 and imperial consolations for natural catastrophes*, „Latomus” 45(1986), 816-836.
- Lepelley C., *La survie de l'idée de cité républicaine en Italie au début du VI siècle, dans un édit d'Athalaric rédigé par Cassiodore (Variae, IX, 2)*, [w:] *La fin de la cité antique et le début de la cité médiévale*, C. Lepelley (a cura di), Bari: Edipuglia 1996, 71-83.
- Lepelley C., *Un éloge nostalgique de la cité classique dans les „Variae” de Cassiodore*, [w:] M. Sot (éd.), *Haut Moyen-Age: Culture, éducation et société. Études offertes à Pierre Riché*, Paris: Édition Publidix 1990, 33-47.
- Lusuardi S., *Sulle tracce della presenza gota in Italia: Il contributo delle fonti archeologiche*, [w:] *Magistra barbaritas: I barbari in Italia*, Milano 1984, 509-558.
- Macpherson R., *Rome in Involution. Cassiodorus' Variae in their literary and historical setting*, Poznań: UAM 1989.

- Mandile R., *Note sull'Aponus di Claudiano*, „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano” 62/3 (2009) 345-359.
- Marangoni C., *Reggio come Samo. Una traccia dei „Florida” di Apuleio nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Incontri triestini di filologia classica” 3 (2003-2004) 215-225.
- Marano Y., *Variae 2, 39. Cassiodoro e Fons Aponi*, [w:] *Aquae Patavinae. Il termalismo antico nel comprensorio euganeo e in Italia*, Atti del I Convegno Nazionale (Padova, 21-22 Giugno 2010), M. Bassani, M. Bressan, F. Ghedini (a cura di), Padova: University Press 2012, 195-210.
- Morosi, R. *L'attività del praefectus praetorio nel regno ostrogoto attraverso le „Variae” di Cassiodoro*, „Humanitas” 27-28 (1975-76), 71-96.
- Morosi R., *Cancellarii in Cassiodoro e in Giovanni Lido*, „Romanobarbarica” 3 (1978) 127-157.
- Morosi R., *I saiones, speciali agenti di polizia presso i Goti*, „Athenaeum” 59 (1981) 150-165.
- Morosi R., *L'officium del prefetto del pretorio nel VI secolo*, „Romanobarbarica” 2 (1977) 103-148.
- Neri V. L., *Il lessico sociologico della tarda antichità: l'esempio delle Variae di Cassiodoro*, „Studi Storici” 51/2 (2010) 5-52.
- O'Donnell J., *Cassiodorus*, Los Angeles-London: University of California Press, Berkeley 1979.
- Ożóg M., *Inter duas potestates. Polityka religijna Teoderyka Wielkiego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2012.
- Ożóg M., *Rozporządzenia prawne Teoderyka Wielkiego w kwestiach religijnych w „Variae” Kasjodora*, V Kongres Mediewistów Polskich (*Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu*), Rzeszów, 20-24.09.2015, w druku.
- Ożóg M., „*Sepulcri violatio*” w *Edykcje Teoderyka na tle Kodeksu Teodozjusza i ustawodawstwa kościelnego*, [w:] A. Bartnik, W. Kaczanowicz, A. A. Kluczek, N. Rogosz (ed.), *W kręgu ikon władzy, ludzi oraz idei świata starożytnego*, Katowice: UŚ 2014, 125-139.
- Pesce M., *Cassiodoro e gli ebrei: provvedimenti politici e riflessione teologica*, „Annali di storia dell'esegesi” 16, 2 (1999) 379-401.
- Pergoli Campanelli A., *Cassiodoro alle origini dell'idea di ristaurato*, Milano: Jaca Book 2013.
- Pieron P., *Il Rapporto tra digressioni e contesto nell'epistolario di Cassiodoro: Un'ipotesi per „Variae” 12, 14*, „Rivista di Cultura Classica e Medioevale” 51/1 (2009) 141-152.

- Pieroni P., *Digressioni nella variaie di Cassiodoro: ancora qualche considerazione*, „Bolletino di Studi Latini” 41/2 (2011) 543-555.
- Pieroni P., *Un'eruzione del Vesuvio: Nota a Cassiod. „Var” 4, 50, 5*, „Studi Classici e Orientali” 51 (2005) 217-224.
- Pietras H., *Sprawy religijne w listach króla Atalaryka*, V Kongres Mediewistów Polskich (*Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu*), Rzeszów, 20-24.09.2015, w druku.
- Pizzani U., *Boezio consulente tecnico al servizio dei re barbarici*, „Romano-barbarica” 3 (1978) 189-242.
- Pizzani U., *La cultura musicologia di Cassiodoro*, [w:] *Cassiodoro. Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 27-60.
- Prostko-Prostyński J., *„Amicitiae polulis per damna creverunt”. Kasjodor, senat rzymski i niektóre aspekty instalacji barbarzyńców w Italii pod koniec V wieku*, [w:] D. A. Sikorski, A. M. Wyrwa (ed.), *Cognitioni Gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, Poznań-Warszawa: DiG 2006, 29-40.
- Prostko-Prostyński J., *Utraeque res publicae. The Emperor Athanasius I's Gothic Policy (491-518)*, tłum. P. Znaniński, Poznań: UAM 1994 (wyd. 1).
- Radici Colace P., *Lessico monetario in Cassiodoro: simbologia della moneta e filosofia del linguaggio*, [w:] *Cassiodoro. Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 159-176.
- Ravenna G., *In margine a Cassiodoro var. II 39,6*, [w:] *Il calamo della memoria. Riuso di testi e mestiere letterario nella tarda antichità. IV*, L. Cristante, S. Ravalico (a cura di), EUT Edizioni Università di Trieste 2011, 75-193.
- Reydellet M., *Théoderic et la „civilitas”*, [w:] A. Carile (red.), *Teoderico e i Goti tra Oriente e Occidente. Congresso internazionale, Ravenna 28 settembre – 2 ottobre 1992*, Ravenna: Longo Angelo 1995, 285-296.
- Rougé J., *Sur un mot de Cassiodore: Exculcatoriae – Sculcatoriae – Sulcatoriae*, „Latomus” 21/2 (1962), 384-390.
- Ruciński S., *Praefectus Urbi. Strażnik porządku publicznego w Rzymie w okresie wczesnego Cesarstwa*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2012.
- Ruggini L., *Economia e società nell'Italia Annonaria. Rapporti fra agricoltura e commercio dal IV al VI secolo d. C.*, Milano: Giuffrè 1961.
- Saitta B., *„Custodia Legum Civilitatis Est Indicium”. Teoderico L'Amalo e La Civiltà Romana*, „Antigüedad y cristianismo” 7 (1990) 391-403.

- Saitta B., „*Religionem imperare non possumus*”. *Motivi e momenti della politica di Teoderico il Grande*, „Quaderni Catanesi di studi classici e medievali” 8 (1986) 63-88.
- Saitta B., *La „civilitas” di Teoderico. Rigore amministrativo, „tolleranza” religiosa e recupero dell’antico nell’Italia ostrogota*, Studia Historica 128, Roma: L’Erma di Bretschneider 1993.
- Sardella T., „*Vindicta*” e „*ius occidendi*”. *Cassiodoro e la punibilità degli adulteri in età teodericiana*, [w:] Cassiodoro. *Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 73-83.
- Sartorius G., *Essai sur l’état civil et politique des peuples d’Italie, sous le gouvernement des Goths*, Paris: Treuttel et Würtz 1811
- Sinniger W. G., *Administrative shifts under Theoderic*, „Traditio” 21 (1965) 456-467.
- Sirago V. A., *I Cassiodoro. Una famiglia calabrese alla direzione d’Italia nel V e VI secolo*, Soveria Mannelli: Rubbettino 1983.
- Sirago V. A., *I Goti nelle „Variae” di Cassiodoro*, [w:] *Flavio Magno Aurelio Cassiodoro*, Atti della settimana di studi, Cosenza-Squillace 19-24 settembre 1983 S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino 1986, 179-205.
- Sirago V. A., *Italia e italianità nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Studi Tardoantichi” 4 (1987) 129-162.
- Sirago V. A., *La Calabria nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Studi Storici Meridionali” 6 (1986), 3-27.
- Sirago V. A., *La Puglia nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Studi Storici Meridionali” 6 (1986) 131-157.
- Sirago V. A., *Il Samnio nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Studi Storici Meridionali” 6 (1986) 275-300.
- Sirago V. A., *La Campania nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Studi Storici Meridionali” 7 (1987) 3-22.
- Strzelczyk J., *Goci – rzeczywistość i legenda*, Warszawa: PIW 1984.
- Syme R., *Guard Prefects of Trajan and Hadrian*, JRS 70 (1980) 64-80.
- Vera D., *Dalla liturgia al contratto: Cassiodoro, Variae X, 28 e il tramonto della città curiale*, [w:] P. C. Diaz-Inaki Martin Viso (eds.), *Between Taxation and rent. Fiscal problems from Late Antiquity to Early Middle Ages*, Bari 2011, 51-70.
- Viscido L., *Note su una delle Variae di Cassiodoro* [=XII, 12], [w:] *Studi sulle Variae di Cassiodoro*, Calabria Letteraria Editrice 1987, 25-30.

- Viscido L., *Note testuali ad alcuni passi delle Variae*, [w:] *Studi sulle Variae di Cassiodoro*, Calabria Letteraria Editrice 1987, 44-50.
- Viscido L., *Rispetto per la romanità nelle Variae di Cassiodoro*, [w:] *Studi sulle Variae di Cassiodoro*, Calabria Letteraria Editrice 1987, 51-59.
- Viscido L., *Su una epigrafe squillacese del 1522: proposta di lettura e interpretazione di un testo latino, contributo all'identificazione del Cassiodoreo Mons Castellum nel colle dell'odierna Squillace*, „Vivarium Scyllacense” 10/2 (1999), 13-40.
- Viscido L., *Sull'uso del termine barbarus nelle Variae di Cassiodoro*, [w:] *Studi sulle Variae di Cassiodoro*, Calabria Letteraria Editrice 1987, 61-71.
- Viscido L., *Var. XII, 15, 2 ss*, [w:] *Studi sulle Variae di Cassiodoro*, Calabria Letteraria Editrice 1987, 31-43.
- Wiewiorowski J., *Udział wikariusza diecezji w polityce religijnej cesarzy późnorzymskich (uwagi wstępne)*, [w:] *Spoleczeństwo i religia w świecie antycznym*, Sz. Olszaniec, P. Wojciechowski (ed.), Toruń: Wyd. Nauk. UMK 2010, 411-431.
- Wilczyński M., *Germanie w służbie zachodniorzymskiej w V w. n.e. Studium historyczno-prosopograficzne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2001.
- Wajda J., *Communio et fides les trois premiers voyages des papes de Rome à Constantinople (484-555). Étude historique et théologique*, Siedlce: Iwonex 2006.
- Zimmermann O. J., *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus. With Special Advertisance of the Technical Terminology of Administration*, Washington 1944.
- Zumbo A., *Sugli „excursus” zoologici nelle „Variae” di Cassiodoro*, [w:] *Cassiodoro. Dalla corte di Ravenna al Vivarium di Squillace*, S. Leanza (a cura di), Soveria Mannelli: Rubbettino Editore 1993, 191-197.

Kasjodor Senator

Variae

PRAEFATIO

a. 537/538

[1] Cum disertorum gratiam aut communibus fabulis aut gratuitis beneficiis, nullis tamen veris meritis collegissem, dicta mea, quae in honoribus saepe positus pro explicanda negotiorum qualitate profuderam, in unum corpus redigere suadebant, ut ventura posteritas et laborum meorum molestias, quas pro generalitatis commodo sustinebam, et sinceris conscientiae inemptam dinosceret actionem. [2] Dicebam dilectionem ipsorum mihi potius fore contrariam, ut, quod modo propter desideria supplicantium putabatur acceptum, postea legentibus videretur insubidum. addebam debere illos Flacci dicta recolare, qui monet, quid periculi vox praecipitata possit incurrere. [3] Respondendi celeritatem cunctos videtis exigere, et creditis me impaenitenda proferre? dictio semper agrestis est, quae aut sensibus electis per moram non comitur aut verborum minime proprietatibus explicatur. loqui nobis communiter datum est: solus ornatus est, qui discernit indoctos.

[4] Nonus annus ad scribendum relaxatur auctoribus: mihi nec horarum momenta praestantur: mox ut coepero, clamoribus imminetur et festinatione nimia geritur, ne cautius coepta peragantur. alter nos frequentia invidiosae interpellationis exaggerat: alter miseriarum mole castigat: alii furiosa contentionum seditione circumdant. [5] Inter haec cur requiritis dictationis eloquium, ubi copiam vix possumus habere sermonum? ipsas quoque noctes inexplicabilis cura circumvolat, ne desint alimonia civitatibus, quae supra omnia populi plus requirunt, studentes ventri, non auribus. hinc est quod cogimur animo per cunctas ire provincias et iniuncta semper inquirere, quia

PRZEDMOWA

537/538 r.

[1] Kiedy zaskarbiłem sobie przyjaźń uczonych dzięki prowadzonym z nimi rozmowom lub też bezinteresownym przysługom, bez żadnej jednak prawdziwej zasługi, przekonywali mnie oni do zebrania w jedną całość moich pism, które zajmując często różne urzędy, ogłaszałem dla wyjaśnienia wielu spraw. Miałem to uczynić po to, aby przyszłe pokolenia zarówno poznały ciężar pracy, którą brałem na siebie dla dobra ogółu, jak też umiały odróżnić szczerze zaangażowanie od jakiegokolwiek niewłaściwego działania. [2] Mówiłem, że ten ich entuzjazm obróci się raczej przeciwko mnie, w taki sposób, że to, co zostało całkiem dobrze przyjęte przez zainteresowanych, mogłoby się wydać nijakie tym, którzy czytaliby to później. Dodawałem, że powinni wciąż na nowo rozważać słowa Flakkusa¹, który przestrzega, na jakiego rodzaju niebezpieczeństwa może kogoś narazić rzucone pochopnie słowo. [3] Widzicie – mówiłem dalej – że wszyscy domagają się ode mnie szybkiej odpowiedzi na swe prośby, i wierzycie, że ja oddaję coś absolutnie doskonałego? Mowa zawsze jest pozbawiona ostatecznego szlif, skoro nie wygładza jej odpowiedni czas na dobranie właściwego sensu wyrażenia albo też przynajmniej nie wyjaśniają jej subtelności w znaczeniu słów. Mowa jest naszym wspólnym darem, ale jedynie brak stylu wyróżnia niewykształconych.

[4] Autorowi przysługuje okres dziewięciu lat na napisanie dzieła², mnie nie daje się nawet odrobiny czasu – kiedy tylko zacznę cokolwiek pisać, moja praca ugina się pod naporem popędzających okrzyków i jest prowadzona z tak dużym pośpiechem, że nie może być dość starannie wykonana to, co rozpocząłem. Jeden zasypuje mnie często nienawistnymi pozwami do sądu, drugi chłoszcze wyliczaniem swoich wielkich nieszczęść, jeszcze inni zamykają mnie w okrutnej pułapce swoich sporów. [5] Dlaczego w takich okolicznościach wymagacie ode mnie umiejętności eleganckiego mówienia, skoro ledwo mogę rozmawiać? Ponadto nocami krąży mi nad głową nieopisana troska o to, czy miastom nie brakuje żywności, której ludy

¹ Quintus Horatius Flaccus, *Epistulae* 1, 18, 71.

² Horatius, *Ars poetica* 388.

non sufficit agenda militibus imperare, nisi haec iudicis assiduitas videatur exigere. nolite, quaeso, noxie nos amare. declinanda est suasio quae plus habet periculi quam decoris.

[6] Sed illi me potius tali disceptatione fatigabant: ‘praefectum te praetorianae sedis omnes noverunt, cui dignitati occupationes publicae velut pedisequae semper assistunt. ab hac enim exercitiales flagitantur expensae: ab hac victus quaeritur sine temporis consideratione populorum: huic etiam vel solum grave iudiciorum pondus adiectum est. cui ideo leges visae sunt inmensum onus imponere, dum ad ipsam honoris gratia maluerunt paene omnia pertinere. quod enim spatium possis publico labori subripere, quando in unum pectus confluit, quicquid utilitas generalitatis exposcit? [7] Addimus etiam, quod frequenter quaesturae vicibus ingravato otii tempus adimit crebra cogitatio, et velut mediocribus fascibus insudanti illa tibi de aliis honoribus principes videntur imponere, quae proprii iudices nequeunt explicare. haec autem facis nulla vendendo, sed exemplo proprii genitoris ab sperantibus accipis solos labores: sic petentibus praestando gratis sub continentiae munere cuncta mercaris. [8] Regum quin etiam gloriosa colloquia pro magna diei parte in bonum publicum te occupare noverunt, ut fastidium sit otiosis expectare, quae tu continuo labore cognosceris sustinere. verum hoc magis tibi ad suffragium laudis potest proficere, si inter tanta et talia valueris legenda proferre: deinde quod rudes viros et ad rem publicam conscia facundia praeparatos labor tuus sine aliqua offensione poterit edocere, et usum, quem tu inter altercantium pericula iactatus exerces, illos, qui sunt in tranquillitate positi, contingit felicius adipisci. [9] Proinde, quod salva fide, qua frueris, dissimulare non poteris, tanta regum beneficia, si pateris ignorari, frustra

nade wszystko się domagają, troszcząc się o brzuch, a nie o uszy. Stąd też zmuszony jestem wędrować myślami przez wszystkie prowincje i wciąż sprawdzać wykonywanie moich poleceń, ponieważ nie wystarczy wydać żołnierzom rozkazy, jeśli nie widzą oni, że nadzoruje ich ciągła obecność zwierzchnika. Proszę, nie wyrządzajcie mi krzywdy swoją miłością! Należy unikać perswazji, która niesie ze sobą więcej niebezpieczeństwa niż powodów do dumy.

[6] Jednakże oni męczyci mnie tym bardziej, podając następujące wyjaśnienia: „Wszyscy znali cię jako prefekta pretorium¹, a służba publiczna towarzyszy tej godności zawsze, niejako krok w krok. Od tego urzędu wymaga się ponoszenia kosztów związanych z wojskiem, zaopatrzenia w żywność bez opóźnień, a nawet nakłada się nań już samo w sobie ciężkie brzemie obowiązków sądowych. Prawo nałożyło ogromny ciężar na ten urząd, gdyż wolało, by niemal wszystko podpadało pod to właśnie zaszczytne stanowisko. Ileż bowiem czasu możesz zabrać służbie państwowej, skoro na jedną głowę spływa wszystko, czego domaga się pożytek społeczny? [7] Dodajmy też, że w czasie kwestury intensywne rozmyślenia często zabierają czas wolny. Wówczas wydawało się, że zwierzchnicy powierzali ci sprawy innych urzędników, choć pełniłeś mniej znaczącą funkcję, właściwi zaś sędziowie nie umieli rozwiązać tych problemów. I robisz to, nie zyskując niczego, lecz wzorem swojego ojca otrzymujesz same trudne sprawy od tych, którzy pokładają w tobie nadzieję. Wyświadczasz za darmo przysługi tym, którzy o nie proszą; zyskujesz wszystko, zobowiązując się tylko do posłuszeństwa. [8] Wiedzieli oni nawet, że przez większą część dnia zajmujesz się przynoszącymi zaszczyt rozmowami z królem na temat dobrobytu kraju, niewłaściwe ze strony ludzi mniej zajętych jest zatem oczekiwanie, że spełnisz ich wymagania, pochłonięty nieustanną pracą. Zaiste tym bardziej może to być dla ciebie przypieczętowaniem listy twoich zasług, że wśród tak licznych i wielkich spraw potrafiśz wydawać pisma warte czytania; dalej, że twoja praca mogłaby bez żadnej szkody uczyć ludzi niewykształconych i potrzebujących przygotowania do służby państwu pod względem odpowiedniego sposobu przemawiania; przy odrobinie szczęścia zdarza się także, że oni, postawieni na mniej absorbujących stanowiskach, nabywają praktyki, którą ty zdobywasz, miotając się wśród procesowych niebezpieczeństw. [9] Zatem dzięki nieskalanej wierności, jaką się cieszysz, nie mógłbyś nie zwrócić na to uwagi. Jeśli pozwalasz, by tak liczne przywileje otrzymane od

¹ *Praefectus pretorio*: formuła urzędu w *Variae* VI, 3.

maluisti benigna festinatione concedi. noli, quaesumus, in obscurum silentii revocare, qui te dicente meruerunt illustres dignitates accipere. tu enim illos assumpsisti vera laude describere et quodam modo historico colore depingere. quos si celebrandos posteris tradas, abstulisti, consuetudine maiorum, morientibus decenter interitum. [10] Deinde mores pravos regis auctoritate recorrigis, excedentis audaciam frangis, timorem legibus reddis. et adhuc dubitas edere quod tantis utilitatibus probas posse congruere? celas etiam ut ita dixerim, speculum mentis tuae, ubi te omnis aetas ventura possit inspicere. contingit enim dissimilem filium plerumque generari: oratio dispar moribus vix potest inveniri. est ergo ista valde certior arbitrii proles: nam quod de arcano pectoris gignitur, auctoris sui posteritas veracius aestimatur. [11] Dixisti etiam ad commendationem universitatis frequenter reginis ac regibus laudes: duodecim libris Gothorum historiam defloratis prosperitatibus condidisti. cum tibi in illis fuerit secundus eventus, quid ambigis et haec publico dare, qui iam cognosceris dicendi tirocinia posuisse?

[12] Victus sum, fateor, in verecundiam meam: nec obsistere tantis prudentibus potui, cum me viderem ex affectione culpam. nunc ignoscite, legentes, et si qua est incauta praesumptio, suadentibus potius imputate, quia mea iudicia cum illo videntur facere, qui me decreverit accusare. [13] Et ideo quod in quaesturae, magisterii ac praefecturae dignitatibus a me dictatum in diversis publicis actibus potui reperire, bis sena librorum ordinatione composui, ut, quamquam diversitate causarum legentis intentio concitetur, efficacius tamen rapiatur animus, cum tendit ad terminum.

[14] Illud autem sustinere alios passi non sumus quod nos frequenter incurrimus in honoribus dandis, impolitas et praecipites dictiones, quae sic poscuntur ad subitum, ut vix vel scribi posse videantur. cunctarum itaque dignitatum sexto et septimo libris formulas comprehendendi, ut et mihi quamvis

króla pozostały nieznanne, na próżno chciałeś, aby twoje prośby były dawniej spełniane w tak krótkim terminie dzięki jego życzliwości. Prosimy cię, nie spuszczać zasłony milczenia na ludzi, którzy zasłużyli na wspaniałe stanowiska dzięki temu, że przemawiałeś na ich temat. Ty bowiem podjąłeś się opisanie ich w prawdziwie pochwalnych słowach i odmalowania ich charakterów niejako w historycznym znaczeniu. Jeśli potomnym powierzyłbyś uczczenie tych wielkich ludzi, odebrałbyś umierającym pożegnanie zgodne ze zwyczajem przodków. [10] Następnie, prostujesz złe obyczaje autorytetem królewskim, łamiesz zuchwałość buntownika, przywracasz bojaźń wobec praw. I ty jeszcze wahasz się z wydaniem tego, co – jak sam przyznajesz – może wiązać się z tak wielkim pożytkiem? Kryjesz nawet, że tak powiem, zwierciadło swojego umysłu, w które mogłoby zajrzeć każde przyszłe pokolenie. Zdarza się bowiem często, że rodzi się syn mało podobny do ojca, praktycznie nie może jednak powstać przemowa niepodobna do obyczajów mówcy, a zatem właściwie to ona jest prawdziwym dzieckiem jego decyzji; albowiem to, co rodzi się w głębi serca, jest częściej uważane za właściwe potomstwo swego twórcy. [11] Ponadto przy powszechnej aprobacie wygłosiłeś wiele pochwał dla królowych i królów; w dwunastu księgach zawarłeś historię Gotów¹, dobierając najbardziej chlubne wydarzenia. Skoro tak duże zyski przypadły ci w udziale dzięki tym księgom, czemu tak się wahasz z wydaniem czegoś więcej, gdy, jak wiadomo, przetarłeś już pierwsze szlaki w pisaniu?”

[12] Muszę wyznać w swej skromności, że zostałem pokonany; nie mogłem stawiać oporu tak wielu mądrym osobom, kiedy zobaczyłem, że jestem oskarżany o brak chęci do pisania. Teraz wybaczenie, czytelnicy, i nawet jeśli jest w mojej pracy jakiś nierozważny pośpiech, przypiszcie go raczej tym, którzy mnie namawiali, ponieważ moja opinia zdaje się zgadzać z tym, który by postanowił mnie oskarżyć. [13] Dlatego też to, co mogłem osiągnąć podczas kwestury, magistratu i prefektury, co wyszło spod mojej ręki jako zarządzenia w różnych sprawach państwowych, zebrałem w dwanaście ksiąg, aby można było tym łatwiej uchwycić myśl, gdy zmierza do końca, choć uwaga czytelnika koncentruje się na różnorodności spraw.

[14] Nie pozwoliłem natomiast, by inni musieli znosić to, z czym sam często się spotykam przy mianowaniu na wysokie stanowiska, czyli niewyszlifowane i nieprzemyślane przemowy, które tak bardzo domagają się ukończenia, że, jak się zdaje, ledwo można je spisać. W ten sposób w księgach szóstej i siódmej zebrałem wszystkie formuły nominacji, tak abym

¹ *Historia Gotorum* – por. Wstęp od redakcji.

sero prospicerem et sequentibus in angusto tempore subvenirem: ita quae dixi de praeteritis conveniunt et futuris, quia non de personis, sed de ipsis locis quae apta videbantur explicui.

[15] Librorum vero titulum, operis indicem, causarum praeconem, totius orationis brevissimam vocem, variarum nomine praenotavi, quia necesse nobis fuit stilum non unum sumere, qui personas varias suscepimus ammonere. aliter enim multa lectione satiatis, aliter mediocri gustatione suspensis, aliter a litterarum sapore ieiunis persuasionis causa loquendum est, ut interdum genus sit peritiae vitare quod doctis placeat. [16] Proinde maiorum pulchra definitio est sic apte dicere, ut audientibus possis concepta vota suadere. neque enim tria genera dicendi in cassum prudens definivit antiquitas: humile, quod communionem ipsa serpere videatur: medium, quod nec magnitudine tumescit nec parvitate tenuatur, sed inter utrumque positum, propria venustate ditatum suis finibus continetur: tertium genus, quod ad summum apicem disputationis exquisitis sensibus elevatur: videlicet, ut varietas personarum congruum sortiretur eloquium et, licet ab uno pectore proflueret, diversis tamen alveis emanaret, quando nullus eloquentis obtinet nomen, nisi qui trina ista virtute succinctus causis emergentibus viriliter est paratus.

[17] Huc accedit, quod modo regibus, modo potestatibus aulicis, modo loqui videamur humillimis, quibus alia contigit sub festinatione profundere, alia vero licuit cogitata proferre, ut merito variarum dicatur, quod tanta diversitate conficitur. sed utinam, sicut ista regulis accepisse probamur antiquis, ita eadem promissae resignent merita dictionis. [18] Quapropter humile de nobis verecunde promittimus: mediocre non improbe pollicemur: summum vero, quod propter nobilitatem sui est in editiore* constitutum, nos attigisse non credimus. verum tamen sileant praesumptiones illicitae, qui legendi sumus. incongruo namque nostras de nobis disputationes ingerimus, qui vestra potius iudicia sustinemus.

* in editiore] *Mommsen dubitans; Fridh in edita dictione dubitans.*

nawet w tym późnym okresie mojej kariery mógł sobie do nich zaglądać i pomagać następcom mimo braku czasu. I tak to, co wygłosiłem na temat rzeczy przeszłych, może posłużyć też przyszłym, ponieważ przedstawiałem nie osoby, ale same stanowiska, tak jak wydawało się to odpowiednie.

[15] Na tytuł ksiąg, zwiastun poruszanych spraw, najkrótszą formułę całego zbioru, wybrałem *Pisma różne*, ponieważ było konieczne, abym posłużył się niejednorodnym stylem, skoro postanowiłem zwracać się do różnych osób. Inaczej przecież należy przekonywać osoby nasycone częstą lekturą, inaczej te, które tylko trochę próbowały czytać, jeszcze inaczej ludzi zupełnie nie znających smaku literatury, tak że niekiedy unikanie tego, co podoba się uczonym jest rodzajem umiejętności praktycznej. [16] Dlatego też piękną zasadą naszych przodków jest mówić tak umiejętnie, aby móc przekonać słuchaczy do przyjęcia twoich życzeń jak swoich. Nie na darmo przecież roztropni starożytni wyróżnili trzy rodzaje wymowy: niski, który zdaje się pełzać po ziemi przez samą swoją pospolitość; średni, który ani nie puszy się wzniosłością, ani nie kurczy wskutek niewielkiego rozmiaru, lecz położony między dwoma tamtymi rodzajami mieści się we własnych granicach, wzbogacony o swoisty urok; jest też trzeci rodzaj, który wznosi się na najwyższe szczyty w dyskusji dzięki niezwykle wyrafinowanemu słownictwu. Oczywiście, zróżnicowanie zgromadzonych osób wpływa na sposób mówienia; trzeba, aby treść pochodziła z jednego serca, jednak docierała do odbiorców na różne sposoby, ponieważ nikt nie może być nazywany mówcą, jeśli nie jest wyposażony w potrójną siłę tych rodzajów wymowy i przez to należycie przygotowany do bieżących spraw.

[17] Należy do tego dodać, że w prezentowanych pismach widać, że raz mówi się do królów, raz do wysoko postawionych urzędników w pałacowych salach, a innym razem do ludzi najniższego stanu; do tych adresatów zdarza się w pośpiechu powiedzieć coś nieopatrznie, podczas gdy co innego należało wyważyć w słowach, tak że słusznie określa się mianem pism różnych to, co powstaje z taką różnorodnością. Oby zawartość przedstawianych tu wypowiedzi na nowo ukazała zastosowanie tych starożytnych reguł, tak jak przyjęto w zamyśle stworzenia tego zbioru. [18] Dlatego też skromnie zapowiadam użycie stylu niskiego oraz uczciwe szlifowanie stylu średniego. Nie mogę natomiast mieć pewności, czy udało mi się godnie sięgnąć po styl wysoki, który ze względu na swoją znakomitość nadaje się do edyktów. Niech zatem zamilkną bezpodstawne zarzuty, które czytamy. Jednak w sposób niedopuszczalny dodaję od siebie moje refleksje, podczas gdy powinienem przyjąć raczej Waszą ocenę.

LIBER PRIMUS

I. *Anastasio Imperatori Theodericus Rex.*

c.a. 508

[1] Oportet nos, clementissime^a imperator, pacem quaerere, qui causas iracundiae cognoscimus non habere: quando ille moribus iam tenetur obnoxius, qui ad iusta deprehenditur imparatus. omni quippe regno desiderabilis debet esse tranquillitas, in qua et populi proficiunt et utilitas gentium custoditur. haec est enim bonarum artium decora mater, haec mortalium genus reparabili successione multiplicans facultates protendit, mores excolit: et tantarum rerum ignarus agnoscitur qui eam minime quaesisse sentitur.

[2] Et ideo, piissime principum, potentiae vestrae convenit et honori, ut concordiam vestram quaerere debeamus, cuius adhuc amore proficimus. vos enim estis regnorum omnium pulcherrimum decus, vos totius orbis salutare praesidium, quos ceteri dominantes iure suspiciunt, quia in vobis singulare aliquid inesse cognoscunt, nos maxime, qui divino auxilio in re publica vestra didicimus, quemadmodum Romanis aequabiliter imperare possimus.

^a *Fridh* elementissime.

KSIĘGA PIERWSZA

1. *Król Teoderyk do imperatora Anastazjusza*¹

ok. 508 r.

[1] Najłagodniejszy² Imperatorze, trzeba, abyśmy dążyli do pokoju. Nie mamy, jak wiadomo, powodów do gniewu – już ten, kto nie jest gotów działać sprawiedliwie, występuje przeciw dobrym obyczajom. Oczywiście, każde królestwo powinno pragnąć pokoju – dzięki niemu rozwijają się narody i strzeżone są bogactwa dla następnych pokoleń. Albowiem to pokój jest wspaniałą matką szlachetnych nauk – on, mnożąc ród śmiertelników przez kolejne narodziny, rozwija talenty, pielęgnuje dobre obyczaje; rozpoznasz człowieka nieświadomego tak wielkich spraw, kiedy zauważysz, że nie szukał on pokoju.

[2] Dlatego też, najłaskawszy z imperatorów, mając na względzie Waszą potęgę i godność, powinniśmy szukać z Wami zgody, którą miłując, do dziś się rozwijamy. Albowiem spośród wszystkich królestw to Wy jesteście najpiękniejszą ozdobą, Wy jesteście ratunkiem i obroną dla całego świata. Słusznie podziwiają Was inni władcy – wiedzą, że jest w Was coś szczególnego, a my najlepiej o tym wiemy, ponieważ w Waszym kraju z Bożą pomocą nauczyliśmy się, jak sprawiedliwie mamy rządzić Rzymianami.

¹ Flavius Anastasius Augustus – cesarz Bizancjum w latach 491-518; w 497 r. uznał władzę Teoderyka na Zachodzie; adresat listu II, 1. W 508 r. Teoderyk odbił Frankom część Galii, a także objął królestwo Wizygotów. Działał zbrojnie również w Ilirii. Zaniepokojony cesarz wysłał w kierunku Italii 8 tys. żołnierzy na 100 okrętach, czym zaniepokoił z kolei Teoderyka. Por. Cassiodorus, *Chronica*, A.D. 508, MGH AA XI, 160; Jordanes, *Getica* 302; Marcellinus Comes, *Chronica*, MGH AA XI, 97; P. Lamma, *La politica dell'imperatore Anastasio I (491-518)*; J. Prostko-Prostyński, *Utraeque res publicae. The Emperor Anastasius I's Gothic Policy (491-518)*; M. Ożóg, *Inter duas potestates*, 126.

² Przyjęto lekcję *clementissime* zamiast *elementissime*.

[3] Regnum nostrum imitatio vestra est, forma boni propositi, unici exemplar imperii: qui quantum vos sequimur, tantum gentes alias anteimus. hortamini me frequenter, ut diligam senatum, leges principum gratanter amplectar, ut cuncta Italiae membra componam. quomodo potestis ab Augusta pace dividere, quem non optatis a vestris moribus discrepare? additur etiam veneranda Romanae urbis affectio, a qua segregari nequeunt quae se nominis unitate iunxerunt.

[4] Proinde illum et illum legationis officio ad serenissimam pietatem vestris credidimus destinandos, ut sinceritas pacis, quae causis emergentibus cognoscitur fuisse vitata, detersis contentionibus in sua deinceps firmitate restituta permaneat: quia pati vos non credimus inter utrasque res publicas, quarum semper unum corpus sub antiquis principibus fuisse declaratur, aliquid discordiae permanere. [5] Quas non solum oportet inter se otiosa dilectione coniungi, verum etiam decet mutuis viribus adiuvari. Romani regni unum velle, una semper opinio sit. quicquid et nos possumus, vestris praeconiis applicetur.

[6] Quapropter salutationis honorificentiam praefidentes prona mente deprecamur, ne suspendatis mansuetudinis vestrae gloriosissimam caritatem, quam ego sperare debui, etiamsi aliis non videretur posse concedi. cetera vero per praesentium latores pietati vestrae verbo suggerenda commisimus, ut nec epistularis sermo redderetur extensior nec aliquid pro utilitatibus nostris praetermissis videremur.

II. *Theoni V. S. Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Comitibus Stephani insinuatione comperimus sacrae vestis operam, quam nos volumus necessaria festinatione compleri, disrupto magis labore pendere: cui usum subtrahendo sollemnem abominandam potius inferre cog-

[3] Nasze królestwo jest naśladowaniem Waszego, kształtem dobrych rządów, odwzorowaniem niezwykłej władzy; wyprzedzamy inne narody o tyle, o ile postępujemy za Wami. Często mnie zachęcacie, abym sprzyjał senatowi, gorliwie przestrzegał praw nadanych przez imperatorów, bym złączył wszystkie ziemie Italii. Jak możecie oddzielać od świętego pokoju tego, którego nie chcecie stawiać przeciwko Waszym obyczajom? Do tego dochodzi również pełna szacunku miłość do miasta Rzymu, od której nie mogą odstąpić ci, którzy złączyli się pod jednym imieniem.

[4] Uznałiśmy zatem za konieczne wysłać poselstwo do Waszej Najjaśniejszej Łaskawości¹, aby wiarygodność pokoju, podważona, jak wiadomo, przez ostatnie wydarzenia, przetrwała odbudowana w swojej mocy natychmiast po usunięciu napięć; nie wierzymy, że znosicie jakąkolwiek niezgodę pomiędzy dwoma państwami, które zawsze stanowiły jedno ciało pod rządami dawnych imperatorów. [5] Powinny one łączyć się ze sobą, nie tylko zachowując obojętną uprzejmość, lecz także wspierając się nawzajem swoimi siłami. Niech będzie jedna wola, zawsze jedna myśl rzymskiej władzy. Czegokolwiek możemy dokonać, niech to należy do Waszych zasług.

[6] Z tego względu, przedkładając pełne czci pozdrowienie, z pokornym sercem błagamy, abyście nie odbierali nam Waszej najchwalebniejszej miłości, której wypada mi się spodziewać, nawet gdyby inni sądzili, że nie należy jej udzielić. Pozostałe zaś słowa powierzyliśmy do przekazania Waszej Łaskawości przez posłańców, aby zawartość listu nie była zbyt obszerna ani nie wydawało się, że pominęliśmy coś dla naszych korzyści.

2. Król Teoderyk do Dostojnego Teona²

507/511 r.

[1] Z doniesienia komesa Stefana³ dowiedzieliśmy się, że wykonywanie szaty królewskiej, które zgodnie z naszą wolą miało zostać ukończone w niezbędnym pośpiechu, pozostaje w zawieszeniu z powodu niedbałości

¹ Kasjodor często używa jako tytułów honorowych terminów abstrakcyjnych takich jak: *pietas*, *clementia*, *excellencia*, *gloria*, *manusuetudo*, *prudentia*, *sapientia*, *spectabilis*, *fraternitas*. Por. *Cassiodoro Senatore, Variae*, introd., trad. e note di L. Viscido, 45; A. Fridh, *Terminologie et formules dans les Variae de Cassiodore*, 169-194.

² Teon – postać znana tylko z tego listu.

³ Komes Stefan znany tylko z tego listu.

nosceris tarditatem. credimus enim aliquem provenisse neglectum, ut aut crines illi lactei, carneo poculo bis terque satiati, pulcherrima minus ebrietate rubuerint aut lanae non hauserint adorandi muricis pretiosissimam qualitatem.

[2] Quapropter si perscrutator Hydrontini maris intusa conchyliia sollemniter condidisset apto tempore, acervus ille Neptunius, generator florentis semper purpurae, ornator solii, aquarum copia resolutus imbrem aulicum flammeo liquore laxaverat. color nimio lepore vernans, obscuritas rubens, nigredo sanguinea regnantem discernit, dominum conspicuum facit et praestat humano generi, ne de aspectu principis possit errari.

[3] Mirum est substantiam illam morte confectam cruorem de se post spatia tam longi temporis exudare quod solet vivis corporibus vulnere sauciatis effluere. nam cum sex paene mensibus marinae deliciae a vitali fuerint vigore separatae, sagacibus naribus nesciunt esse gravissimae, scilicet ne sanguis ille nobilis aliquid spiraret horroris. haec cum infecta semel substantia perseverat, nescit ante subtrahi quam vestis possit absumi. [4] Quod si conchyliorum qualitas non mutatur, si torcularis illius una vindemia est, culpa nimirum artificis erit, cui se copia nulla subtraxit. in illis autem rubicundis fontibus cum albens comas serici doctus moderator intinxerit, habere debet corporis purissimam castitatem, quia talium rerum secreta refugere dicuntur immunda. [5] Haec si omnia constiterint, si in nulla parte praetermissa videtur esse sollemnitas, miramur tua te pericula minime cogitasse, dum sacrilegus sit reatus neglegentiae in tali veste peccare. quid enim agunt tot artifices, tot nautarum catervae, tot familiae rusticorum? tu quoque comitiva subvectus tantis iubes, tanta te istius nominis praesumptione defendis, ut, cum regale opus crederis agere, in multis videaris tibi^a civibus imperare. [6] Hoc ergo remissio tua neglegit, quod te et in provincia subvexerat et ad conspectum principis honorabilem venire faciebat. quod si te facultatis tuae

^a *Fridh* tuis.

pracy; ponieważ korzystasz ze zwykłego połowu, wiadomo, że prędzej powodujesz niedopuszczalne opóźnienie. Jesteśmy pewni, że ktoś dopuścił się zaniedbania. Oto albo sploty wełniane, sześciokrotnie namoczone w mięsny wywarze, przy najpełniejszym nasyceniu, zaczerwieńły się za mało, albo też wełna nie wchłonęła najcenniejszych właściwości szlachetnego ślimaka¹.

[2] Dlatego też, gdyby poszukiwacz hydrontejskiego morza wyławiał w odpowiednim czasie ślimaki w swych muszlach, to ten Neptunowy skarb, twórca zawsze wybornej purpury, ozdoba tronu, zanurzony w dużych ilościach wody wydałby ciecz ognistego blasku królewskiego. Ożywiający kolor niezwyklego powabu, ciemna czerwień, krwista czerń, wyróżnia rządzącego, pana czyni widocznym i tak go przedstawia ludzkiemu rodzajowi, aby ten nie mógł pomylić się co do wyglądu władcy.

[3] Niezwykłe, że po tak długim czasie krew wydziela z siebie tę substancję, która powstaje przy śmierci, ponieważ zwykle wypływa ona z rany w jeszcze żywych ciałach. Albowiem chociaż te morskie skarby bywają oddzielone od życiodajnej siły przez prawie sześć miesięcy, mimo wrażliwych nozdrzy nie wiedzą, że są w niebezpiecznym położeniu, oczywiście po to, aby ta szlachetna krew nie napełniła się żadnym strachem. Substancja ta, raz nasycona, taka już pozostaje, nie da się jej wywabić, chyba że się zniszczy szatę. [4] Albowiem jeśli jakość ślimaków się nie zmienia, jeśli jeden jest zbiór z tego wytlaczenia, to wina zapewne będzie leżeć po stronie robotnika, któremu nie wychodzi odpowiednia jakość. Kiedy doświadczony mistrz ma moczyć zwoje białego jedwabiu w tych wspaniałych czerwonych źródłach, powinien mieć osobniki najczystszej jakości, ponieważ mówi się, że ukryte właściwości tak szlachetnych rzeczy przepadają przez zabrudzenia. [5] Jeśli to wszystko by się zgadzało, jeśli nie okazałoby się, że w czymś pominięto utrwalaony zwyczaj, dziwimy się, że w ogóle nie pomyślałeś o grożących ci niebezpieczeństwach, skoro grzechem świętokradstwa jest dopuścić się zaniedbania w sprawach tak dostojnej materii. Na cóż bowiem pracuje tylu robotników, tyle zastępów żeglarzy, tyle rodzin wieśniaków? Ty także, wyniesiony na stanowisko komesa, wydajesz rozkazy wielu ludziom, bronisz się tak wielkim przywilejem samego tytułu, uważasz, że pracujesz nad królewskim dziełem, i wydaje się, że zarządzasz w wielu sprawach. [6] A zatem twoja opieszałość marnuje to, co przyczyniło się do Twojego awansu na prowincji i doprowadziło Cię przed czcigodne oblicze króla. A za-

¹ *murex* – ślimak morski z rodziny rozkolcowatych, z którego uzyskiwano purpurę.

adhuc cura non deserit, si salutis propriae tangit affectus, intra illum diem, imminente tibi harum portitore, cum blatta, quam nostro cubiculo dare annis singulis consuesti, venire festina: quia iam non compulsorem ad te mittimus, sed ultorem, si aliqua credideris ludificatione tardandum.

[7] Verum talis tantaque res quam facili legitur inventa compendio! cum fame canis avida in Tyrio litore proiecta conchyliis impressis mandibulis contudisset, illa naturaliter umorem sanguineum defluentia ore eius mirabili colore tinxerunt. et ut est hominibus occasiones repentinas ad artes ducere, talia exempla meditantes fecerunt principibus decus nobile dare rem^a, quae substantiam noscitur habere mediocrem. Eoa Tyros est Hydron Italica, aulicum profecto vestiarium, non antiqua custodiens, sed iugiter novella transmittens. vide ergo, si quis te patiatur minus implere, quod nos tam necessarie cognoscis expetere.

III. *Cassiodoro V. I. atque Patricio Theodericus Rex.*

c.a. 507

[1] Quamvis proprio fruatur honore quod est natura laudabile, nec desint probatae conscientiae fasces, cum generat animo dignitates – omnia siquidem bona suis sunt iuncta cum fructibus, nec credi potest virtus quae sequestratur a praemio – tamen iudicii nostri culmen excelsum est: quoniam qui a nobis provehitur, praecipuis plenus meritis aestimatur. [2] Nam si aequabilis credendus est quem iustus elegerit, si temperantia praeditus quem moderatus ascivit, omnium profecto capax potest esse meritorum, qui

^a rem *add. Mommsen.*

tem jeśli wciąż nie opuszcza Cię troska o swoją pozycję, jeśli dotyka świadomość własnego położenia, w tym dniu, kiedy przybędzie nasz posłaniec, przyjedź prędko z purpurą, którą zwykle oddawałeś co rok do naszego składu; ponieważ nie pošlemy już do Ciebie posłańca z przynagleniem, ale mściciela, jeśli uznasz, że przez jakąś błahostkę można dopuszczać się opóźnień.

[7] Pisma podają, że niezwykle prostym sposobem została wynaleziona tak wielka i znacząca rzecz¹. Kiedy wiedziony chciwym głodem pies w zaciśniętych szczękach zmiażdżył ślimaki porzrucane po tyryjskim brzegu, te naturalnie zabarwiły cudownym kolorem jego pysk spływający krwawą posoką. I ponieważ cechą ludzką jest wynosić przypadkowe wydarzenia na wyżyny sztuk, badając tak wspaniałe okazy, uczyniono szlachetnym darem dla panujących rzecz, o której wiadomo, że pochodzi z pospolitej substancji. Czym Tyr dla Wschodu, tym Hydron² dla Italii – twórcą królewskich szat, nie pielęgnującym tego, co stare, ale wciąż przesyłającym to, co najnowsze. Zobacz zatem, czy ktokolwiek pozwala, abyś gorzej wypełniał to, czego, jak wiesz, tak usilnie się domagamy.

3. Król Teoderyk do Znakomitego patrycjusza Kasjodora³

ok. 507 r.

[1] Chociaż własnym zaszczytem cieszy się to, co z natury godne jest pochwały, a dla uczciwego sumienia nie brakuje urzędów, bo w duszy rodzą się godności – wszystkie dobra łączą się ze swoimi owocami i nie można uznawać za cnotę tego, co domaga się nagrody – to jednak szczególnie zaszczytna jest nasza ocena. Albowiem kogo my awansujemy, tego uważa się za człowieka bogatego w szczególne zasługi. [2] Jeśli więc należy wierzyć, że jest sprawiedliwy ten, kogo wybrał człowiek prawy, jeśli obdarzony powściągliwością jest ten, kogo powołał człowiek rozważny, to pełen zasług jest ten, kto zasłużył na sędziego wszelkich cnót. Czego bowiem pragnie

¹ Por. Achilles Tattius, *De Clitophantis et Leucippes amoribus* 2, 11, 4 i następne; Gregorius Nazianzenus, *Orationes* 4, 131 D; Nonnus, *Dionysiaca* 40, 304-310; Pollux, *Onomasticon* 1, 45-47.

² Hydruntum, obecnie Otranto na południowym wybrzeżu Włoch.

³ Cassiodorus – ojciec autora *Variae; consularis Siciliae* (490-493?); *corrector Bruttii et Lucaniae* (491-506); *praefectus praetorio Italiae* (503-507) (formuła prefektury pretorium: *Variae* VI, 3); *patricius* (507); PLRE 2, 264-265; wszystkie informacje na jego temat znajdują się w listach w tym zbiorze (zob. Indeks osób).

iudicem cunctarum meruit habere virtutum. quid enim maius quaeritur quam ibi invenisse laudum testimonia, ubi gratificatio non potest esse suspecta? regnantis quippe sententia iudicium de solis actibus sumit, nec blandiri dignatur animus domini potestate munitus.

[3] Repetantur certe quae te nostris sensibus infuderunt, ut laboris tui fructum capias, cum nostris animis singula suaviter inhaesisse cognoscas. in ipso quippe imperii nostri devotus exordio, cum adhuc fluctuantibus rebus provinciarum corda vagarentur et negligi rudem dominum novitas ipsa pateretur, Siculorum suspicacium mentes ab obstinatione praecipiti devisti, culpam removens illis, nobis necessitatem subtrahens ultionis. [4] Egit salubris persuasio, quod vehemens poterat emendare districtio. lucratus es damna provinciae, quae meruit sub devotione nescire: ubi sub praecinctu Martio civilia iura custodiens publica privataque commoda inavarus arbiter aestimabas et proprio censu neglecto sine invidia lucri morum divitias retulisti, excludens vel querelis aditum vel derogationibus locum: et unde vix solet reportari patientiae silentium, voces tibi militavere laudantium. novimus enim testante Tullio, Siculorum natura quam sit facilis ad querelas, ut solita consuetudine possint iudices etiam de suspicionibus accusare.

[5] Sed non eo praeconiorum fine contenti Bruttiorum et Lucaniae tibi dedimus mores regendos, ne bonum, quod peregrina provincia meruisset, genitales soli fortune nesciret. at tu consuetudinem devotionis impendens eo nos obligasti munere, quo tibi nos putamus omnia reddidisse: inde amplificando debitum, unde credi poterat absolutum. egisti per cuncta iudicem totius erroris expertem, nec invidia quempiam deprimens nec gratia blandiente sublimans. quod cum ubique sit arduum, tum fit in patria gloriosum: ubi necesse est aut gratiam parentela provocet aut odium longae contentiones exasperent. [6] Oblectat igitur nos actus praefecturae recolere, totius Italiae notissimum bonum, ubi cuncta provida ordinatione disponens ostendisti, quam leve sit stipendia sub iudicis integritate dependere. nullus gravanter

się bardziej niż odnalezienia dowodów chwały tam, gdzie nie można podejrzewać interesowności? Opinia władcy opiera się jedynie na czynach i nie godzi się, aby uzbrojona w dostojęństwo myśl pana zajmowała się pochlebstwem.

[3] Należy przypomnieć to, co dotarło do naszych uszu, abyś zebrał owoc Twojego trudu, skoro wiesz, że niektóre czyny szczególnie słodko utkwily w naszych duszach. Byłeś lojalny od samego początku naszego panowania, kiedy to serca mieszkańców prowincji gubiły się przez wciąż nieuporządkowane sprawy i sama niezwykłość sytuacji przyzwalała na lekceważenie nowego pana. Wówczas odwiodłeś nastroje podejrzliwych Sycylijczyków od zgubnej zawziętości, uwalniając ich od winy, a od nas odsuwając konieczność wymierzenia kary. [4] Właściwa argumentacja zdziałała to, czego nie mogła wyuczyć wielka surowość. Oszczędziłeś prowincji kar, których nie doświadczyła ona dzięki zasługom lojalności; nosząc strój wojskowy, czuwałeś nad przestrzeganiem praw obywatelskich, jako hojny zwierzchnik decydowałeś o publicznym i prywatnym pożytku oraz, nie dbając o stan własnego majątku, bez żądzy zysku przyniosłeś bogactwo dobrych obyczajów, odcinając albo drogę dla kłótni, albo okazję do naruszenia prawa; i gdzie zwykle władza otrzymuje milczenie z rezygnacją, tam założyłeś na głosy pochwalne. Ze świadectwa Tulusza¹ poznaliśmy, że skora do kłótni jest natura Sycylijczyków i że z prostego nawyku mogą oni oskarżać zwierzchników na podstawie podejrzeń.

[5] Lecz niezadowoleni z takiego końca chwalebnych urzędów powierzyliśmy Ci zarząd nad obyczajami Bruttium i Lukanii, aby nie tylko rodakom przypadały dobra, na które zasługuje też obca prowincja. A Ty, dokładając starań zgodnie ze zwyczajem lojalności, zobowiązałeś nas przez to zadanie, które postanowiliśmy Ci powierzyć; powiększyliśmy dług, gdzie można było wierzyć w jego spłatę. Sprawowałeś opiekę nad wszystkim jako zarządca nieznający żadnego błędu, nikogo przez zawiść nie uciskając ani nie wynosząc przez pochlebną łaskawość. O ile gdziekolwiek coś jest trudne, o tyle w ojczyźnie staje się chwalebne; właśnie tam w sposób nieunikniony albo więzy rodzinne przynoszą zyczliwość, albo długotrwałe zatargi wywołują nienawiść. [6] Cieszy nas zatem przypomnienie o zawiadywaniu prefekturą, dobra najbardziej znanego w całej Italii, gdzie zarządzając wszystkim za pomocą przewidującego planowania, pokazałeś, jak łatwe jest ściąganie podatków przy uczciwości zarządcy. Każdy chętnie użyczył tego,

¹ Por. Cicero, *Brutus* 46; *Divinatio in Quintum Caecilium* 9, 28.

obtulit quod sub aequitate persolvit, quia quicquid ex ordine tribuitur, dispendium non putatur. [7] Fruere nunc bonis tuis et utilitatem propriam, quam respectu publico contempsisti, recipe duplicatam. haec est enim vitae gloriosa commoditas dominos esse testes, cives habere laudantes.

[8] His igitur tot amplissimis laudibus incitati patriciatus tibi apicem iusta remuneratione conferimus, ut quod aliis est praemium, tibi sit retributio meritorum. macte, summe vir, felicitate laudabili, qui ad hanc vocem dominantis animos impulisti, ut bonorum tuorum potius fateamur esse quod cedimus. sint haec divina perpetua, ut, cum haec pro remuneratione tribuimus, meliora iterum tuis meritis exigamur.

III. *Senatui Urbis Romae Theodericus Rex.*

c. a. 507

[1] Optamus quidem, patres conscripti, coronam vestram diversorum fascium flore depingi: optamus, ut Libertatis genius gratam videat turbam senatus. conventus siquidem talium est dignitas imperantium, et quicquid in vobis festiva gratulatione respicitur, nostris vere laudibus applicatur. [2] Illud tamen maxime desideranter appetimus, ut collegium vestrum ornent lumina dignitatum, quando decenter augmenta patriae reddunt, qui aulica potestate creverunt. hos viros nostra perscrutatur intentio: his morum thesauris gaudemus inventis, in quibus velut figuratis honorum vultibus clementia nostrae serenitatis exprimitur.

[3] Hinc est quod Cassiodoro illustri et magnifico viro praecipua in re publica claritate notissimo, patriciatus dedimus pro remuneratione suggestum: ut honore magni nominis declararentur merita servientis. qui non fragili felicitate proventus fortunae ludo ad apicem fascium repentinis successionibus evolavit, sed, ut crescere virtutes solent, ad praeconii fastigium conscendit gradibus dignitatum. [4] Primus enim, ut scitis, amministrationis introitus comitivae privatarum mole fundatus est, ubi non tirociniorum infirmitate

co zapłacił sprawiedliwie, ponieważ cokolwiek nakładane jest zgodnie z porządkiem, tego nie uważa się za stratę. [7] Używaj więc teraz swoich dóbr i przyjmij w podwójnej mierze korzyść własną, którą odrzuciłeś dla dobra kraju. Albowiem pełna chwały doskonałość życia jest taka – mieć panów, którzy poświadczają, i obywateli, którzy chwalą.

[8] Powodowani zatem tyloma najsluszniejszymi pochwałami, jako sprawiedliwą zapłatę przyznajemy Ci godność patrycjatu, aby to, co dla innych jest nagrodą, dla Ciebie było uznaniem zasług. Chwała Tobie, wybitny mężu, szczęśliwy i godzien pochwał, który nakłoniłeś myśli króla do takich słów, abyśmy orzekli, że to, czego Ci udzieliliśmy, już należy do Twoich dóbr. Takie są te wieczne Boskie sprawy, że choć tego Ci udzieliliśmy jako nagrody, spodziewamy się większych dóbr niż twoje zasługi.

4. Król Teoderyk do senatu rzymskiego

ok. 507 r.

[1] Panowie senatorowie, bez wątpienia pragniemy, aby wieniec Waszego grona ozdabiały kwiaty z różnych bukietów; pragniemy, aby duch Wolności¹ spoglądał z uznaniem na grono senatu. Zgromadzenie takich ludzi jest chwałą władców i cokolwiek u Was jest dostrzegane w uroczystych pochwałach, prawdziwie przyczynia się do naszej chwały. [2] Najusilniej też dążymy do tego, aby blaski godności zdobyły Wasze grono, ponieważ ci, którzy powołani są królewską władzą, należycie oddają ojczyźnie owoce swojej pracy. Troskliwość nasza wyszukuje takich właśnie ludzi; cieszymy się, gdy znajdziemy te skarbnice dobrych obyczajów, oto w nich wyraża się nasza pogodna łaskawość, jak gdyby stworzyła uosobienie zaszczytów.

[3] Stąd też postanowiliśmy nagrodzić patrycjatem Znakomitego i Wielmożnego Kasjodorowi, znanemu w państwie ze szczególnej szlachetności; aby dzięki wielce zaszczytnemu tytułowi uświetnione zostały zasługi jego służby. Oto on wznosił się na szczyty urzędów nie dzięki niespodziewanym osiągnięciom, niesiony kruchym szczęściem losu, ale wspiał się po stopniach godności na szczyt chwały, tak jak zwykły wzrastać cnoty. [4] Albowiem jak wiecie, początek służby znalazł w trudzie komesa dóbr prywatnych², gdzie nie zbłądził mimo wahania właściwego młodzieńczej słabości ani mimo naiwności, lecz stworzywszy wzór wstrzemięźliwości,

¹ Libertas była czczona jako bogini w starożytnym Rzymie, a w czasach chrześcijańskich jej imię było używane jako personifikacja ideału wolności.

² Por. *Variae* VI, 8.

titubans novitatis vitio vel innocenter erravit, sed abstinentiae firmato vestigio imitando vixit exemplo. qui mox deinde sacrarum largitionum honore suscepto crevit conversationis laude, quantum profecerat dignitate. [5] Quid provinciis redditam disciplinam, quid diverso generi hominum monumenta iustitiae infusa referamus? vixit tanta continentia, ut aequitatem et institueret monitis et doceret exemplis. facilis enim recti persuasor est innocens iudex, sub cuius praedicabili conversatione pudet mores probabiles non habere. quis enim vereatur scelus, cuius in suggestu gremii complicem videt? in cassum personam fictae severitatis inducit, cum avarus pecuniae ambitum dissuadet, cum legibus parendum censet iniustus. non habet distributionis genium, cui auctoritatem libera conscientia non ministrat, quoniam excessus tunc sunt in formidine, cum creduntur iudicibus displicere.

[6] His itaque sub praecedenti rege gymnasiis exercitatus emeritis laudibus ad palatia nostra pervenit. meministis enim, et adhuc vobis recentium rerum memoria ministratur, qua moderatione praetoriano culmini locatus incederit et eVectus in celsum inde magis despexerit vitia prosperorum. [7] Nullo quippe, ut plerisque moris est, elatus favore fortunae in cothurnum se magnae potestatis erexit, sed aequitate cuncta moderatus gratiam nostram in se non reddidit odiosam. maiora sibi fecit optari, dum intra modestiae terminos magna cohibuit. hinc est enim probatae conscientiae gratissimus fructus, ut, quamvis summa potuerit adipisci, iudicetur tamen ab omnibus plus mereri. iunxit bene cum universorum gaudiis nostra compendia, aerario munificus et iuste solventibus graciosus. [8] Sensit tunc res publica ex illo coetu Romuleo innocentiae virum, qui licet se moderando gloriosum fecerit, hoc tamen maius contulit, quod bonae actionis exemplum sequentibus dereliquit. pudet enim eum peccare, qui laudatis videtur potuisse succedere. fuit itaque, ut scitis, militibus verendus, provincialibus mitis, dandi avidus, accipiendi fastidiosus, detestator criminis, amator aequitatis. quod non fuit illi custodire difficile, qui se a rebus alienis decreverat abstinere. est enim invicti animi signum famae diligere commodum et lucra potius odisse causarum.

żył jako przykład. Niedługo później, gdy został komesem rozdawnictw cesarskich¹, rozwijał się w chwalebnym życiu, postępując w godności. [5] Po cóż mielibyśmy opowiadać o przywróconej na prowincjach dyscyplinie, o dowodach sprawiedliwości docierających do ludzi różnego rodzaju? Żył tak umiarkowanie, że i zaprowadzał sprawiedliwość przez upomnienia, i uczył jej przykładem. Prawy zarządca łatwo przekonuje do tego co słuszne, przy jego chwalebnym zachowaniu wstyd nie mieć odpowiednich obyczajów. Któż miałby skrupuły przed występkiem, gdyby współsprawcę widział na trybunie podczas zgromadzenia? Na próżno udaje osobę surową chciwy na pieniądze, kiedy przemawia przeciwko przepychowi, a niesprawiedliwy, kiedy stwierdza, że należy przestrzegać praw. Nie ma umiejętności zarządzania ten, któremu wolne od występkę sumienie nie służy autorytetem, ponieważ wykroczenia wtedy wzbudzają obawę, kiedy jest pewność, że nie podobają się zwierzchnikom.

[6] I tak, ćwicząc się na służbie u poprzedniego króla, dotarł do naszych pałaców pośród zasłużonych pochwał. Albowiem pamiętacie, wciąż jeszcze służy Wam pamięć o niedawnych sprawach, z jaką powściągliwością zasiadł na pretoriańskim stanowisku i znalazłszy się na wyżynach, stamtąd jeszcze bardziej krytycznie spoglądał na braki różnych sukcesów. [7] Nie wzniósł się na szczyty wielkiej władzy przez jakiś uśmiech losu, jak to wielu ma w zwyczaju, lecz zarządzając wszystkim sprawiedliwie, nie zraził do siebie naszej przychylności. Sprawił, że coraz większe sprawy były dla niego wybierane, jako że zamknął wielkie rzeczy w granicach skromności. Albowiem najmiłszy owoc uczciwego sumienia jest taki, że chociaż mógł osiągnąć największe zaszczyty, to w powszechnej opinii zasługuje na jeszcze więcej. Właściwie połączył nasz pożytek z zadowoleniem wszystkich – hojny dla biedaka, łaskawy dla płacących uczciwie. [8] Stąd też w tym Romulusowym zgromadzeniu państwo dostrzegło człowieka prawego, który choć wsławił się zachowywaniem umiaru, to jednak więcej wniósł tego, co pozostawił następcom jako przykład rzetelnej pracy. Wstyd by było grzeszyć komuś, kto wydaje się, że mógłby zastąpić człowieka tak chwalonego. Jak wiecie, cieszył się szacunkiem żołnierzy, był łagodny dla mieszkańców prowincji, chętny do dawania, brzydzący się braniem, nieznoszący występkę, czciciel sprawiedliwości. Stanie na straży nie było trudne dla tego, kto postanowił trzymać się z dala od cudzej własności. Albowiem oznaką niezwycięzonego ducha jest wysoko cenić sobie korzyści z dobrej sławy i nienawidzić czerpania zysków ze spraw.

¹ Por. *Variae* VI, 7.

[9] Verum haec in illo iure mirentur, qui patris atque avi mores nobilissimos nesciverunt. Cassiodoros siquidem praecedentes fama concelebrat. quod vocabulum etsi per alios videatur currere, proprium tamen eius constat esse familiae. antiquae proles, laudata prosapies, cum togatis clari, inter viros fortes eximii, quando et valitudine membrorum et corporis proceritate flourerunt. [10] Pater enim candidati sub Valentiniano principe gessit tribuni et notarii laudabiliter dignitatem: honor qui tunc dabatur egregiis; dum ad imperiale secretum tales constet eligi, in quibus reprehensionis vitium nequeat inveniri. [11] Sed ut se pares animi solent semper eligere, patricio Aetio pro iuvanda re publica magna fuit caritate sociatus: quem tunc rerum dominus propter sapientiam sui et gloriosos in re publica labores in omni consilii parte sequebatur. ad Attilam igitur armorum potentem cum supra dicti filio Carpilione legationis est officio non irritate destinatus. vidit intrepidus quem timebat imperium; facies illas terribiles et minaces fretus veritate despexit nec dubitavit eius altercationibus obviare, qui furore nescio quo raptatus mundi dominatum videbatur expetere. [12] Invenit regem superbum, sed reliquit placatum et calumniosas eius allegationes tanta veritate destruxit, ut voluisset gratiam quaerere, cui expediebat pacem cum regno ditissimo non habere. erigebat constantia sua partes timentes, nec inbelles sunt crediti, qui legatis talibus videbantur armari. pacem retulit desperatam. cuius legatio quid profecerit, datur intellegi, quae tantum est gratanter excepta, quantum et videbatur optata.

[13] Mox honorem illustratus, mox redituum dona aequus arbiter offerebat. sed ille potius nativa moderatione ditissimus dignitatem suscipiens otio-

[9] Obecne w nim zalety słusznie mogą dziwić tych, którzy nie poznali obyczajów szlacheckiego ojca i dziadka. Sława towarzyszy poprzednim Kasjodorom. Nawet jeśli to określenie stosuje się do innych, to wyraźnie jest charakterystyczne dla jego rodziny. Potomkowie starożytnych, sławny ród, dostojni wśród Rzymian, wybitni wśród walecznych, wyróżniający się siłą i postawą. [10] Ojciec kandydata chwalebnie sprawował godność trybuna i notariusza za imperatora Walentyniana¹; był to honor przyznawany wybitnym, gdyż do poufnych spraw cesarskich wybiera się takich, w których nie można znaleźć wady zasługującej na krytykę. [11] Ponieważ podobne dusze zwykle się odnajdują, z patrycjuszem Aecjuszem² połączyła go wielka miłość do służby państwu; wówczas jako odpowiedzialny za różne sprawy siedł za każdym słowem rady Aecjusza ze względu na jego mądrość i chwalebłą działalność w państwie. Nie na próżno razem z Karpilionem, synem wyżej wspomnianego, został wysłany z poselstwem do potężnego militarnie Attyli³. Bez lęku ujrzał, kogo boi się imperium; ufny w prawdę spojrzął z góry na te straszne i groźne twarze i nie zawahał się oprzeć temu, który porwany nie wiem jakim szaleństwem, wydawał się dążyć do zapanowania nad światem. [12] Zastał króla pysznym, a pozostawił zjednanym. Zniszczył jego oszczercze zarzuty dzięki tak zasadnym argumentom, że ten, który chciał naruszyć pokój z najbogatszym królestwem, wolał prosić o łaskę. Swoją stałością podnosił na duchu przerażone stronnictwa, aby nie uważano za słabych tych, którzy pokazali się z takimi posłami. Przyniósł pokój, na który utracono nadzieję. Rozumie się, czego dokonało jego poselstwo, z tak wielką wdzięcznością przyjęte, jak wielkie były nadzieje z nim związane⁴.

[13] Zaraz uhonorowany, zaraz też został właściwie nagrodzony przez sprawiedliwego sędziego. On zaś bogaty we wrodzoną skromność, wybierając spokojną godność, która zwalniała go z obowiązków, zamiast wynagro-

¹ Por. V. A. Sirago, *I Cassiodoro. Una famiglia calabrese alla direzione d'Italia nel V e VI secolo*, 65-81.

² Aetius (ok. 390-454), patrycjusz (formuła patrycjatu: *Variae* VI, 2). Za młodu był zakładnikiem cesarskim u Hunów, poznał ich i po powrocie do cesarstwa był głównodowodzącym wojsk walczących z Hunami. Por. PLRE 2, 19-27.

³ Attyła, wódz Hunów w latach 445-453. Delegacja miała miejsce w 452 r. i w jej skład wszedł również papież Leon I. Por. LP 47, 7; Cassiodorus, *Chronica*, A.D. 452, MGH AA XI, 157; Victor Tunnennensis, *Chronica*, A.D. 449, item 185.

⁴ List sprawia wrażenie, jakby Kasjodor był najważniejszy w całym poselstwie. W rzeczywistości pierwszoplanową rolę odgrywał Aecjusz.

sam in remunerationis locum expetiit amoenissima Bruttiorum. negare illi non potuit optatam quietem, qui eum reddiderat ab inmani hoste securum: tristis ab obsequio suo reliquit, quem sibi necessarium fuisse cognovit.

[14] Avus enim Cassiodorus inlustratus honore praecinctus, qui eius generi non poterat abnegari, a Vandalorum incursione Bruttios Siciliamque armorum defensione liberavit, ut merito primatum in illis provinciis haberet, quas a tam saevo et repentino hoste defendit. debuit itaque virtutibus eius res publica, quod illas provincias tam vicinas Gensiricus non invasit, quem postea truculentum Roma sustinuit.

[15] Hi autem et in partibus Orientis parentum laude viguerunt. Heliodorus enim, qui in illa re publica nobis videntibus praefecturam bis novenis annis gessit eximie, eorum consanguinitati probabatur adiungi. genus in utroque orbe praeclarum, quod gemino senatui decenter aptatum tamquam duobus luminibus oculatum purissima claritate radiavit. quo enim se quaevis nobilitas ultra distendit quam haec, quae in utroque orbe clara esse promeruit?

[16] Vixit et ipse in provincia honore iudicis et securitate privati: cunctis illis nobilitate potior omnium ad se animos adtrahebat, ut qui libertatis iure non poterant subdi, viderentur magis continuis beneficiis suaviter obligari. [17] Tanta quin etiam patrimonii sui ubertate gloriatus est, ut inter reliqua bona equinis gregibus principes vinceret et donando saepius invidiam non haberet. hinc est, quod candidatus noster Gothorum semper armatus et, bono instituto melior, quod a parentibus accepit hereditaria largitate custodit. [18] Quae ideo per ordinem nostra dignatio percucurrit, ut unus-

dzenia poprosił o najmiłsze krainy Bruttów¹. Nie można było odmówić upragnionego odpoczynku temu, który zabezpieczył kraj przed strasznym wrogiem; władca ze smutkiem zwolnił z posłuszeństwa człowieka, który, jak zdążył zauważyć, był mu niezbędny.

[14] Jego dziadek Kasjodor², obdarowany zaszczytnym stanowiskiem, którego nie można było odmówić jego rodowi, przez zbrojny opór ocalał Bruttium i Sycylię od najazdu Wandalów i zasłużenie dźwżył prymat w prowincjach, które obronił przed tak srogim i gwałtownym wrogiem. Państwo stało się dłużnikiem jego męstwa, ponieważ Genzeryk, którego okrucieństwo później znosił Rzym, nie najechał tamtych prowincji, choć były tak blisko³.

[15] Również na Wschodzie ród ten się rozwijał dzięki sławie przodków. Wiadomo, że ich krewnym był Heliodor, który na naszych oczach nadzwyczajnie piastował urząd prefekta dwa razy po dziewięć lat w tamtym państwie⁴. Ród przesławny w obu stronach świata, obecny w obu senatach, tak jakby miał dwoje oczu, zajaśniał najczystszy światłem. Jaka szlachetna rodzina wykazała się bardziej niż ta, która w obu stronach świata stała się godna sławy?

[16] Kasjodor został obdarzony zaszczytem zarządcy i obrońcy prowincji⁵; przewyższając wszystkich szlachectwem, zjednał sobie serca i ci, którzy nie mogli mu być poddani dzięki prawu wolności, okazywali się być łagodnie zobowiązani licznymi dobrodziejstwami. [17] Wsławił się tak wielką płodnością w swoich dobrach, że między innymi w hodowli koni⁶ przewyższał imperatorów, a nie budził zawiści dzięki częstym podarunkom. Przez to nasz kandydat zawsze zbroi gockie wojska, a dobry w zarządzaniu, ustrzegł tego, co otrzymał w spadku od ojców. [18] Tak więc pochwała nasza przy-

¹ Por. V. A. Sirago, *La Calabria nelle „Variae” di Cassiodoro*.

² Por. V. A. Sirago, *I Cassiodoro. Una famiglia calabrese alla direzione d'Italia nel V e VI secolo*, 49-64.

³ Miało to miejsce prawdopodobnie w 440 r., kiedy Genzeryk zajął Sycylię. Zob. PLRE 2, 263-264. Rzym najechał w 455 r.

⁴ Heliodor, *praefectus praetorio* Ilirii oraz prefekt Konstantynopola, choć trudno ustalić dokładne daty jego urzędowania. PLRE 2, 531-532. Tam mógł go poznać Teoderyk, zakładnik na dworze konstantynopolitańskim w latach 461-471.

⁵ Por. V. A. Sirago, *I Cassiodoro. Una famiglia calabrese alla direzione d'Italia nel V e VI secolo*, 83-116.

⁶ Por. *Variae* VIII, 31, 5; L. Cracco Ruggini, *Società provinciale, società romana, società bizantina in Cassiodoro*, 247-250.

quisque intellegat et parentum suorum apud nos laudes posse reparare qui vivere praeclaris elegerit institutis. et ideo, patres conscripti, quia vobis est commodus honor bonorum et iudicium nostrum vester comitatur assensus, prospero auspicio suscipiatur eius provectus, qui sibi fecit gratiam patere cunctorum. est enim potius vicissitudo quam praemium, ut qui vos probabili actione coluerunt, reciproco favore gratulentur.

V. Floriano V. S. Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] In immensum trahi non decet finita litigia. quae enim dabitur discordantibus pax, si nec legitimis sententiis adquiescant? unus enim inter procellas humanas portus instructes est, quem si homines fervida voluntate praetereunt, in undosis iurgiis semper errabunt. [2] Et ideo spectabilitati tuae praesentibus effamur oraculis, quatenus, si ita res se habet, ut a praesentibus supplicatur, et in comitis Annae iudicio Mazenis fundi controversia statutis legitimis est decisa nec aliqua probatur appellatione suspensa, quae sunt decreta servantur. [3] Quia sicut nolumus oppressis negare iudicium, ita irrationabilibus querelis non praebamus assensum. cogi enim debet, ut sit quietus, qui suo vitio renuit esse pacificus. nam et medendi peritus invitum frequenter salvat aegrotum, dum voluntas recta in gravibus passionibus non est, sed potius illud appetitur quod a salutis iudice gravare posse sentitur.

pomniała to wszystko, aby każdy zrozumiał, że kto wybrał życie według szlachejnych zasad, może u nas wzmocnić zasługi swoich przodków. Stąd też, senatorowie, ponieważ do Was należy nagradzanie dobrych oraz Wasza zgoda towarzyszy naszej ocenie, niech szczęśliwie zostanie udzielone poparcie dla tego, który sprawił, że otworzyła się przed nim życzliwość wszystkich. Jest raczej wzajemnością niż nagrodą, by ci, którzy Was obdarzyli szlachejnym obowiązkiem, mogli się cieszyć uprzejmością z Waszej strony.

5. *Król Teoderyk do Dostojnego Floriana*¹

507/511 r.

[1] Zamkniętych sporów nie należy ciągnąć wiecznie. Jakież pokój będzie dany skłóconym, jeśli nie uspokoją ich nawet prawomocne wyroki? Pośród ludzkich burz zbudowano jeden port i jeśli ludzie o zapalczywych skłonnościach omijają go, zawsze będą błędzić po falach kłótni. [2] Dlatego też zwracamy się do Twej Dostojności z niniejszym poleceniem, aby – jeśli sprawy mają się tak, jak przedstawiają je tu obecni – skoro w sądzie komesa Annasza zdecydowano o sprawie małżeńskich posiadłości prawomocnymi postanowieniami, przez żadną apelację nie wolno było ponawiać sprawy, a postanowienia należało wypełnić. [3] Jak nie chcemy odmawiać pokrzywdzonym sądu, tak też nie zgadzamy się na bezcelowe kłótnie. Trzeba zmusić do spokoju tego, kto ze złej woli nie chce być spokojny. Często przecież doświadczony lekarz ratuje chorego wbrew jego woli, kiedy w ciężkich cierpieniach nie ma prawdziwej wolności, a nawet ktoś chce tego, co w ocenie lekarza może zaszkodzić².

¹ Florianus – Martindale przypuszcza, że może był to korespondent Ennodiusza (Ennodius, *Ep.* I, 15-16) lub Valerius Florianus, prefekt Rzymu (formuła prefekta Rzymu: *Variae* VI, 4). Por. PLRE 2, 480 (Florianus 2.4).

² Użyte porównania do lekarza i do bezpiecznego portu pozwoliły na sformułowanie hipotezy, że list ten w rzeczywistości nawiązuje do dzieła Boecjusza *O pocieszeniu jakie daje filozofia*. W takim razie jednak list ten musiałby być znacznie późniejszy, ponieważ Boecjusz swoje dzieło pisał w więzieniu ok. 524 r. Por. V. Fauvinet-Ranson, *Une réponse de Cassiodore à la Consolation de Philosophie?* (*Variae* I, 5), 247-264.

VI. Agapito V. I. P. U. Theodericus Rex.

a. 507/509

[1] Decet principem cura quae ad rem publicam spectat augendam, et vere dignum est regem aedificiis palatia decorare. absit enim ut ornatui cedamus veterum, qui in pares non sumus beatitudine saeculorum. [2] Quapropter in Ravennati urbe basilicae Herculis amplum opus aggressi, cuius nomini antiquitas congrue tribuit, quicquid in aula praedicabili ammiratione fundavit, magnitudini tuae studiosissime delegamus, ut secundum brevem subter annexum de urbe nobis marmorarios peritissimos destinetis, qui eximie divisa coniungant, ut^a venis colludentibus illigata naturalem faciem laudabiliter mentiantur. de arte veniat quod vincat naturam: discolorea crusta marmorum gratissima picturarum varietate texantur, quia illud est semper in pretium, quod ad decorem fuerit exquisitum. [3] His sumptus subvectionesque praestabis: ne quemquam nostrum gravet imperium, quod ad utilitatem volumus respicere singulorum.

VII. Felici V. C. Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Venantii tutoris Plutiani aditione cognovimus in ea te, qua non decuerat, actione versatum, ut eum, quem sumptu proprio iuvare debuisses,

^a *Fridh* et.

6. Król Teoderyk do Znakomitego Agapita¹, prefekta miasta²

507/509 r.

[1] Przystoi, aby władca troszczył się o wzrastanie państwa, a i prawdziwie godzi się, aby upiększał budowlami królewskie pałace. Obyśmy nie ustępowali starszym w pięknie, skoro nie jesteśmy gorsi co do szczęśliwości czasów. [2] Dlatego też podjęliśmy się wielkich prac w bazylice Herkulesa w Rawennie³. Jego imieniu starożytność przypisała właściwie wszystko, cokolwiek w godnej podziwu czci ustawiła w świątyni. Najstaranniej powierzamy Waszej Wielmożności, abyście zgodnie z załączonym pismem wyznaczyli nam najbardziej doświadczonych w stolicy kamieniarzy, aby umiejętnie zebrali podzielone części i po ich spojeniu, dzięki współgrającym ze sobą kolorom, nadali im godnie naturalny wygląd. Od sztuki ma pochodzić ujarzmianie natury; niech kolorowe marmurowe płyty⁴ układają się w miłą oku różnorodność obrazów, ponieważ zawsze jest w cenie to, co dobrano dla pięknego efektu. [3] Użyczysz im środków i przewozu; niech nasza władza nikogo nie obciąża, gdyż chcemy mieć na uwadze pożytek każdego z osobna⁵.

7. Król Teoderyk do Prześwietnego Feliksa⁶

507/511 r.

[1] Od Wenancjusza, opiekuna Plucjana, dowiedzieliśmy się, że dopuściłeś się niegodnych działań – trwoniąc majątek, skrzywdziłeś tego, którego

¹ Flavius Agapitus – senator, patrycjusz od roku 511 (formuła patrycjatu: *Variae* VI, 2), urzędnik na dworze Teoderyka, prefekt Rzymu w latach 508-509 (formuła prefekta Rzymu: *Variae* VI, 4), konsul w roku 517 (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1); był jednym z senatorów wysłanych razem z papieżem Janem I do cesarza Justyna w sprawie prześladowań arian w 526 r., po powrocie do Italii został uwięziony wraz z pozostałymi posłami. Por. PLRE 2, 30-32; adresat listów: I, 23, I, 32, I, 33, I, 41, II, 6.

² *Praefectus Urbi (Romae)* – formuła prefekta Rzymu: *Variae* VI, 4.

³ Por. S. Lusuardi, *Sulle tracce della presenza gota in Italia*, 525. Prawdopodobnie chodziło o przebudowę bazyliki Herkulesa na uroczystą salę. Por. E. Dyggue, *Excursus sulla „Basilica Herculis” ricordata da Cassiodoro*, 75-77.

⁴ Por. *Variae* III, 10.

⁵ Por. A. Pergoli Campanelli, *Cassiodoro alle origini dell'idea di ristaurato*, 28-30.

⁶ Felix – postać bliżej nieznana.

dispendio proprietatis affligeres. affinitatem quippe tuam solacia debuerant impensa testari. quale ergo videtur sanguine coniunctis, quod criminis probaretur extraneis? [2] Atque ideo praesenti iussione censemus, ut, quicquid a Neoterio prodiga voluntate lascivo te non tam comparasse quam subripuisse cognoscis, incorporanda militi nostro sine aliqua dilatione restituas, ne nos huius modi factum cogas legibus vindicare, qui nunc videmur omnia mansuetudine temperasse. perire enim pupillo non patimur quod parentibus sub nostra laude dederamus. gravissimum est enim per calumniam subtrahi, quod collatum est munificentia principali. [3] Reliqua vero, quae pro iugalis tuae assereris portione contempto iustitiae tramito divisisse – si tamen appellanda divisio est, quam sub unius celebratam constat arbitrio –, ad nostrum comitatum festinus occurre, ut inter vos ea quae iustitiae conveniunt ordinemus. iniquum est enim, ut de una substantia, quibus competit aequa successio, alii abundanter affluant, alii paupertatis incommodis ingemiscant.

VIII. *Amabili Executori Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Cordi nobis est cunctos in commune protegere, sed eos maxime quos sibi novimus defuisse. sic enim aequitatis libra servabitur, si auxilium largiamur imparibus et metum nostri pro parvulis insolentibus opponamus. fortuna minor principem quaerit, quia in vituperationem nostram corruunt quibus se publica vota subducunt.

[2] Venantii itaque tutoris Plutiani lacrimabili suggestionem comperimus Neoterium fratrem suum, affectum germanitatis oblitum, bona parvuli hostili furore lacerasse. quod nos pro rerum suarum acerbitate commovit, ut largitas nostra, quam velut titulum volumus stare pietatis, usurpata praesumptionibus videatur illicitis. et quia dubium non est in repetitione minoris maxime submoveri dispendia tarditatis, ideoque devotio tua, nostra iussione

powinieneś był wspierać własnymi środkami. Należne odszkodowanie powinno było dowieść Twoich więzi rodzinnych. Jak wygląda wśród krewnych to, co nawet obce osoby uznają za występne? [2] Stąd też w niniejszym poleceniu uznajemy, że bez żadnej zwłoki masz oddać naszemu urzędnikowi¹ to, czego, jak dobrze wiesz, nie kupiłeś, a raczej co ukradłeś skłonnemu do rozrzutności i rozpusty Neoteriuszowi. Nie zmuszaj nas do ukarania tego rodzaju czynu za pomocą prawa, ponieważ jeszcze teraz, jak widzisz, wszystkim kierujemy w łagodny sposób. Nie pozwolimy bowiem, żeby chłopcu przepadło to, co podarowaliśmy jego rodzicom w dowodzie naszego uznania. Jest bardzo poważną sprawą, kiedy przez oszustwa kradnie się majątek nadany przez królewską szczodrość. [3] Ponadto odrzuciwszy ścieżkę sprawiedliwości, podzieliłeś pozostałe dobra na korzyść swojej żony – jeżeli w ogóle można podważyć podział, dokonany przez jednego sędziego. Staw się prędko w urzędzie naszego komesa, abyśmy zaprowadzili między Wami porządki właściwe dla sprawiedliwości. Jest bowiem niesłuszne, aby jedni opływali w dostatek, a inni narzekali na nieszczęście biedy, choć dziedzictwo przypada im po równo.

8. Król Teoderyk do egzekutora Amabilisa²

507/511 r.

[1] Leży nam na sercu opieka nad wszystkimi obywatelami, lecz najbardziej nad tymi, o których wiemy, że są w potrzebie. Sprawiedliwość będzie zachowywana, jeśli wspomozemy słabszych i użyjemy władzy w obronie bezbronnych dzieci. Nieszczęścia są wyzwaniem dla władcy, ponieważ to ku naszemu potępieniu komuś potajemnie zabierane są oficjalne dary.

[2] Dowiedzieliśmy się ze smutnego doniesienia Wenancjusza, opiekuna Plucjana, że jego brat Neoteriusz, zapomniawszy o braterskiej miłości, we wrogim szaleństwie zrujnował majątek dziecka. W tej przykrej sprawie poruszyło nas to, że nasze dary, które miały być pewnym wyrazem łaskawości, okazały się zuchwale zawłaszczone. Ponieważ niewątpliwie w odwołaniu młodszego brata najważniejsze jest opóźnienie, niech twoje zaangażowanie, wzmacnione naszym rozkazem, wpłynie na bezzwłoczne zwrócenie żąda-

¹ Por. *militia* w *Variae*, Praef. 4; urzędnik został wysłany z zadaniem wyegzekwowania zwrotu majątku. Sprawę wyjaśnia list następny.

² Amabilis – postać bliżej nieznaną; prawdopodobnie służył na dworze królewskim (PLRE 2, 63); być może tożsamy z adresatem listu IV, 5.

firmata, si nihil est quod rationabiliter a pulsato possit opponi, postulas res praedicto tutori faciat sine dilatione restitui. [3] Aut si quid est quod pro suis partibus intentio retentatoris obiciat, legali sponsione praecedente, ad nostrum deproperet venire comitatum: ut allegationibus cognitis pro consuetudine nostrae iudicemus aequitatis.

VIII. *Eustorgio Viro Venerabili Mediolanensi Episcopo
Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Tuta est condicio subiectorum, ubi vivitur sub aequitate regnantium: nec dubio decet rumore trahi, a quo debent non mutanda constitui. fidem siquidem rerum a ratione colligimus, quae numquam desiderantibus absconditur, si suis vestigiis perquiratur. [2] Atque ideo, quod beatitudini vestrae gratissimum esse confidimus, praesenti tenore declaramus Augustanae civitatis episcopum proditoris patriae falsis criminationibus accusatum: qui a vobis honori pristino restitutus ius habeat episcopatus omne quod habuit. nihil enim in tali honore temeraria cogitatione praesumendum est, ubi, si proposito creditor, etiam tacitus ab excessibus excusatur. manifesta proinde crimina in talibus vix capiunt fidem: quicquid autem ex invidia dicitur, veritas non putatur. [3] Volumus enim inpugnatores eius legitima poena percellere: sed quoniam et ipsi clericatus nomine fungebantur, ad sanctitatis vestrae iudicium cuncta transmisimus ordinanda, cuius est et probitatem moribus talibus imponere et distractionem ecclesiasticam custodire.

nego majątku wspomnianemu opiekunowi, jeśli nie ma niczego, co pozwany mógłby rozsądnie wykazać. [3] Natomiast jeśli jest coś, co przemawia na korzyść przetrzymującego majątek, niech złoży on stosowne poręczenie i pospiesznie uda się do urzędu naszego komesa, abyśmy po zapoznaniu się z dowodami rozsądzili zgodnie ze zwyczajem naszej sprawiedliwości.

9. *Król Teoderyk do Czciwego Eustorgiusza¹,
biskupa Mediolanu*

507/509 r.

[1] Bezpieczni są poddani, gdzie żyją pod sprawiedliwym władcą; nie można pod wpływem wątpliwych pogłosek oskarżać tego, który powinien zatwierdzać rzeczy niezmiennie. Wiarygodność spraw określamy w oparciu o ich przyczyny, które nigdy nie ukrywają się przed jej spragnionymi, jeśli szukają jej śladów. [2] Dlatego też, wierząc, że jest to Waszej Wielmożności bardzo miłe, niniejszym orzekamy, że biskup Aosty² został fałszywie oskarżony o zdradę ojczyzny; niech przywrócony przez Was na dawne stanowisko ma wszystkie prawa biskupie, które posiadał. Na takim stanowisku nie należy niczego zakładać przez pochopne postanowienie. Tam bowiem, jeśli wierzy się przełożonemu, usprawiedliwia się z występków nawet człowieka milczącego. Nawet jawne przestępstwa u takich ludzi z trudem znajdują wiare; co zaś wypowiedane jest z nienawiści, nie uznaje się za prawdę. [3] Chcemy ukarać jego przeciwników zgodnie z prawem, lecz ponieważ oni sami także należą do kleru, przekazujemy uporządkowanie wszystkiego do sądu Waszej Świątobliwości, do której należy zarówno przywracanie uczciwości obyczajów, jak też pilnowanie dyscypliny w Kościele³.

¹ Eustorgius – biskup Mediolanu w latach ok. 507-516. PCBE 2, 719-720.

² Identyfikacja miejsca prawdopodobna, z zastrzeżeniem, że wiele miast miało ówczesnie w nazwie *Augusta*, m.in. Turyn, który też należał do Kościoła mediolańskiego. Tak uważał Cessi w: *Excerpta Valesiana*, CXLIV. Saitta zauważa jednak, że Turyn w tym czasie często nosił nazwę Taurinum. Por. B. Saitta, *La „civilitas” di Teoderico*, 18.

³ Por. M. Ożóg, *Rozporządzenia prawne Teoderyka Wielkiego w kwestiach religijnych w „Variae” Kasjodora*.

X. Boethio V. I. atque Patricio Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Licet universis populis generalis sit impendenda iustitia, quae sic nominis sui obtinet dignitatem, si aequabili moderatione per potiores currat et humiles, confidentius tamen illam expetunt, qui a palatii militia non recedunt. otioso enim gratuite praestatur aliquid munificentia principali; consuetudo autem quodam debito redditur fideliter obsequenti. [2] Domestici partis equitum et peditum, qui nostrae aulae videntur iugiter excubare, quod ex magnis fieri doloribus solet, adunata nobis supplicatione conquesti sunt ab illo arcario praefectorum pro emolumentis sollemnibus nec integri ponderis solidos percipere et in numero gravia se dispendia sustinere. Quapropter prudentia vestra lectionibus erudita dogmaticis scelestam falsitatem a consortio veritatis eiciat, ne cui sit appetibile aliquid de illa integritate subducere. [3] Haec enim quae appellatur arithmetica inter ambigua mundi certissima ratione consistit, quam cum caelestibus aequaliter novimus: evidens ordo, pulchra dispositio, cognitio simplex, immobilis scientia, quae et superna continet et terrena custodit. quid est enim quod aut mensuram non habeat aut pondus excedat? omnia complectitur, cuncta moderatur et universa hinc pulchritudinem capiunt, quia sub modo ipsius esse noscuntur.

[4] Iuvat inspicere, quemadmodum denarius numerus more caeli et in se revolvitur et numquam deficiens invenitur. crescit nova condicione per se redeundo addita sibi semper ipsa calculatio et, cum denarius non videatur excedi, ex modicis praevallet maiora complecti. hoc saepe repetitum inflexis manualibus digitis et erectis redditur semper extensum, et quanto ad principium suum supputatio reducitur, tanto amplius indubitanter augetur. quantitate numerabili harena maris, guttae pluviarum, stellae lucidae concluduntur.

10. *Król Teoderyk do Znakomitego patrycjusza Boecjusza*¹

507/511 r.

[1] Wszystkim mieszkańcom w kraju należy się ogólna sprawiedliwość, która zasługuje na godność swojego imienia, gdy równo traktuje możnych i biedaków. Tym pewniej oczekują jej jednak ci, którzy nie odchodzą ze służby w pałacu. Temu, kto nic nie robi, zapewnia się coś za darmo z królewskiej hojności, zaś temu, kto wiernie służy, daje się zapłatę ze względu na zobowiązanie. [2] Konni i piesi strażnicy domu, którzy stale trzymają wartę w naszym pałacu, co zwykle wiąże się z wielkimi troskami, poskarżyli się nam, że od skarbnika² zamiast zwykłej wypłaty otrzymują solidy o niepełnej wadze i ponoszą duże straty w łącznej wartości pieniądza³. Dlatego też niech Wasza Roztropność, wykształcona dzięki pouczającym lekturom, usunie zbrodnicze fałszerstwo z jednolitej prawdy, aby nikogo nie skusiła kradzież czegokolwiek z tej właśnie całości. [3] Albowiem to, co nazywa się arytmetyką, trwa pośród zmienności świata dzięki najpewniejszemu rachunkowi, który poznaliśmy na równi z istotami niebieskimi: przejrzysty porządek, piękny układ, proste rozpoznanie, niewzruszona wiedza, która zarówno ogarnia sprawy niebieskie, jak strzeże ziemskich. Cóż bowiem jest takiego, co nie posiadałoby miary albo wykraczało poza wagę? Nauka ta wszystko obejmuje, wszystkim razem kieruje i wszystkie rzeczy stąd czerpią piękno, ponieważ wiadomo, że istnieją w ramach jej prawideł.

[4] Napawa radością, że wartość denara, podobnie jak niebiosy, zawsze wraca do swego stanu, jak też nigdy nie zostaje umniejszona. Kalkulacja zawsze jest ta sama, choć w nowych warunkach zawsze coś rośnie i dodaje się do siebie; chociaż denar nie powiększa się, może z małych tworzyć w sobie większe. Często się to powtarza; po zgięciu i wyprostowaniu palców u rąk zawsze tworzy się ciągłość i o ile obliczanie sprowadzane jest do swojego początku, o tyle więcej jest niewątpliwie powiększane. Piasek morza, krople

¹ Anicius Manlius Severinus Boethius Iunior (ok. 480-525) – urzędnik różnych stopni na dworze Teoderyka, patrycjusz od roku 507 (formuła patrycjatu: *Variae* VI, 2), konsul w 510 r. (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1), *magister officiorum* prawdopodobnie w latach 522-523 (formuła magistra *officiorum*: *Variae* VI, 6), filozof, erudyta, adoptowany syn Symmachusa (m.in. adresata listu II, 14) i jego zięć; adresat listów I, 45, II, 40. W 522 roku fałszywie oskarżony o zdradę, został aresztowany i zabity w więzieniu (PLRE 2, 231-237).

² *Arcarius praefectorum* – skarbnik królewski.

³ Por. B. Saïta, *La „civilitas” di Teoderico*, 160 (nota 155).

auctori quippe suo omnis creatura sub numero est et quicquid ad existentiam pervenit, a tali non potest condicione dimoveri.

[5] Et quoniam delectat nos secretiora huius disciplinae cum scientibus loqui, pecuniae ipsae quamvis usu celeberrimo viles esse videantur, animadvertendum est quanta tamen a veteribus ratione collectae sunt. sex milia denariorum solidum esse voluerunt, scilicet ut radiantis metalli formata rotunditas aetatem mundi, quasi sol aureus, convenienter includeret. senarium vero, quem non inmerito perfectum antiquitas docta definit, unciae, qui mensurae primus gradus est, appellatione signavit, quam duodecies similitudine mensium computatam in librae plenitudinem ad anni curricula collegerunt.

[6] O inventa prudentium! o provisa maiorum! exquisita res est, quae et usui humano necessaria distingueret et tot arcana naturae figuraliter contineret. merito ergo dicitur libra, quae tanta rerum est consideratione trutinata. talia igitur secreta violare, sic certissima velle confundere, nonne veritatis ipsius videtur crudelis ac foeda laceratio? exerceantur negotiationes in mercibus: emanant late, quae vendantur angustius: constet populis pondus ac mensura probabilis, quia cuncta turbantur, si integritas cum fraudibus miscetur.

deszczu, świetliste gwiazdy zamykają się w policzalnej ilości. Przecież dla swojego Stwórcy każde stworzenie jest policzalne i cokolwiek otrzymuje życie, nie może być odsunięte od takiego stanu.

[5] Cieszy nas rozmowa z uczonymi o tajnikach tej wiedzy, a zatem, choć wydaje się, że same pieniądze poza powszechnym użytkowaniem są mało warte, to jednak należy zwrócić uwagę, według jakiego rachunku zestawili je starożytni. Chcieli, aby solid¹ był wart sześć tysięcy denarów², oczywiście po to, aby okrągły kształt błyszczącego metalu niczym złote słońce podobnie zamykał w sobie wiek świata³. Natomiast szóstkę, którą nie bez powodu uczona starożytność określiła jako liczbę doskonałą⁴, oznaczyła nazwą uncji, która jest pierwszą jednostką miary i którą po pomnożeniu dwanaście razy podobnie jak miesiące uczeni zebrali dla pełnego funta zgodnie z biegiem roku⁵.

[6] O wynalazki mędrców! O starania przodków! Jest to rzecz wyborna, bowiem zarówno podkreśla to, co potrzebne dla ludzkiego pożytku, jak też w sposób obrazowy zawiera liczne tajemnice przyrody. Słusznie więc nazywa się wagą⁶ to, co zostało ustalone z takim namysłem. Naruszanie takich tajemnic, chęć pomieszania rzeczy tak pewnych – czyż to nie okazuje się okrutnym i obrzydliwym rujnowaniem samej prawdy? Niech będą prowadzone kupieckie interesy; niech łatwo będą kupowane rzeczy, które trudno się sprzedaje; niech dla ludzi stała będzie waga i ciężarki, ponieważ wszystko się burzy, jeśli prawość miesza się z oszustwami⁷.

¹ Solidus, moneta wprowadzona przez Konstantyna Wielkiego, miał wartość 1/72 funta złota, to znaczy 4,54 g. Funt rzymski ważył 327,168 g i dzielił się na 12 uncji.

² W czasach Kasjodora w Italii słowem denar określano monetę z brązu o takiej właśnie wartości. Por. P. Radici Colace, *Lessico monetario in Cassiodoro: simbologia della moneta e filosofia del linguaggio*, 168-171.

³ Powszechnie uważano, że świat liczy sobie sześć tysięcy lat.

⁴ Szóstka była uważana za liczbę doskonałą, jako suma 1+2+3. Dwie szóstki dają dwanaście i tu zapewne widzi Kasjodor powiązanie tych wartości.

⁵ Tzn. 12 uncji tworzy cały funt, tak jak 12 miesięcy tworzy cały rok. Por. Martianus Capella, *De nuptiis philologiae et Mercurii* 7, 753; Macrobius, *Commentarii in Ciceronis somnium Scipionis* 1, 6, 12; *Saturnalia* 7, 13, 10; Augustinus, *De civitate Dei* 11, 30; Boethius, *De institutione arithmetica* 1, 20; Philo Alexandrinus, *De opificio* 3, 13.

⁶ Tu *libra* nie oznacza jednostki wagi (funta), ale przyrząd do ważenia.

⁷ Por. B. Saitta, *La „civiltas” di Teoderico*, 95. O funkcji dygresji erudycyjnych w tym liście por. P. Pieroni, *Digressioni nella variae di Cassiodoro: ancora qualche considerazione*, 543-555.

[7] Mutilari certe non debet, quod laborantibus datur: sed a quo actus fidelis exigitur, compensatio imminuta praestetur. da certe solidum et aufer inde, si praeuales: trade libram, at aliquid, si potes, imminue. contra ista nominibus ipsis constat esse provisum: aut integra tribuis aut non ipsa quae dicuntur exsolvis. non potestis omnimodo, non potestis nomina integritatum dare et scelestas imminutiones efficere. providete itaque, ut et arbiter arcae habeat iustas consuetudines suas, et quod bene meritis impendimus, incorrupto munere consequantur.

XI. Servato Duci Raetiarum Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Decet te honorem, quem geris nomine, moribus exhibere, ut per provinciam, cui praesides, nulla fieri violenta patiaris, sed totum cogatur ad iustum, unde nostrum floret imperium. [2] Quapropter Moniarii supplicatione commoti praesentibus te affamur oraculis, ut, si re vera mancipia eius Breones irrationabiliter cognoveris abstulisse, qui militaribus officiis assueti civilitatem premere dicuntur armati et ob hoc iustitiae parere despiciunt, quoniam ad bella Martia semper intendunt, dum nescio quo pacto assidue dimicantibus difficile est morum custodire mensuram. [3] Quapropter omni protervia remota, quae de praesumptione potest virtutis assumi, postulata facies sine intermissione restitui: ne per dilationis incommoda eorum videatur supplex odisse victoriam.

[7] Z pewnością nie wolno umniejszać tego, co się daje pracującym, ale od kogo wymaga się rzetelnej pracy, temu należy się nieumniejszona zapłata. Daj dokładnie solida i ujmij mu coś, jeśli potrafisz; przekaz funta i co możesz, pomniejsz. Przeciwno temu same nazwy już przemawiają: albo udzielasz całości, albo nie wypłacasz tego, o czym mowa. Nie możecie, nie możecie w żaden sposób nadawać nazw dotyczących całości i dokonywać oszukańczych umniejszeń. Zatrószcie się więc, aby i skarbnik zachowywał sprawiedliwe zwyczaje, i by nie umniejszono tego, co jesteśmy winni dobrze zasłużonym.

11. Król Teoderyk do Serwatusa, wodza Retów¹

507/511 r.

[1] Należy do powagi urzędu, który sprawujesz, byś się wykazał, że nie znosisz żadnych gwałtów na prowincji przez Ciebie zarządzanej, lecz że wszystko ma na celu sprawiedliwość, dzięki czemu kwitnie nasza władza. [2] Z tego względu, poruszeni skargą Moniariusza, zwracamy się do Ciebie z niniejszym poleceniem; wybadaj, czy rzeczywiście jego własność zabrali bezprawnie Breoni, o których się mówi, że przywykli do wojowania zbrojnie napadają na ludność i lekceważą wzgląd na sprawiedliwość, ponieważ stale przygotowują się do wypraw wojennych, gdyż trudno im zachowywać miarę w zachowaniu, gdy nie wiedzieć czemu ciągle zapominają o zgodzie. [3] Dlatego też, ukróćisz wszelkie bezprawie, które może brać się ze złego wyobrażenia o męstwie, dopilnujesz bezzwłocznego wynagrodzenia skarżonych strat; aby się nie okazało, że przez szkody płynące ze zwłoki poszkodowany znenawidził zwycięstwo.

¹ Recja (*Raetia*) była od 15 r. prowincją rzymską położoną na terenach dzisiejszej wschodniej Szwajcarii i zachodniej Austrii; zamieszkiwało ją plemię Retów, których pomniejszym szczeniem byli Breoni, zamieszkujący okolice dzisiejszej przełęczy Brenner. Podlegała ona Teoderykowi od początku jego panowania w Italii do r. 507, kiedy przekazał on ją Alamanom. Por. N. Christie, *From Constantine to Charlemagne: An Archaeology of Italy, AD 300-800*, 357.

XII. *Eugeniti V. I. Magistro Officiorum Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] *Pompa meritorum est regale iudicium, quia nescimus ista nisi dignis impendere. et quamquam potestati nostrae deo favente subiaceat omne quod volumus, voluntatem tamen nostram de ratione metimur, ut illud magis aestimemus elegisse, quod cunctos dignum est approbare. [2] Hinc est quod te litterati dogmatis studia laudabiliter exsequentem pridem ad quaesturae culmen elegimus, ut honesti laboris tui fieret praemium dignitas litterarum. quid enim advocationis officio, si pure impendatur, ornatus, quod peregrinum negotium ad suas molestias trahit, ut laboribus subveniat alienis? in hoc campo exercitatus cursu meritorum ad palmam nostri iudicii pervenisti. [3] Nec tamen benignitas nostra una remuneratione contenta honorem geminat, augmenta procurat et eo studio dona reparat, quasi debeat omne quod praestat. sume igitur magisteriae infulas dignitatis, usus omnibus privilegiis quae tuos habuisse constiterit decessores. atque ideo tanto iudicio laetare suscepto, qui pro labore honoris tui honorem alterum accipere meruisti. quid enim de priore senserimus praemio, secundae dignitatis declaramus augmento. nati sunt fascis ex fascibus et naturam retinentes fetus arborei pullulaverunt iterum decenter abscisi. [4] Verum te haec remuneratio satietate non expleat nec det laboribus tuis ferias nostri laus inventa iudicii. desiderabilior quin immo sit honestas, cum pervenit ad praemium, et tunc fiat gratius labores anxios fuisse perpessum, cum te fructum eorum intellegis invenisse. honores ergo quos sumis ex chartis, redde de meritis. nosti bene, quo nobis studio placeatur, qui ab ipsius consilii penetralibus venis. meministi, quotiens apud nos laudati sint innocentes, quotiens bonis actibus reddidimus vicem. ore tuo iudicia nostra loquebamur: exemplis talibus incitare. esto innocentiae templum, temperantiae sacrum, ara iustitiae. absit a iudiciariis mentibus aliquid profanum. pio principi sub quodam sacerdotio serviatur.*

12. Król Teoderyk do Znakomitego Eugenesa¹, *magistra officiorum*

507/511 r.

[1] Nagradzanie zasłużonych należy do króla, ponieważ wiemy, że należy się tylko osobom godnym. I choć wszystko, czego pragniemy, przynależy do naszej władzy, z pomocą Bożą, to miarkujemy nasze pragnienia, aby było jasne, że wybraliśmy rzecz godną pochwały przez wszystkich. [2] Stąd też, ponieważ w chwalebny sposób zgłębiasz prawa nauki, dawno wybraliśmy Cię na najwyższy urząd kwestora, aby godność studiów otrzymała nagrodę za Twoją uczciwą pracę. Cóż piękniejszego od urzędu obrońcy, gdy jest pełniony uczciwie, a do swoich trudów dodaje inny obowiązek, aby ulżyć w cudzych trudach? Wyćwiczony na tym polu, drogą zasług zdobyłeś nagrodę w naszej ocenie. [3] Jednakże szczodrość nasza, nie zadowolając się jedną nagrodą, podwaja zaszczyt, troszczy się o wzrost i obsypuje darami, tak jakby jej zobowiązaniem było to, co przyznaje. Załóż więc ozdoby oznaczające godność, ciesz się wszystkimi przywilejami, które, jak wiadomo, posiadali Twoi poprzednicy. Dlatego też raduj się z takiej nagrody, ponieważ za pracę na swoim urzędzie zasłużyłeś na otrzymanie następnego. To, co myśleliśmy o pierwszej nagrodzie, ukazujemy przez dodanie drugiej godności. Urzędy z urzędów się narodziły i zakiełkowały owoce na drzewie, wbrew naturze rodząc ponownie, odpowiednio przycinane. [4] Niemniej jednak niech ta nagroda nie da Ci poczucia sytości i niech chwała z naszej oceny nie spowoduje przerwy w Twojej pracy. Co więcej, niech będzie jeszcze bardziej pożądana rzetelność, skoro dostąpiła nagrody, a następnie niech jeszcze miłsze będzie wykonywanie mozolnych prac, kiedy zauważysz, że uzyskałeś ich efekty. A zatem zaszczyty, które przyjmujesz przez pisma, oddawaj przez zasługi. Wiesz dobrze, z jakich starań jesteśmy zadowoleni, ponieważ przychodzisz spośród naszego zgromadzenia. Pamiętasz, ile razy zostali u nas pochwaleni ludzie prawi, ile razy nagradzaliśmy znakomitą działalność. Twoimi ustami ogłaszaliśmy nasze wyroki, zachęcając przykładami. Bądź świątynią prawości, przybytkiem opanowania, ołtarzem sprawiedliwości. Niech myśl sprawująca sąd będzie daleka od jakiegokolwiek bezbożności. Niech służba władcy będzie jakby kapłaństwem.

¹ Eugenēs lub Eugenites – *quaestor palatii* w roku 506 (formuła kwestora: *Variae* VI, 5) i *magister officiorum* w roku 507 na dworze Teoderyka (formuła *magistra officiorum*: *Variae* VI, 6); informacje na jego temat zawarte są w listach I, 12, i I, 13 (PLRE 2, 414-416).

XIII. Senatui Urbis Romae Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Dignitas, patres conscripti, dum ad incognitum venit, donum est, cum ad expertum, compensatio meritorum. quorum alter debitor iudicii, alter obnoxius est favori. hos enim aestimatione subvehimus, alios gratia promovemus et ad omnes indulgentiae vias nostra se relaxat humanitas. sed amoris vestri intuitu commonemur, quotiens in coetum vestrum ducitur, qui de gloriosis virtutibus aestimatur. quicquid enim humani generis floris est, habere curiam decet: quae sicut arx decus urbium, ita illa ornamentum est ordinum ceterorum.

[2] Atque ideo Eugenitem illustrem virum litterati dogmatis opinione fulgentem magisterii honore subveximus, ut gereret nomine quam possidebat meritis dignitatem. quis enim tot eius officiosos labores ignoret, quos non vilitate mentis exercuit, sed patrocinii honore servavit? dedimus itaque personam tantis honoribus parem, ut alterutro decore fulgentes mutua se gratia qualitatis ornarent. hic est, qui pridem nostro lateri iuridicus quaestor adhaesit, quem livoris nebula nulla fuscavit, nec malivolentiae studio nocendi artes fellitis sensibus exquisivit: sincero pectoris arcano puritati nostrae paruit et ad pietatem iussionum innocentiam suam praebuit. animus enim dolosus non arbitrium sequitur imperantis, sed suas potius explicat voluntates.

[3] Habetis certe evidens nostrum in hac parte iudicium, ut post illius apicis culmen ad alteram conscenderet dignitatem. nec passi sumus otiosum, quem merita non sinebant esse privatum: sereni solis consuetudinibus aestimandus, qui licet susceptum diem peragat, alterum tamen eadem gratia claritatis illuminat. hunc ergo, patres conscripti, tot meritis absolute relucentem favor vester excipiat. debetis enim bene gerentibus, ut eos laudis vestrae comitetur assensus. nam si equorum cursus hominum clamoribus incitatur et insonantium manibus agitur, ut a mutis animalibus velocitas appetatur, quantum inde homines stimulari posse credimus, quos ad laudis aviditatem natos singulariter invenimus!

13. *Król Teoderyk do senatu rzymskiego*

507/511 r.

[1] Senatorowie! Gdy godność przypada w udziale nieznanemu, jest darem, kiedy wypróbowanemu – nagrodą za zasługi. Jeden jest dłużnikiem osądu, a drugi poddanym łaskawości. Jednych wynosimy dzięki wysokiej ocenie, innych awansujemy dzięki łasce i nasza łaskawość otwiera się na wszystkich drogach łaskawości. Pamiętamy jednak o zdaniu Waszych Miłości, ilekroć na Wasze zgromadzenie prowadzony jest ten, kto ma być doceniony za chwalebne zalety. Cokolwiek pięknego jest w rodzaju ludzkim, przystoi kurii; podobnie jak twierdza jest chlubą miast, tak ona ozdobą pozostałych stanów.

[2] Tak więc znakomitego Eugenesa, jaśniejącego sławą osoby wykształconej, obdarzyliśmy godnością magistra [officiorum]¹, aby oficjalnie sprawował godność, którą dzierżył przez zasługi. Któż bowiem nie wie o jego tak licznych i pożytecznych pracach, których nie wykonał przeciętnie, ale służył z zaszczytną troską? Wyznaczyliśmy osobę równą tym honorom, aby nawzajem, jaśniejąc z dwóch stron, ozdabiała się obustronną życzliwością. On to wcześniej stanął u naszego boku jako kwestor sądowy, nie przesłoniła go żadna chmura nienawiści ani też nie oddawał się sztuce wyrządzania szkody, praktykując złą wolę; w głębokiej szczerości serca był posłuszny naszej czystości i wykazał się wiernością w postępowaniu zgodnie z rozkazami. Albowiem podstępny umysł nie postępuje zgodnie z życzeniem władcy, ale spełnia raczej własną wolę. [3] W tej sprawie macie naszą jasną i pewną ocenę, że po osiągnięciu tamtego szczytu podąża ku następnej godności. Nie dopuściliśmy, aby odpoczywał ten, któremu zasługi nie pozwalały być osobą prywatną; powinno się go oceniać według codziennych czynności jasnego słońca, które chociaż kończy dzień będący pod jego opieką, to jednak oświetla następny tą samą łaską jasności. Niech zatem, senatorowie, Wasza łaskawość przyjmie tego człowieka, który jasno świeci tak wieloma zasługami. Jesteście bowiem dłużni dobrze rządzącym, aby z ich pochwałami połączyło się Wasze przyjęcie. Albowiem jeśli okrzyki ludzi popędzają konie do biegu i ręce klaszczących powodują, że nieme zwierzęta zwiększają prędkość, to jakże mocno wierzymy, że można zachęcać ludzi, których uważamy za szczególnie narodzonych do pragnienia chwały!

¹ Por. list poprzedni.

XIII. Fausto PPO Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Libentes omnimodis praebemus assensum, quotiens vox est iusta poscentium, quia nec decet esse difficile beneficium, quod non patitur largitate detrimentum. [2] Et ideo praecelsa magnificentia tua, quod a Cataliensibus inferebatur genere tertiarum, faciat annis singulis in tributaria summa persolvi, nec post super hac parte^a patiantur supplices aliquam quaestionem. quid enim interest, quo nomine possessor inferat, dummodo sine imminutione quod debetur exsolvat? ita et illis suspectum tertiarum nomen auferimus et a nostra mansuetudine importunitates competentium summovemus.

XV. Festo V. I. atque Patricio Theodericus Rex.

[1] Gratum nobis est, quotiens de magnitudinis tuae meritis aestimatio talis procedit, ut et infirmorum auxilium et absentium credaris esse tuitio. nam ideo senatus prior esse meruisti, ut sequentibus pro iustitiae contemplatione praestares. unde fit, ut bona vobis crescat opinio gloriosae actionis exemplo.

^a *Fridh* hanc partem.

14. *Król Teoderyk do Faustusa¹, prefekta pretorium*

507/511 r.

[1] Zawsze chętnie udzielamy zgody, ilekroć głos proszących jest słuszny, ponieważ nie przystoi, aby trudno było o dobrodziejstwo, którego udzielenie nie przynosi szkody. [2] Dlatego też niech Twoja Wielmożność sprawi, aby to, co Katalijczycy składali jako podatek z trzeciej części², było spłacane z każdym rokiem w formie trybutu i aby później powyżej tej części petenci nie cierpieli przez żaden proces. Czy to ważne, z jakiego tytułu właściciel ma wносить daninę, dopóki bez pomniejszenia płaci, co winien? Tak też znośsimo podejrzany dla nich tytuł podatku z trzeciej części i od łagodności naszej odsuwamy taką dokuczliwość.

15. *Król Teoderyk do Znakomitego patrycjusza Festusa³*

507/511 r.

[1] Jest nam miłe, że cieszysz się takim poważaniem z powodu swych zasług, że uchodzisz za współpomocznika słabych i opiekuna nieobecnych. Zasłużyłeś na przewodnictwo, gdyż przewyższałeś pozostałych względem na sprawiedliwość. Stąd faktem jest, że cieszycie się dobrą opinią dzięki

¹ Flavius Anicius Probus Faustus Iunior Niger – patrycjusz (formuła patrycjatu: *Variae* VI, 2), konsul w 490 r. (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1), *magister officiorum* (492-494 r.; formuła magistra *officiorum*: *Variae* VI, 6), *quaestor palatii* (503-505/6; formuła kwestora: *Variae* VI, 5), prefekt pretorium (509-512; formuła prefektury pretorium: *Variae* VI, 3), przyjaciel i patron poety Ennodiusza, wysłany przez Teoderyka jako poseł do Konstantynopola w 492 r. (*Excerpta Valesiana* 12, 57), adresat listów I, 26, 34, 35, II, 5, 9, 26, 30, 37, 38, III, 21, 47, 51, IV, 36, 38, 50). Por. R. Macpherson, *Rome in Involution. Cassiodorus' Variae in their literary and historical setting*, 68; M. Ożóg, *Inter duas potestates*, 60; PLRE 2, 454-456 (Faustus 9).

² *Tertiae*, dosł. trzeciej części; był to podatek płacony przez Rzymian na rzecz Gotów, wynosił trzecią część przychodu z posiadanego majątku.

³ Flavius Rufus Postumius Festus – patrycjusz (formuła patrycjatu: *Variae* VI, 2), konsul w 472 r. (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1), senator; dwukrotnie poseł Teoderyka do Konstantynopola (w 490 i 497 r.), uzyskał od cesarza Anastazjusza uznanie Teoderyka za władcę Italii, w czasie „schizmy laurencejańskiej” popierał antypapieża Wawrzyńca przeciw Symmachowi (498-514); por. LP 53, 5; adresat listów I, 39, II, 22, III, 10 (PLRE 2, 467-469 – Festus 5).

nulli enim propria res a discedente committitur, nisi de cuius bene conscientia iudicatur. [2] Idcirco praesenti iussione decernimus, ut domus patricii Agnelli ad Africam discedentis, qui regnum petens alterius nostris est utilitatibus serviturus, salvis legibus tua tuitione valletur, ne violentos cuiusquam impetus subtracta domini defensione patiatur. perviae sunt enim semper iniuriis facultates absentium et quodam modo videtur occasio in delictum trahere, quae non potest animum pervadentis de resultatione terrere. [3] Ideoque celsitudo vestra, quam votum est habere vicinam, erigat humiles, eripiat opprimendos et, quod potestatibus rarum est, proficiat cunctis, quod universis celsior inveniris.

XVI. Iuliano Comiti Patrimonii Theodericus Rex.

a. 508 post Sept. 1

[1] Illud amplius nostris utilitatibus applicamus, quod misericordiae humanitate concedimus. regnantis enim facultas tunc fit ditior, cum remittit, et acquirit nobiles thesauros famae neglecta vilitate pecuniae. hinc est quod consuetudinis nostrae humanitate commoniti opem fessis, manum porrigimus oneratis, ut pietatis nostrae remedio surgant qui fortunae suae acerbitate corruerant. [2] Dudum siquidem conductores Apuli deplorata nobis aditione conquesti sunt frumenta sibi inimicorum subreptionibus concremata, postulantes, ne cogantur ad integram praestationem, quibus commerciorum sunt commoda deminuta. quod nos pro ingenita humanitate considerandum esse iudicamus, ut, quorum non possumus accusare desidiam, relevandam aestimemus esse fortunam. inde enim constitutas pensiones inferri volumus, unde constat subiectos commoda consecutos. [3] Et ideo hanc causam sublimitatem tuam iubemus diligenter inquirere, ut, quantum eos minus vendidisse constiterit, de reliquis primae indictionis habita moderatione detrahatis:

chwalebnej działalności. Człowiek, który wyjeżdża, powierza własny majątek tylko osobie, której sumienie dobrze ocenia. [2] Dlatego też w niniejszym postanawiamy, że posiadłość wyjeżdżającego do Afryki patrycjusza Agnellusa, który w obcym królestwie będzie służył naszym interesom, ma być pod Twoją opieką przy zachowaniu praw, aby pozbawiona obrony właściciela nie doznała gwałtów z żadnej strony. Majątki nieobecnych zawsze są narażone na grabieże i wiemy, jak okazja pociąga do przestępstwa, nie mogąc odstraszyć zamysłów najeźdźcy. [3] Dlatego też niech Wasza Wysockość, której należy sobie życzyć za sąsiada, wspiera ubogich, ratuje uciskanych i – co rzadkie u możnych – pomaga wszystkim, ponieważ stajesz się wyższy od wszystkich.

16. Król Teoderyk do Juliana¹, komesa patrymoniiów

po 1 września 508 r.

[1] Przede wszystkim uważamy za zysk to, czego udzieliliśmy dzięki miłosiernej łaskawości. Majątek władcy o tyle jest większy, o ile darowuje spłatę i zdobywa szlachetne skarby sławy, porzuciwszy marność pieniądza. Dlatego też, pamiętając o łaskawości naszego zachowania, pomagamy słabym, wspieramy pokrzywdzonych, aby dzięki naszej łaskawości ponieśli się ci, którzy popadli w nieszczęścia losu². [2] Niedawno, podczas pełnej żalu wizyty, dzierżawcy z Apulii skarżyli się, że podczas nieprzyjacielskich grabieży spalono im zboże, i prosili, aby od tych, którzy ponieśli straty w handlu, nie żądać płacenia całego podatku. Pragnąc traktować ich po ludzku, uznajemy, że trzeba zastanowić się nad tym, jak poprawić los tych, których nie możemy oskarżać o lenistwo. Chcemy bowiem, aby ustanowione podatki były płacone wtedy, gdy wiadomo, że poddani uzyskali dochód. [3] Dlatego właśnie polecamy Twojej łagodności dokładne zbadanie tej sprawy, abyście wzięli pod uwagę, o ile mniej sprzedali, i od pozostałej części w pierwszym roku indykcji³ pobrali podatki z umiarem; tak jednak,

¹ Iulianus – komesa patrymoniiów (formuła komesa patrymoniiów: *Variae* VI, 9) w latach 505-508, spokrewniony z biskupem Ennodiuszem (PLRE 2, 640-641 – Iulianus 24).

² O zabiegach Teoderyka mających na celu ochronę miejscowości zniszczonych przez wrogów lub przemarsze wojsk por. *Variae* II, 8. 38, III, 40-42.

³ Indykcja (łac. *indictio*) – okres piętnastu lat używany jako jednostka chronologiczna w Rzymie od czasów Hadriana; pierwszy rok cyklu wiązał się z ogłoszeniem

ita tamen ut nulla fraus nostris beneficiis inseratur, ne aliqua negligentia reddaris obnoxius, qui semper nobis provida intentione placuisti, quia sicut nos tangunt supplicum damna, ita nobis eorum fructuosa debent esse compendia.

XVII. *Universis Gothis et Romanis Dertona
consistentibus Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Publicae utilitatis ratione commoniti, quae nos cura semper libenter oneravit, castrum iuxta vos positum praecipimus communiri, quia res proeliorum bene disponitur, quotiens in pace tractatur. munitio quippe tunc efficitur praevalida, si diutina fuerit excogitatione roborata. omnia subita probantur incauta et male constructio loci tunc quaeritur, quando iam pericula formidantur. [2] Adde quod animus ipse in audaciam non potest esse pronus, qui diversa cura fuerit^a sollicitus. hanc merito expeditionem nominare maiores, quia mens devota proeliis non debet aliis cogitationibus occupari. quapropter amplectenda res est, quae generalitatis consideratione praecipitur, nec moram fas est incurrere iussionem, quae devotos maxime noscitur adiuvere.

[3] Et ideo praesenti auctoritate decernimus, ut domos vobis in praedicto castello alacriter construatis, reddentes animo nostro vicissitudinem rerum, ut, sicut nos vestris utilitatibus profutura censemus, ita tempora nostra ornare vos pulcherrimis fabricis sentiamus. tunc enim accidit, ut et sumptus competentes vestris iam penatibus congregare velitis et habitatio vobis non sit ingrata, quam propria potest commendare constructio. [4] Quale est, rogo, in laribus propriis esse, cum durissimas mansiones hostis cogitur sustinere? ille imbribus pateat, vos tecta defendant: illum inedia consumat, vos copia provisa reficiat. sic vobis tutissime constitutis hostis vester ante eventum

^a *Fridh* fuerit cura.

żeby do naszych dobrodziejstw nie domieszało się żadne oszustwo i abyś przez jakieś zaniedbanie nie naraził się na karę, ponieważ zawsze podobałeś się nam za staranną pracę. Choć dotyczą nas nieszczęścia petentów, jednak ich dochody powinny przynosić nam owoce.

17. *Król Teoderyk do wszystkich Gotów i Rzymian
mieszkających w Tortonie*¹

507/511 r.

[1] Pamiętając o zasadzie powszechnego pożytku, której zawsze chętnie służyliśmy, zarządzamy umocnienie położonej niedaleko Was twierdzy, ponieważ dobrze się planuje sprawy wojenne, kiedy się je załatwia w czasie pokoju. Oczywiście, obwarowanie² wtedy będzie najlepiej wykończone, kiedy zostanie wsparte długim namysłem. Wszystkie nagle działania okazują się nierozważne i źle planuje się budowanie wówczas, gdy zagrożenie już istnieje. [2] Pomyśl też, że sam duch może nie być skory do odwagi, gdy będzie nękany innymi troskami. Słusznie przodkowie użyli nazwy ekspedycja³, ponieważ umysł zajęty bitwą nie powinien być rozpraszany innymi rozmyślaniami. Dlatego też sprawą należy się zająć, dotyczy ona dobra ogółu i nie wolno zwlekać z wypełnieniem polecenia, które niewątpliwie służy poddanym.

[3] Tak więc tą decyzją zalecamy, abyście szybko zbudowali sobie domy we wspomnianej twierdzy, informując nas o przebiegu rzeczy. Jak my oceniamy sprawy dla Was korzystne, tak też chcemy widzieć, że Wy ozdabiacie nasze czasy najpiękniejszymi budowlami. Wówczas bowiem zdarzy się, że zarówno zechcecie ponieść odpowiednie wydatki w Waszych domach, jak też nie będzie Wam przykre mieszkanie, które własnym zamysłem będziecie mogli stworzyć. [4] Pytam się, jakie jest życie we własnym domu, kiedy wróg jest zmuszony znosić najgorsze kwatery? On wystawiony jest na deszcz, Was chronią dachy; jego zżera głód, Was krzepią przygotowane zapasy. W ten sposób bardzo dobrze się zabezpieczycie, a Wasz wróg będzie znosił

nałożonego przez władcę podatku; w czasach Królestwa Ostrogotów każdy taki rok zaczynał się 1 września. Por. O. J. Zimmermann, *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus*, 136 i 225.

¹ Dertona, dzis. Tortona w północnych Włoszech (Piemont).

² Por. B. Saitta, *La „civitas” di Teoderico*, 117-118.

³ Łacińska *expeditio* pochodzi od *expedire*, co znaczy m.in. uwolnić od czegoś.

certaminis fata patiebitur perditoris. constat enim tempore necessitatis illum probari fortissimum virum, qui se per multa non distrahit. nam quis eum habuisse prudentiam putet, si tunc coeperit fabricis operam dare aut penum condere, cum oporteat bella tractare?

XVIII. *Domitiano et VViliae Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Oportet vos colere et observare iustitiam, qui aequitatem populi dicere suscepistis, quando non licet delinquere, qui alios creditur sub aequitatis regula continere, ne fiat exemplum pravum qui electus ad laudabile cognoscitur institutum. et ideo ad interrogationem vestram curavimus praebere responsum, ne per dubitationem possitis errare, nisi, quod absit, velitis excedere.

[2] Si Romani praedium, ex quo deo propitio Sonti fluenta transmisimus, ubi primum Italiae nos suscepit imperium, sine delegatoris cuiusquam pittacio praesumptor barbarus occupavit, eum priori domino sumnota dilatione restituat. quod si ante designatum tempus rem videtur ingressus, quoniam praescriptio probatur obviare tricennii, petitionem iubemus quiescere pulsatoris. [3] Illa enim reduci in medium volumus, quae, nostris temporibus praesumpta, damnamus, quia locus calumniandi non relinquatur, cum longi temporis obscuritas praeteritur.

los przegranej jeszcze przed bitwą. Wiadomo bowiem, że w potrzebie ten okazuje się najdzielniejszym mężem, kto nie rozprasza się innymi sprawami. Któż bowiem uważany by był za roztropnego, gdyby zaczął zajmować się budowlami albo gromadzić zapasy, kiedy należy prowadzić wojny?

18. *Król Teoderyk do Domicjana i Wiliasa*¹

507/511 r.²

[1] Powinniście czcić uczciwość i jej przestrzegać, skoro podjęliście się wymierzania sprawiedliwości wśród ludu. Nie wolno błądzić temu, który w ocenie ogółu trzyma innych w ryzach sprawiedliwości, aby złym przykładem nie stał się ktoś wybrany do szaczonego przedsięwzięcia. Dlatego też postaraliśmy się odpowiedzieć na Waszą prośbę, abyście nie mogli popełnić błędu przez wątpliwość, jeśli już, niestety, chcielibyście go popełnić.

[2] Jeśli barbarzyński uzurpator³ zajął bez żadnego upoważnienia rzymską posiadłość, z której wyruszyliśmy, by z Bożą pomocą przekroczyć rzekę Soczę⁴, gdzie na początku przyjęło nas królestwo Italii, niech bezzwłocznie odda ją poprzedniemu właścicielowi. Jeśli jednak okaże się, że zajął ją przed określonym czasem, ze względu na zasadę przedawnienia po trzydziestu latach, zarządzamy odrzucenie wniosku oskarżyciela⁵. [3] Pragniemy załatwić sprawy sprzed naszych czasów i wydajemy wyroki, ponieważ nie ma miejsca na fałszywe oskarżenia, kiedy usuwa się niejasność spowodowaną upływem czasu.

¹ Domitianus i Wilias – niewiele jest informacji na ich temat. Prawdopodobnie Domicjan był Rzymianinem, a Wilias Gotem (PLRE 2, 370, 1166); być może Wilias był identyczny z adresatem listów V, 18 i IX, 13.

² Być może list ten został napisany później, w 518 r. (Hodgkin, s. 155, uwaga przy tym liście).

³ Termin barbarzyńca niekoniecznie musi mieć negatywne znaczenie, może zwyczajnie oznaczać obcego, przychodzącego z dalekich stron. Por. L. Viscido, *Sull'uso del termine barbarus nelle Variae di Cassiodoro*, 61-71.

⁴ Socza (włoska nazwa Isonzo, łacińska Sontius), rzeka w północnej Italii (dziś biegnie wzdłuż granicy między Włochami a Słowenią), w 489 r. miała tam miejsce bitwa między wojskami Teoderyka i Odoakra, wodza germańskiego z plemienia Skirów sprawującego rządu w Italii od 476 r. Teoderyk zwyciężył, zaś Odoaker musiał schronić się w Weronie.

⁵ Por. CTh IV, 14 (z r. 424); ET 12; por. list II, 27, V, 37.

[4] De percussore tantummodo, non etiam peremptore fratris, quamquam omnium communi lege damnatur solumque sit parricidium quod totius traegediam reatus exsuperet, tamen humanitas nostra, quae sibi etiam in sceleratis locum pietatis inquirat, praesenti auctoritate definit, ut huius modi portenta provinciae finibus abigantur. nam quibus fuit exosa societas parentum, civium non merentur habere consortium, ne puri corporis iucunda serenitas nebulosis maculis polluat.

XVIII. *Saturnino et Vmbisvo VV. SS. Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Fiscus volumus legale custodire compendium, quia nostra clementia rebus propriis videtur esse contenta, et sicut nullum gravare cupimus, ita nobis debita perdere non debemus. indigentiam iuste fugimus, quae suadet excessus, dum perniciose res est in imperante tenuitas. modus ubique laudandus est. nam cur aut vituperabilis negligentia in propriis defluat aut aliena cupiditas turpis abradat?

[2] Et ideo praesenti vobis iussione praecipimus, ut Adrianae civitatis curialium insinuatione suscepta, quicumque Gothorum fiscum detrectat implere, eum ad aequitatem redhibitionis artetis, ne tenuis de proprio cogatur exsolvere, quod constat idoneos indebite detinere: hac scilicet ratione servata, ut si quis contumaciae vitio maluerit nostra iussa tardare, cum multa reddat quod debuit etiam non compulsus offerre, quatenus protervo spiritu indecenter erecta impunita iustis saeculis non relinquatur audacia.

[4] Na mocy obowiązującego wszystkich prawa osądza się mordercę, nawet jeśli nie zabił brata, zaś ojcobójstwo przewyższa tragedię jakiegokolwiek przestępstwa. Choć nasza łaskawość stara się o łagodność nawet w sprawach haniebnych, niniejszym orzeka, że zakąła tego rodzaju ma być wydalona z granic prowincji. Ponieważ znienawidzili wspólnotę rodziny, nie zasługują na bycie częścią zgromadzenia obywateli, aby radosna jasność czystego ciała nie kaląła się ciemnymi plamami.

19. *Król Teoderyk do Dostojnych Saturnina i Umbisuusa*¹

507/511 r.

[1] Chcemy strzec uczciwego zysku dla skarbu państwa, ponieważ nasza łagodność zadawała się własnymi dobrami i jak nie pragniemy nikogo uciskać, tak też musimy dbać o to, co nam się należy. Słusznie unikamy niedostatku, który prowadzi do nadużyć, ponieważ ubóstwo władcy jest szkodliwe. Umiar wszędzie jest godny pochwały. Dlaczego naganne nie-dbalstwo miałyby prowadzić do straty swojego, a wstrętą żądza zawłaszczać cudze?

[2] W niniejszym piśmie polecamy Wam, abyście przyjąwszy doniesienia kuriałów z Adrii², przymusili każdego Gota, który wzbrania się płacić podatki³, do sprawiedliwej wpłaty, tak aby ubogi nie musiał płacić tego, co niesłusznie zatrzymują dla siebie możni. Należy zachować zasadę, że gdyby ktoś przez upór chciał zwlekać ze spełnianiem naszych poleceń, niech z nawiązką odda to, co powinien był zapłacić dobrowolnie, aby za sprawiedliwych rządów nie pozostała bez kary zuchwałość wyrosła nieprzyzwoicie z buntowniczego ducha.

¹ Saturninus i Umbisuus (lub Verbusius?) – postaci bliżej nieznanne. Teoderyk często mianował „komisje” złożone z przedstawicieli Rzymian i Gotów dla rozwiązania bieżących spraw w dwunarodowej Italii. PLRE 2, 980 (Saturninus 5).

² Prawdopodobnie chodzi o miasto Adria w regionie Veneto, nad Adriatykiem.

³ Prawdopodobnie płacenie podatków było obce tradycji Gotów. Por. B. Saitta, *La „civiltas” di Teoderico*, 38 (nota 74).

XX. Albino et Avieno VV. II. atque Patriciis Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Licet inter gloriosas rei publicae curas et regalium sollicitudinum salutiferos fluctus pars minima videatur principem de spectaculis loqui, tamen pro amore rei publicae Romanae non pigebit has quoque cogitationes intrare, quia undecumque praestare possumus, dignum nostris sensibus aestimamus, praesertim cum beatitudo sit temporum laetitia populorum. illud enim propitiante deo labores nostros asserit, quod se otiosam generalitas esse cognoscit. [2] Partis itaque prasini insinuata petitione comperimus – quoniam hoc introductum est, ut populi de colore vocitentur – seditiones turbulentas a quibusdam scelestissimis incitari et causam laetitiae publicae ad furoris certamina prorupisse. quod utique gaudii decoram non potest habere qualitatem, si pacem non meruerit possidere communem. et ideo dignum est clementiam nostram has quoque partes aspicere, ut ubique possit morum probitas elucere. non enim inania verborum popularium cogitamus, sed perniciosae semen seditionis excludimus.

[3] Quapropter illustris magnitudo vestra praesenti iussione communita patrociniū partis prasini, quod gloriosae recordationis pater vester impendit, dignanter assumat. putari enim non debet iniuria populos regere ac gubernare Romanos. nam si honorum omnium causa pensetur, pro illorum utilitate delecti sunt, qui honores gloriosissimos accipere meruerunt. [4] Convocatis ergo spectatoribus, de Helladio et Thorodon qui laetitiae publicae aptior fuerit aestimatus, populi confusione sublata constituatur a vobis prasini pantomimus, quatenus sumptum, quem pro spectaculo civitatis

20. *Król Teoderyk do Znakomitych patrycjuszki Albina i Awiena*¹

507/511 r.

[1] Chociaż pośród chwalebnych trosk o państwo i zbawiennych działań królewskiej opieki najmniej ważne wydają się orzeczenia władcy na temat widowisk, ze względu na miłość do państwa rzymskiego nie będzie zbędnym rozważyć i to, bo w czymkolwiek możemy pomóc, uważamy to za godne naszej uwagi, zwłaszcza że zadowolenie ludzi jest znakiem szczęśliwych czasów. Albowiem z Bożą pomocą podejmowane wysiłki wspierane są przez to, iż cały lud zaznaje odpoczynku. [2] I tak z petycji wniesionej przez stronnictwo Zielonych² – jako że zostało wprowadzone określanie grup ludzi według koloru – dowiedzieliśmy się, że jacyś bandyci wzniesając niepokojące rozruchy i okazja do powszechnej wesołości zmieniła się w szaleństwo bijatyk. Nie może być prawdziwej radości, jeśli nie osiągnie się ogólnego spokoju. Stąd też godzi się, aby nasza łaskawość przyjrzała się również tym stronnictwom, aby wszędzie mogła zajaśnieć prawość obyczajów. Albowiem nie zastanawiamy się nad próżnością powszechnych pogłosek, ale usuwamy zarzewie szkodliwego zamieszania.

[3] Z tego względu niech Wasza Znakomitość na mocy obecnego polecenia obejmie godnie patronat nad stronnictwem Zielonych, który był sprawowany przez Waszego szlachetnej pamięci ojca. Nie powinna panować opinia, że bezprawie króluje i rządzi ludem rzymskim. Albowiem jeśli rozważyć przyczynę nadawania wszystkich zaszczytów, to widać, że ludzie zasługujący na najchwalebniejsze zaszczyty zostali wybrani ze względu na ich użyteczność.

[4] Zwołajcie zatem widzów i opanujcie spór pośród ludu w sprawie Heladiusza i Teodora, by ustalono, kto ma być uznany za bardziej cenionego mima Zielonych, aby było jasne, dla kogo ponieśliśmy koszty, które prze-

¹ Faustus Albinus Iunior – konsul z 493 r. (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1), prefekt pretorium w ok. 500-503 r. (formuła prefektury pretorium: *Variae* VI, 3), należał do rodu Decjuszów, brat Awiena, adresat listu IV, 30 (PLRE 2, 51-52); Flavius Avienus Iunior – konsul z 501 r. (formuła konsulatu: *Variae* VI, 1). Por. PLRE 2, 193.

² W rzymskim cyrku były cztery „drużyny” (*factiones, partes*) oznaczone barwami, stąd też mówiono o partiach: Białych, Niebieskich, Zielonych oraz Czerwonych. Podczas widowisk kibicowano wybranym partiom-barwom wystawiającym swoje konie na wyścigach, mimów, aktorów itp. Wiązało się to również z zawieraniem zakładów i hazardem (por. O. Jurewicz, L. Winniczuk, *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*, 262-263).

impendimus, electis contulisse videamur. [5] Hanc partem musicae disciplinae mutam nominavere maiores, scilicet quae ore clauso manibus loquitur et quibusdam gesticulationibus facit intellegi, quod vix narrante lingua aut scripturae textu possit agnosci.

*XXI. Maximiano V. I.
et Andreae V. S. Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Provocandi sumus affectuosis civium studiis ad augmenta civitatis, quia nemo potest diligere quod habitatores intellegit non amare. unicuique patria sua carior est, dum supra omnia salvum fore quaeritur, ubi ab ipsis cunabulis commoratur. quapropter votis paribus invitetur ad dona, quatenus quod sponte tribuimus, duplicata gratia conferamus. et ideo nulli grave sit Romanis fabricis deputatae pecuniae reddere rationem, cum pura conscientia desideret se probari, quando fructum laboris sui capit, dum ad nos prospera de se pervenire cognoscit.

[2] Quocirca praesenti decernimus iussione Romanae civitatis fabricas vos debere discutere, si labor operis concordat expensis: vel, si apud aliquem constet residere pecuniam, quae non sit fabricis expensa, deputatae rei reddat erogandam. quibus rationibus evidenter expressis ad nos instructionem fidelissimam destinate, ut iudicio nostro respondere videamini qui estis ad indaginem veritatis electi. nullum enim de largitate nostra fraudari velle credimus, quando in tali negotio et de propriis facultatibus eum impendere posse iudicamus.

[3] Aves ipsae per aera vagantes proprios nidos amant: erratiles ferae ad cubilia dumosa festinant: voluptuosi pisces campos liquidos transeuntes cavernas suas studiosa indagatione perquirunt cunctaque animalia ubi se norunt refugere, longissima cupiunt aetate constare. quid iam de Roma debemus dicere, quam fas est ipsis^a liberis plus amare?

^a *Fridh* ab ipsis.

znaczyliśmy na miejskie widowisko. [5] Ową dyscyplinę muzyczną przodkowie nazwali niemą, to znaczy, że z zamkniętymi ustami, za pomocą rąk i dzięki pewnym gestom czyni ona zrozumiałym to, czego z trudem można się domyślić z mowy lub tekstu pisanego.

21. *Król Teoderyk do Znakomitego Maksymiana
i Dostojnego Andreasa*¹

507/511 r.

[1] Czujemy się zachęteni życzliwą troską obywateli o rozwój miasta, ponieważ nikt nie może miłować tego, czego w jego pojęciu nie kochają mieszkańcy. Każdemu człowiekowi własna ojczyzna jest miłsza, kiedy wie, że będzie bezpieczny we wszystkim, tam gdzie żyje od dziecka. Dlatego też w równej mierze jesteśmy zaproszeni do dawania, gdyż co oddajemy dobrowolnie, przynosimy z podwójną wartością. Stąd też niech dla nikogo nie będzie ciężarem oddanie pieniędzy na rzymskie budowle, ponieważ prawdziwa świadomość próbuje się w tym, że widzi owoce swych trudów, a i wie, że nasze powodzenie od niej pochodzi.

[2] Co do tego w niniejszym piśmie zarządzamy, że macie sprawdzić budowle Rzymu, czy praca odpowiada wydatkom; albo też jeśli okaże się, że ktoś ma pieniądze, których nie wydano na budowle, niech je wpłaci na wyznaczony cel. Określiwszy jasno te zasady, przyślijcie nam rzetelne sprawozdanie, aby było dla nas jasne, kim jesteście Wy, wybrani do ustalenia prawdy. Wierzymy bowiem, że nikt nie zechce zagarnąć niczego z naszej hojności, skoro rozsądzamy, że w tej sprawie będzie musiał zapłacić z własnych pieniędzy.

[3] Nawet latające w powietrzu ptaki kochają własne gniazda; błakające się zwierzęta śpieszą do ukrytych legowisk; rozkoszne ryby, przemierzające wodne przestrzenie, gorliwie szukają swoich jam i wszystkie zwierzęta, gdzie mogą się schronić, tam chcą pozostać jak najdłużej. Co więc mamy powiedzieć o Rzymie, który powinien być bardziej kochany przez własne dzieci?²

¹ Maximianus wspomniany jest jako *vir illustris* tylko w tym liście i w *Variae* IV, 22. Andreas tylko tutaj (PLRE 2, 739 – Maximianus 6).

² Por. A. Pergoli Campanelli, *Cassiodoro alle origini dell'idea di ristaurò*, 34-36.

XXII. Marcello V. S. Advocato Fisci Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Solida laus est regiae largitatis, quotiens conveniunt indulta iudiciis, nec sibi audet casus ascribere, quod bonae dispositionis librat examen, quia ubi aptantur officia meritis, nil debetur incertis. non enim de rudibus sententiam ferimus, sed de probatissimis iudicamus.

[2] Polisti siquidem forensi cote multifarie praedicatus ingenium: nutristi facundiam exercitatione causarum: expertus es, quam suaves fides afferat fructus, ut ipsa etiam conciliet corda regnantum. haec in te speculator virtutum noster sensus inspexit: his apud nos suffragiis placere meruisti, ut dignus existeres ad publicas causas, qui gessisti hactenus sub integritate privatas.

[3] Sume igitur fisci nostri tuenda negotia, in utendis officii tui privilegiis decessorum exempla secuturus. ita ergo per medium iustitiae tramitem moderatus incede, ut nec calumnia innocentes graves nec iustis petitionibus retentatores exoneret. illa enim lucra vera iudicamus, quae integritate suffragante percipimus. non ergo quotiens superes, sed quemadmodum vincas, inquirimus. [4] Aequitatem nobis placiturus intende: non quaeras de potestate nostra, sed potius de iure victorias, quando laudabilius a parte fisci perditur, cum iustitia non habetur. nam si dominus vincat, oppressionis invidia est: aequitas vero creditur, si supplicem superare contingat. non ergo parvo periculo causas dicimus, quando tunc fama nostra proficit, cum se commoditas iniusta subducit. quapropter sit interdum mala causa fisci, ut bonus princeps esse videatur. maiori quippe compendio perdimus, quam si nobis indebite victoria suffragetur.

22. Król Teoderyk do Dostojnego Marcela, zarządcy skarbu¹

507/511 r.

[1] Chwała królewskiej hojności jest pełna, kiedy przywileje zgadzają się z opiniami i przypadek nie śmie przypisywać sobie tego, co odmierza waga dobrego zarządzania, bo gdzie stanowiska odpowiadają zasługom, nic się nie należy osobom niepewnym. Nie wydajemy bowiem opinii o prostaczkach, ale o najlepiej wypróbowanych.

[2] Ty wyszlifowałeś talent mówcy na sądowej osełce; wykształciłeś sztukę, biorąc udział w rozprawach; doświadczyłeś, jak słodkie owoce przynosi wierność, która sama zjednuje sobie serca władców. Nasze rozeznanie, które poszukuje cnót, dostrzegło je w Tobie; przez to zasłużyłeś na nasze uznanie, godzien występować w sprawach publicznych, ponieważ dotąd uczciwie prowadziłeś prywatne.

[3] Podejmij się zatem obowiązków zarządcy naszego skarbu, idąc za przykładem poprzedników w korzystaniu z przywilejów Twojego urzędu. Tak więc z umiarem kroczyć ścieżką sprawiedliwości, abyś ani nie skrzywdził niewinnych oszustwem, ani nie uwolnił kłamców od sprawiedliwych oskarżeń. Uważamy bowiem za prawdziwy zysk to, co zdobywamy dzięki uczciwości. Nie pytamy więc, ile razy wygrywasz, ale w jaki sposób zwyciężasz. [4] Jeśli chcesz nam się podobać, zachowuj sprawiedliwość; nie szukaj zwycięstwa dzięki naszej władzy, ale raczej dzięki prawu, ponieważ lepiej, by skarb państwa stracił, niżby miało nie być sprawiedliwości. Kiedy zwycięża pan, powstaje nienawiść wynikła z ucisku; natomiast wierzy się w równość, kiedy zdarza się, że wygrywa pozywający. Mówimy o sprawach niosących niemalże niebezpieczeństwo, skoro o tyle rośnie nasza dobra sława, o ile oddala się niesprawiedliwa korzyść. Stąd też czasem niech proces będzie niekorzystny dla skarbu, aby okazała się dobroć władcy. Więcej bowiem stracimy, gdy niesłusznie odniesiemy zwycięstwo².

¹ *Advocatus fisci* – funkcja wprowadzona przez cesarza Hadriana w celu odciążenia wyższych urzędników od reprezentowania interesu skarbu państwa (*fiscus*) na rozprawach (por. O. J. Zimmermann, *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus*, 193); Marcellus – znany tylko z tego listu (PLRE 2, 713).

² Por. Plinius, *Panegyricus* 36, 4.

XXIII. Caeliano et Agapito VV. II. Patriciis Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Decet regalis apicis curam generalitatis custodire concordiam, quoniam ad laudem regnantis trahitur, si ab omnibus pax ametur. quid est enim, quod nos melius praedicet, quam quietus populus, concors senatus totaque res publica morum nostrorum honestate vestita? [2] Hinc est quod praesenti iussione decernimus, ut magnifici et patricii viri Festus atque Symmachus contra illustrem et patricium Paulinum in iudicio vestro, quas se habere dicunt, exerant actiones. quibus pro legum ratione susceptis et, si iuris ordo patitur, definitis tunc patricius Paulinus, quicquid adversum supra memoratos magnificos viros se habere causatur, pari sorte depromat. nec tardari volumus in eius quoque parte sententiam, dum velimus omnia inter eos esse decisa nihilque aliud relinqui, nisi quod debetur affectui. [3] Videte ergo tanti iudicii arbitros vos electos: videte expectationem nostram aequabilem flagitare iustitiam: relaturi gratiae uberrimum fructum si praesens disceptatio quos dignos credidit, non impares probet. esse debet enim de talibus viris cura praecipua, qui dare possunt minoribus evidentem exempla. nam qui inter summos viros litem neglegit abolendam, hoc imitari reliquos sine dubitatione permittit.

XXVIII. Universis Gothis Theodericus Rex.

a. 508 ante Iun. 24

[1] Innotescenda sunt magis Gothis quam suadenda certamina, quia bellicosae stirpi est gaudium comprobari: laborem quippe non refugit, qui virtutis gloriam concupiscit. et ideo, iuvante deo, quo auctore omnia prosperantur, pro communi utilitate exercitum ad Gallias constituimus destinare, ut simul et vos proventus occasionem habere possitis et nos quae praestitimus, meritis contulisse videamur. latet enim sub otio laudabilis fortitudo et dum

23. *Król Teoderyk do Znakomitych patrycjuszów Celiana i Agapita*¹

507/511 r.

[1] Przystoi, aby władza królewska troszczyła się o strzeżenie ogólnej zgody, ponieważ jest chwałą rządzącego, kiedy wszyscy miłują pokój. Cóż może lepiej o nas świadczyć niż spokojny lud, zgodny senat i całe państwo ozdobione szlachetnością naszych obyczajów? [2] Stąd też w niniejszym piśmie zalecamy, aby Wielmożni patrycjusze Festus i Symmach rozpoczęli w Waszym sądzie sprawę, jaką mają przeciwko znakomitemu patrycjuszowi Paulinowi. Kiedy ta sprawa zostanie przyjęta i osądzona, jeśli podpada pod prawo, wtedy patrycjusz Paulin niech w podobny sposób przedstawi to, co ma przeciwko wspomnianym Wielmożnym mężom. Nie chcemy opóźnić wyroku w jego sprawie, jako że wolimy, aby wszystko zostało rozstrzygnięte między nimi i nie pozostawiono żadnego innego długu prócz długu miłości. [3] Baczcie zatem na to, że zostaliście wybrani na sędziów w takiej sprawie; baczcie, że nasze oczekiwania wymagają sprawiedliwości; przynieście najobfitszy owoc wdzięczności, jeśli obecna rozprawa nie dowiedzie, że niegodni są ci, których uznano za godnych. Powinna być bowiem zachowana szczególna troska o tak wielkich mężów, którzy w widoczny sposób mogą dać przykład osobom mniej dostojnym. Przecież jeśli kto zaniecha zakończenia sporu między wybitnymi mężami, bez wątpienia pozwala, aby pozostali takie zachowanie naśladowali.

24. *Król Teoderyk do wszystkich Gotów*²

przed 24 czerwca 508 r.

[1] Gotów należy raczej doceniać za bitwy niż ich do nich przekonywać, ponieważ uznanie jest radością wojowniczego szczerpu; nie unika wysiłku ten, kto pragnie chwały męstwa. Dlatego też, z Bożą pomocą – za Jego to sprawą wszystko się powodzi – dla dobra wspólnego postanowiliśmy skierować wojsko do Galii, abyście zarówno Wy mieli sposobność wykazania się, jak też aby było widoczne, iż my przyczyniliśmy się do zasług. Godne

¹ Flavius Agapitus – por. przypis do nagłówka listu I, 6. Marcius Caelianus, być może podobnie jak Agapit, sprawował przez pewien czas funkcję prefekta miasta Rzymu (formuła prefekta Rzymu: *Variae* VI, 4). Por. PLRE 2, 247-248.

² Jest prawdopodobne, że list ten powstał w okolicznościach przygotowań Teoderyka do wysłania pomocy militarnej dla Wizygotów zagrożonych atakiem Franków pod dowództwem Chlodwiga (508 r.).

se probandi non habet spatium, occulta est lux tota meritorum. [2] Atque ideo per Nandum^a saionem nostrum ammonendum curavimus, ut ad expeditionem in dei nomine more solito armis equis rebusque omnibus necessariis sufficienter instructi octavo die kalendarum Iuliarum proxime veniente modis omnibus deo favente moveatis, quatenus et parentum vestrorum in vobis ostendatis inesse virtutem et nostram peragatis feliciter iussionem. [3] Producite iuvenes vestros in Martiam disciplinam: sub vobis videant, quod posteris referre contendant. nam quod in iuventute non discitur, in matura aetate nescitur. accipitres ipsi, quorum victus semper ex praeda est, fetus suos novitate marcentes nidis proturbant, ne molle otium consuescant: alis verberant immorantes, cogunt pullos teneros ad volatum, ut tales debeant existere, de quibus possit pietas materna praesumere. vos autem, quos et natura erigit at amor opinionis exacuit, studete tales filios relinquere, quales vos patres vestros constat habuisse.

XXV. Sabiniano V. S. Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Nil prodest initia rei solidare, si valebit praesumptio ordinata destrueri: illa sunt enim robusta, illa diuturna quae prudentia incipit et cura custodit. atque ideo maior in conservandis rebus quam in inveniendis adhibenda cautela est, quia de initiis praedicatio debetur invento, de custoditis acquiritur laudata perfectio. [2] Dudum siquidem propter Romanae moenia civitatis, ubi studium nobis semper impendere infatigabilis ambitus erit, portum Licini

^a *Fridh* Nanduin.

pochwały męstwo ukrywa się podczas odpoczynku i dopóki nie ma miejsca na próbę, cały blask zasług pozostaje zakryty. [2] Dlatego też za pośrednictwem naszego sajona¹ Nanduina postaraliśmy się wezwać Was, abyście 24 czerwca wyruszyli na wyprawę wojenną w imię Boże, jak zwykle odpowiednio wyposażeni w broń, konie i wszystkie niezbędne rzeczy oraz wspierani przez Bożą łaskę na wszystkie sposoby, tak abyście zarówno pokazali, że jest w Was męstwo Waszych ojców, jak też pomyślnie wykonali nasze polecenie. [3] Wprowadźcie Waszych młodzieńców w prawdziwą dyscyplinę wojennej; niech pod Waszym dowództwem zobaczą to, co mają przekazać potomnym. Albowiem czego człowiek się nie nauczy za młodu, tego nie będzie wiedział w wieku dojrzałym. Nawet jastrzębie, których pożywienie zawsze jest zdobyczne, wypychają swoje młode z gniazd, aby nie przyzwyczajały się do miękkiej beczynności; uderzają skrzydłami siedzące w gnieździe delikatne pisklaki i zmuszają do latania, aby żyły tak, jak zakłada to miłość macierzyńska². Natomiast Wy, których zarówno natura pobudza, jak i zamiłowanie sławy zachęca, starajcie się pozostawić takich synów, jacy byli, jak wiadomo, Wasi ojcowie.

25. Król Teoderyk do Dostojnego Sabiniana³

507/511 r.

[1] Na nic się zda rozpoczynanie czegoś, jeśli zuchwałość będzie mogła niszczyć zarządzenia; to bowiem jest mocne, to trwałe, co roztropność rozpoczyna, a troska chroni. Stąd też więcej uwagi należy poświęcić pilnowaniu spraw niż ich wymyślaniu, ponieważ u początków prac pochwała należy się wynalazkowi, a dzięki pilnowaniu spraw dochodzi do ich chwalebного ukończenia. [2] Jakiś czas temu wyszło nasze polecenie, dotyczące murów rzymskiego miasta, na którełożyć będzie zawsze moim pragnieniem

¹ *Saiones* lub *apparitores* byli rodzajem gwardzistów Teoderyka używanych do specjalnych misji jako zaufani posłańcy. Mieli oni kompetencje w sprawach cywilnych i wojskowych, w zależności od mandatu. Zajmowali się także ściąganiem długów. Por. Du Cange, „*Saiones*”; V. A. Sirago, *I Goti nelle Variae di Cassiodoro*, 6; R. Morosi, *I saiones, speciali agenti di polizia presso i Goti*; M. S. Bjornlie, *Governmental Administration*, 62-63. 66-68.

² Por. Ambrosius, *Hexaëmeron* V, 18, 59; Vergilius, *Georgica* 1, 360 i następne.

³ Sabinianus – prawdopodobnie architekt miasta Rzymu. Urząd opisuje Kasjodor w liście VII, 15 (PLRE 2, 968).

deputatis redivitibus reparari iussio nostra constituit, ut milia tegularum annua illatione praestaret: simul etiam portibus iunctis, qui ad illa loca antiquitus pertinebant, qui nunc diversorum usurpatione suggeruntur invasi. [3] Cuncta ergo ad statutam praestationem facies sine dilatione revocari: quia licet nostra iussa pro sua reverentia in nullo violanda sunt, ea tamen custodiri volumus maxime, quae urbis faciem videntur ornare. quis enim dubitet fabricarum miracula hac provisione servata et pendenti saxo tornatas camaras^a tegularum tegmine custoditas? ut antiqui principes nobis merito debeant laudes suas, quorum fabricis dedimus longissimam iuventutem, ut pristina novitate transluceant, quae iam fuerant veteriosa senectute fuscata.

XXVI. Fausto PPO Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Nefas est apud eos fidem beneficii prioris imminui, quibus alia convenit nostra saepius largitate praestari. sed sicut quae semel annuimus rescindi in perpetuum non merentur, sic qui largitatem nostram moderatis precibus impetrarunt, nostrorum terminos praestitorum inmodica non debent praesumptione transcendere. [2] Unde quia religiosi studii reverentia commonemur, ut quae dudum ecclesiae viri venerabilis Unscilae antistitis praestitimus, valere in perpetuum censeamus, nunc quoque illustrem magnificentiam tuam duximus admonendam, quatenus superindicticiorum onera titulorum praefata ecclesia in ea summa non sentiat, qua usque a magnifici viri patricii Cassiodori, pura nobis fide et integritate comperti, temporibus

¹ *Fridh* cameras.

i nieustannym dążeniem. W poleceniu tym ustalono, że port Licyniusza¹ ma zostać odnowiony za przeznaczone fundusze, aby w corocznej daninie dostarczał dwadzieścia pięć tysięcy dachówek; tak samo polecenie to dotyczy związanych z nim portów, które dawniej należały do tamtych terenów, a teraz ponoć zostały bezprawnie zajęte przez różnych ludzi. [3] Bezwzględnie więc zadbasz, aby wszystko wróciło się do ustalonego porządku; chociaż naszych zarządzeń w niczym nie wolno łamać przez szacunek do nich, to jednak chcemy, żeby przede wszystkim te były przestrzegane, które służą ozdobie oblicza miasta. Któż bowiem mógłby wątpić, że dzięki tej trosce zachowano cuda budowli i dzięki dachom z dachówek ochroniono kamienne sklepienia? Oby słusznie byli nam winni swoje pochwały starożytni władcy, których budowlom daliśmy długą młodość, aby pierwotną nowością zająśniały te, które już poczerniały od gnuśniejcej starości².

26. *Król Teoderyk do Faustusa, prefekta pretorium*³

507/511 r.

[1] Nie godzi się, aby słabło zaufanie do wcześniejszego dobrodziejstwa u ludzi, którym wypada, aby nasza hojność częściej przyznawała inne dobra. Jednak jak dobro raz nadane na wieki nie zasługuje na odebranie, tak też ci, którzy uzyskują naszą hojność dzięki skromnym prośbom, nie mogą w bezniernej zuchwałości przekraczać granic naszej uprzejmości. [2] Ponieważ szacunek dla zbożnych celów zachęca nas, abyśmy to, co dawno temu przyznaliśmy kościołowi Czcigodnego biskupa Unscila⁴, uznali za wiążące na wieki, teraz kierujemy upomnienie do Twojej Znakomitej Wielmożności, aby wspomniany kościół nie odczuwał ciężaru z powodu dodatkowych podatków w takiej wysokości, z jakiej jest zwolniony jeszcze od czasów Wielmożnego patrycjusza Kasjodora⁵, znanego z wierności wobec nas i z

¹ Słowem *portus* określano zarówno port, jak i magazyny i miejsca poboru cła. Por. L. Chioffi, *Portus: magazzini daziari e magazzini generali nei grandi porti commerciali*, 319-333.

² Por. A. Pergoli Campanelli, *Cassiodoro alle origini dell'idea di restauro*, 30-34.

³ Por. przypis do listu I, 14.

⁴ Wyrażenie „biskupa *Unscilae*” może odnosić się do osoby o imieniu Unscila (por. M. Ozóg, *Inter duas potestates*, 131), nie jest wykluczone jednak, że należy przeczytać *Versilla*, co oznacza miasto Vercelli (por. Th. Hodgkin, *The Letters of Cassiodorus*, 159).

⁵ Chodzi prawdopodobnie o dziadka Kasjodora Senatora.

est soluta. [3] Ea vero quae a tempore beneficii ad ecclesiam nostram ab aliquibus est translata professio, commune cum universis possessoribus onus solutionis agnoscat et illius subiaceat functioni, cuius nacta est iura domini. alioquin grata nobis augmenta eius esse non possunt, qui fisci damno proficit^a. sufficiat possessori compendium pensionis: tributa sunt purpurae, non lacernae, lucrum cum invidia periculum est: quanto melius omnia moderata gerere, quae nullus audeat accusare!

XXVII. *Specioso Theodericus Rex.*

a. 509

[1] Si exterarum gentium mores sub lege moderamur, si iuri Romano servit quicquid sociatur Italiae, quanto magis decet ipsam civilitatis sedem legum reverentiam plus habere, ut per moderationis exemplum luceat gratia dignitatum? ubi enim quaeratur modestus animus, si foedent violenta patricios?

[2] Populi nobis itaque partis prasini petitione suggeritur, dum ad nostrum disponderent venire comitatum remedia consueta poscentes, se truculentas insidias a patricio Theodoro et Inportuno viro illustri consule pertulisse, ita ut unus eorum defleatur extinctus. [3] Quod nos, si ita est, pro facti sui acerbitate commovit, ut innoxiam plebem furor persequeretur armatus, quam fovere civicus debuisset affectus. sed quia condicio minorum regnantis aequabiliter implorat auxilium, supra memoratos illustres viros ammoneri praesenti iussione censemus, ut ad Caeliani atque Agapiti illustrium virorum adaeque iudicium instructas destinare non differant te instante personas, quatenus

^a *Fridh* proficiat.

uczciwości. [3] Natomiast nadania, które od czasów tamtej darowizny zostały przyznane przez kogoś naszemu kościołowi, niech wspólnie ze wszystkimi właścicielami będą objęte obciążeniami i podlegają opłatom ze strony właściciela. Cieszą nas dochody, ale nie mogą należeć do nikogo ze szkodą skarbu. Niech właścicielowi wystarczą ulgi przyznane purpurze kościelnej, a nie szacie świeckiej. Zysk połączony z zachłannością jest groźny; o ileż lepiej jest zarządzać wszystkim z umiarem, czego nikt nie śmie zaskarżać!¹

27. Król Teoderyk do Specjuzusa²

509 r.

[1] Jeśli układamy obyczaje obcych ludów według prawa, jeśli prawu rzymskiemu służy wszystko, co złączone jest z Italią, to o ileż bardziej trzeba, aby sama siedziba tych mądrych zasad miała więcej poszanowania dla praw, aby wdzięk godności jaśniał jako przykład umiarkowania? Gdzie szukać skromnego ducha, jeśli akty przemocy hańbią patrycjuszów?

[2] Petycja stronnictwa Zielonych³ – jako że postanowili oni przyjść do naszego królewskiego sądu, prosząc o pomoc zgodną z obyczajem – donosi nam, iż doznali groźnych ataków ze strony patrycjusza Teodora i znakomitego konsula Inportunusa⁴, tak że jeden z nich został w ubolewania godny sposób zabity. [3] Zdarzenie to, jeśli tak jest, poruszyło nas ze względu na okrucieństwo, że oto zbrojny gwałt prześladowuje bezbronny lud, który powinien cieszyć się społecznym wsparciem. Ponieważ sytuacja niższych stanów słusznie woła o pomoc władcy, w niniejszym piśmie uznajemy, że należy upomnieć wyżej wspomnianych prześwietnych mężów, aby nie zwlekali z przekazaniem wskazanych osób pod Twoim nadzorem do sądu znakomitych Celiana i Agapita i by dochodzenie zgodnie z prawem zakończyło się

¹ Por. M. Ożóg, *Rozporządzenia prawne Teoderyka Wielkiego w kwestiach religijnych w „Variae” Kasjodora*.

² Speciosus – postać bliżej nieznana. Funkcja, którą sprawował (*comitiacus*) to stanowisko urzędnika królewskiego do specjalnych poruczeń, podlegającego magistrówi *officiorum*. Zadania mu powierzane to np. przywracanie własności pełnoprawnym właścicielom, przejmowanie własności należących do skarbu państwa, nadzór dostaw żywności, karanie złodziei (por. O. J. Zimmermann, *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus*, 212); adresat listu II, 10.

³ Por. list I, 20.

⁴ Por. list do niego III, 5.

legibus examinata cognitio eorum sententia terminetur. [4] Sed ne forsitan magnificos viros loquacitas popularis offenderit, praesumptionis huius habenda discretio est. teneatur ad culpam quisquis transeunti reverentissimo senatori iniuriam protervus infligit, si male optavit, cum bene loqui debuit. [5] Mores autem graves in spectaculis quis requirat? ad circum nesciunt convenire Catones. quicquid illic a gaudenti populo dicitur, iniuria non putatur. locus est qui defendit excessum. quorum garrulitas si patienter accipitur, ipsos quoque principes ornare monstratur. respondeant nobis certe qui talibus studiis occupantur: si tranquillos optant adversarios suos, certe volunt eos esse victores, quando ad iniurias tunc prosiliunt, cum se superatos turpiter erubescunt. unde ergo irasci volunt, quod sine dubio se optasse cognoscunt?

XXVIII. Universis Gothis et Romanis Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Digna est constructio civitatis, in qua se commendet cura regalis, quia laus est temporum reparatio urbium vetustarum: in quibus et ornatus pacis acquiritur et bellorum necessitas praecavetur. [2] Ideoque praesenti iussione profutura sancimus, ut, si quis cuiuslibet generis saxa in agris suis iacentia muris habuerit profutura, libens animo sine aliqua dilatione concedat, quod tunc magis verius possidebit, cum hoc utilitati suae civitatis indulserit. [3] Quid est enim gratius quam videre crescere publicum decus, ubi omnium utilitas in generalitate concluditur? et licet praestentur vilia, ad auctores suos magna sunt commoditate reditura: datur enim plerumque, quod maiori utilitate recipitur. et frequenter homo lucra sua complectitur, cum necessario pro temporis qualitate largitur.

ich skazaniem. [4] Jednakże aby plotka pospółstwa nie obraziła Wielmożnych mężów, należy zaznaczyć granicę żądań. Ma być uznany za winnego każdy występny człowiek, który wyrządził krzywdę szacownemu senatorowi przechodzącemu obok, jeśli mu źle życzył, choć powinien życzyć dobrze. [5] Natomiast kto wymaga surowych obyczajów w czasie widowisk?¹ Ludzie z rodzaju Katonów nie chodzą do cyrku². Cokolwiek mówi rozbawiony tłum, nie jest uważane za naruszenie prawa. To jest miejsce, które chroni występki. Cierpliwe znoszenie ich wrzasków wskazuje na chwałę samych władców. Niech odpowiedzą ci, którzy mają takie dążenia; jeśli życzą sobie spokojnych przeciwników, z pewnością chcą wygrać, skoro zniżają się do naruszenia prawa, kiedy wstydzą się haniebną przegraną. Jakże więc chcą gniewać się na coś, czego bez wątplenia sobie życzyli?

28. *Król Teoderyk do wszystkich Gotów i Rzymian*

507/511 r.

[1] Godne jest wznoszenie miasta, które otacza królewska troska, ponieważ chwałą każdej epoki jest odbudowa starożytnych miast; w nich zdobywa się ozdoby pokoju, jak i zapobiega niebezpieczeństwu wojen. [2] Stąd też niniejszym ustanawiamy taką służebność, że kto ma jakieś głązy leżące na jego polach, pomocne przy budowie murów, niech chętnie i bez żadnej zwłoki je odstąpi, ponieważ wtedy prawdziwie będzie posiadał, kiedy użyczy tego dla pożytku swojego miasta. [3] Cóż miłszego niż widzieć, jak rośnie piękno wspólnych rzeczy, gdzie jest pożytek dla wszystkich obywateli? Ponadto, chociaż dostarcza się rzeczy o małej wartości, wróca one do swoich właścicieli z ogromną nawiązką; zwykle daje się to, co przynosi większy pożytek i człowiek często osiąga zyski, kiedy w potrzebie udziela czegoś ze względu na potrzeby czasów³.

¹ Por. Martialis, *Epigrammata* 1 *Praefatio*; 9, 28, 3; Valerius Maximus, *Dicta et facta memorabilia* 2, 10, 8.

² Teoderyk nie zakazywał widowisk, ale je krytykował jako pełne przemocy. Por. I, 30-32.

³ Por. A. Pergoli Campanelli, *Cassiodoro alle origini dell'idea di ristauero*, 36-40.

XXVIII. *Universis Lucristanis
super Sontium constitutis Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Non dubium est ad utilitatem rei publicae cursus custodiam pertinere, per quem nostris ordinationibus celerrimus praestatur effectus. et ideo velut necessariae rei maior adhibenda cautela est, ut qui ad continuos excursus constituti sunt, turpi macie non tabescant, ne ieiuna tenuitas laboribus praeventa succumbat et incipiat iter effici morosum, quod ad celeritatem constat inventum. [2] Quapropter devotio vestra praesenti iussione commonita terrarum spatia, quae veredis antea licuerunt, mutationibus suis a possessore vindicata restituat, ut nec illi^a parvo spatio infligantur^b damna et istis recuperata sufficiant.

XXX. *Senatui Urbis Romae Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Animum nostrum, patres conscripti, rei publicae curis calentem et diversarum gentium consilia perscrutantem pulsavit saepius querela populorum, orta quidem ex causis levibus, sed graves eructavit excessus. deplorat enim pro spectaculorum voluptate ad discriminis se ultima pervenisse, ut legum ratione calcata desperate persequeretur innoxios servilis furor armatus, et quod illis humanitas nostra laetitiae causa praestitit, in tristitiam audacia plectenda convertit. quod nos elementiae nostrae solita provisione comprimimus, ne paulatim sinendo graviolem vindicare cogamur offensam. benigni quippe principis est non tam delicta velle punire quam tollere, ne aut acriter vindicando aestimetur nimius aut leniter agendo putetur improvidus.

[2] Atque ideo praesenti definitione sancimus, ut, si cuiuspiam senatoris famulus in ingenui caede fuerit fortasse versatus, eum tradat legibus impetum, ut facti qualitate discussa proferatur iure valitura sententia. si vero tanti facinoris reum mala fide dominus iudiciis praesentare distulerit, noverit se

^a *Fridh* illis.

^b *Fridh* indicantur.

29. *Król Teoderyk do wszystkich Lukristan
osiedlonych nad rzeką Soczą*¹

507/511 r.

[1] Niewątpliwie do interesu państwa należy troska o pocztę, za pomocą której nasze polecenia przynoszą bardzo szybki efekt. Dlatego w pilnej sprawie powinno się dokładać więcej starań, aby zwierzęta wyznaczone do ciągłych kursów nie marniały przez złe warunki, aby nie były głodne po wysiłku drogi i by podróż nie stawała się zbyt mozolna, podczas gdy została wymyślona dla szybkości². [2] Dlatego też przynagleni niniejszym poleceniem odzyskajcie dla swych stacji od właścicieli obszary ziemi, które wcześniej udzielono na potrzeby koni pocztowych. Tak jednak, aby oni nie wykazali strat z powodu małych pól, a tamtym starczyło co odzyskają.

30. *Król Teoderyk do senatu rzymskiego*

507/511 r.

[1] Senatorowie, coraz częściej w nasze serce, pałające z troską o państwo i rozważające rady różnych narodów, uderza narzekanie ludu, które wprawdzie powstaje z błahych spraw, ale ukazuje ciężkie występki. Lud żali się, że zamiast przyjemności z widowisk przypadło mu najwyższe niebezpieczeństwo, jako że gwałtowność zbrojnych niewolników straszliwie prześladowuje bezbronnych, depcząc zasady prawa i to, co nasza życzliwość podarowała im ku radości, karygodna zuchwałość obróciła w smutek. Z właściwą naszej łaskawości troską pragniemy to ukrócić, abyśmy – raz odpuściwszy – nie byli zmuszeni karać za gorszą zniewagę. Oczywiście, wolą życzliwego władcy jest nie bardziej karać niż darowywać winy, aby nie oceniano go surowo za nadmierne karanie ani nie uważano za naiwnego przez łagodne postępowanie.

[2] Dlatego też w niniejszej decyzji ustanawiamy, że gdyby ktoś ze służby któregośkolwiek senatora zamieszany był w zabójstwo wolno urodzonego człowieka, niech jego pan odda go pod osąd prawa, aby po zbadaniu został wydany prawomocny wyrok. Gdyby zaś pan ze złą wolą odkładał wyda-

¹ Por. przypis do listu I, 18. 2. List wydaje się jednak skierowany do jakiegoś jednego urzędnika i być może pomyłono tytuły.

² L. Di Paola, *L'organizzazione del sistema dei trasporti nelle „Variae” di Cassiodoro: nova et vetusta*, 87.

decem librarum auri dispendio vulnerandum et nostrae ingratitude, quod multo gravius est, pericula subiturum. [3] Sed ut honestatum omnium par libra componeret et civilitatis gratia reductis moribus conveniret, ad populum quoque praecepta nostra direximus, quae vobis reserari libenter amplectimur, ut alterutra iussione pensata resarciatur civibus scissa concordia. proinde nullos ab spectaculorum gaudio removemus, sed seditionis semina radicitus amputamus.

[4] Intersit igitur inter splendorem vestrum moresque mediocres: refugite tales familiares, qui sint iniuriarum ministri, qui amoris vestro nitantur ascribere quod delinquant et dum levitates suas exere cupiunt, vestram reverentiam implicare contendunt. vos enim, quos semper gravitas decet, nolite truculenter insequi inania verba populorum. si quod est forte, quod poenam mereatur, admissum, in praefecti urbis notitiam deferatur, ut culpa legibus, non per praesumptam coerceatur iniuriam. quid enim discrepat a peccante, qui se per excessum nititur vindicare? impaenitenda est ultio de cive, quae legibus venit: et excellenter videtur de pulsato triumphasse, qui victor pronuntiatur a iudice.

[5] Inter ipsos quoque adversarios, ut scitis, non erant prius armata certamina, sed pugnis se quamlibet fervida lacessebat intentio, unde et pugna nomen accepit. postea Belus ferreum gladium primus produxit, a quo et bellum placuit nominari. consilium atrox, crudele praesidium, ferina concertatio. nam et si datum est prius illi inermem facile vincere, tamen crimini applicandum est, quod inde posteritas potuit interire. non permittatis ergo a famulis vestris in civibus fieri quod adhuc debet et in hostibus accusari.

XXXI. Populo Romano Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Spectacula voluptatum laetitiam volumus esse populorum, nec erigere debet motus irarum, quod ad remissionem animi constat inventum.

nie sądowi winnego tak strasznego występku, ma zostać ukarany grzywną dziesięciu funtów złota i, co dużo gorsze, znajdzie się w niebezpieczeństwie naszej niełaski. [3] Lecz aby jedna waga kształtowała uczciwość wszystkich i wdzięczność cnót obywatelskich łączyła się z przywróceniem dobrych obyczajów, nasze polecenia skierowaliśmy także do ludu, a ich oznajmienie chętnie Wam powierzamy, aby po równomiernym wyważeniu obu rozkazów dla obywateli naprawiono naderwaną zgodę. Dlatego też nie pozbawiamy nikogo radości z widowisk, ale wyrrywamy z korzeniem zalążki buntu.

[4] Niech więc istnieje granica między Waszą godnością a obyczajami pospółstwa; unikajcie takich służących, którzy są sługami niegodziwości, którzy usiłują Waszej miłości przypisać to, w czym ponoszą winę, i ponieważ pragną wciąż praktykować swoje nieczne uczynki, dążą do uwikłania w nie Waszych czcigodnych osób. Natomiast Wy, których zawsze obowiązuje powaga, nie gańcie surowo próżnego gadania pospółstwa. Jeśli nasila się ono tak bardzo, że zasługuje na karę, prefektowi miasta przekażcie zgłoszenie na piśmie, aby wina została ukarana przez prawo, a nie przez zuchwałe naruszenie prawa. Przed czym bowiem cofnie się grzesznik, który próbuje zemścić się drogą występku? Nie należy się wstydzić zemsty na obywatelu, którą wymierza prawo, a wybornie triumfuje nad pozywającym ten, którego sędzia ogłasza zwycięzcą.

[5] Dawniej, jak wiecie, nawet między przeciwnikami nie było zaraz bitew z udziałem broni, ale gwałtowne napięcie znajdowało sobie ujście choćby w walkach na pięści, od czego pochodzi słowo *pugna*¹. Potem Belus jako pierwszy wykonał miecz z żelaza, a dzięki niemu zaczęto nazywać wojnę słowem *bellum*². Straszny zamysł, okrutna zasadzka, dziki spór. Albowiem jeśli nawet najpierw pozwalano łatwo pokonać nieuzbrojonego człowieka, to jednak należy to poczytać jako występki, ponieważ potem mogli przez to zginąć inni. Nie pozwalajcie zatem, aby wasi słudzy dopuszczali się względem obywateli tego, o co jak dotąd powinno się oskarżać wrogów.

31. Król Teoderyk do ludu rzymskiego

507/511 r.

[1] Pragniemy, aby widowiska były dla ludu radosną przyjemnością i nie powinno wzniecać pełnych gniewu zamieszek to, co urządzono dla rozryw-

¹ *Pugna* – walka, w pierwszym znaczeniu walka na pięści. Por. Horatius, *Saturae* 1, 3, 101; Donatus, *Commentum Terentii in Hecyram* 2, 25, 4.

² Por. Hyginus, *Fabulae* 274, 22.

ideo enim tot expensarum onus subimus, ut conventus vester non sit seditionis strepitus, sed pacis ornatus. mores peregrinos abicite: Romana sit vox plebis, quam delectet audiri. convicia nec gaudium pariunt nec de laetitia procreantur. hoc fuit certe, quod culpabatis in externos: nolite modo vitia turbulenta contrahere, quae videtis alios abiecisse. [2] Atque ideo edictali programme definimus, ut, si atroces iniurias in quempiam senatorum vox iniusta praesumpserit, noverit se a praefecto urbis legibus audiendum, ut pro facti qualitate discussa excipiat promulgatam iure sententiam. [3] Verum ut omne semen discordiae funditus amputetur, praefinitis locis pantomimos artes suas exercere praecipimus: quod vos poterit instruere ad praefectum urbis data praeceptio. tantum est, ut animis compositis peragatis laetitiam civitatis. nihil est enim, quod studiosius servare vos cupimus quam vestrorum veterum disciplinam, ut, quod ab antiquis laudabile semper habuistis, sub nobis potius augeatis. [4] Soletis enim aera ipsa mellifluis implere clamoribus et uno sono dicere, quod ipsas quoque beluas delectet audire: profertis voces organo dulciores et ita sub quadam harmonia citharae concavum theatrum per vos resonat, ut tonos possit quilibet credere quam clamores. numquid inter ista rixae decent aut inflammata contentio? abicite furores laeti, iram gaudentes excludite. tales enim animi aliorum temperari possunt, cum vestri favores suaviter audiuntur.

XXXII. Agapito V. I. P. U. Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Eximiae urbis praesulem pacis convenit esse custodem. nam a quo melius moderatio debet sperari, quam cui potuit Roma committi? illa enim mater omnium dignitatum viros sibi gaudet praesidere virtutum. et ideo honori tuo debes animos exaequare, ut quod nostris adeptus es beneficiis, tuis meritis invenisse credaris. circumspicere te decet, ne qua in spectaculis seditionum causa nascatur, quia tuum praeconium est populus quietus. sit insul-

ki. Stąd też ponosimy wielkie koszty, aby Wasze zgromadzenie nie tętniło buntem, ale chlubiło się pokojem. Odrzućcie obce obyczaje: niech się słucha z przyjemnością głosu ludu¹ rzymskiego. Obelgi ani nie rodzą szczęścia, ani nie rodzą się z wesołości. O to właśnie oskarżaliście innych, więc nie przejmujcie niepokojących wad, które inni odrzucili. [2] Dlatego też w ogłoszonym edykcie orzekamy, że jeśli oszczerca poważy się na haniebne naruszenia prawa wobec kogoś z senatorów, niech wie, że zgodnie z prawem zostanie przesłuchany przez prefekta miasta, aby po rozpatrzeniu sprawy otrzymał zatwierdzony prawem wyrok. [3] Ponadto polecamy – aby każdy załążek niezgody został wyrwany z korzeniami – by mimowicie odbywali swoje pokazy w określonych miejscach, o czym możecie się dowiedzieć z polecenia danego prefektowi miasta. Chodzi o to, abyście po uspokojeniu nastrojów przywrócili radość w mieście. Niczego nie pragniemy tak gorąco, jak tego, żebyście zachowywali dyscyplinę Waszych przodków i za naszego panowania dalej powiększali tę chwałę, którą niezmiennie posiadacie od czasów starożytnych. [4] Macie zwyczaj wypełniać przestrzeń okrzykami słodkimi jak miód i przemawiać jednym głosem, czego słuchanie może zachwycić nawet zwierzęta; wydajecie głosy słodsze od organów i dzięki Wam trybuny teatru w harmonii z cytrą rozbrzmiewają tak, że ktoś mógłby uznać je raczej za muzykę niż okrzyki. Czy w takich okolicznościach przystoją kłótnie albo zapalczywe spory? Z radością odrzućcie szaleństwa; ciesząc się, uciszcie gniew. Może to ułagodzić nastawienie innych, kiedy usłyszą Wasz spokojny aplauz.

32. Król Teoderyk do Znakomitego Agapita, prefekta Rzymu²

507/509 r.

[1] Wypada, aby rządca wyjątkowego miasta był stróżem pokoju. Od kogo bardziej powinno się oczekiwać umiarkowania niż od tego, któremu można było powierzyć Rzym? Albowiem ta matka wszelkich zaszczytów cieszy się, że strzegą jej mężowie cnotliwi. Stąd też dla dobra Twojego stanowiska powinieneś załagodzić emocje, aby uznano, że przez swoje zasługi dostąpiłeś tego, co osiągnąłeś dzięki naszym dobrodziejstwom. Powinieneś uważać, czy gdzieś podczas widowisk nie rodzą się początki zamieszek,

¹ *Plebs* – często u Kasjodora znaczy to samo co *populus* lub *vulgus*. Por. V. L. Neri, *Il lessico sociologico della tarda antichità: l'esempio delle Varias di Casiodoro*, 24-26.

² Por. przypis do nagłówka w liście I, 6.

tandi consuetudo moderata, ut nec libertati pereat honesta licentia nec desit moribus disciplina. [2] Quocirca sicut nostris oraculis et amplissimum ordinem docuimus et plebem decrevimus ammoneri, hoc tuam quoque magnitudinem observare censemus, ut, si a quoquam irrogata fuerit iniuria senatori, confestim loquax temeritas legum severitate plectatur. si vero senator civilitatis immemor quemquam ingenuum nefaria fecerit caede vexari, protinus relatione transmissa perennitatis nostrae multam percussus excipiat. [3] Meminerint enim cuncti sic spectaculorum studia partesque dividere, ut in patria debeant esse concordēs, nec ad hoc sibi voluptatum exhiberi certamina, ut exinde hostilis ira ferveat. verum, ne posthac ulla possit iterum furiosa contentio provenire, Helladius de medio, voluptatem populi praestaturus, introeat, habiturus aequalitatem menstrui cum ceteris partium pantomimis.

[4] Illud etiam, quod crebras inter eos seditiones exagitat, praesenti iussione definimus, ut amatores Helladii, quem de medio saltare praecepimus sine utriusque^a partis studio, spectandi eis, ubi delegerint, libera sit facultas. si vero eorum lubrica voluntas in unius coloris migraverit favorem, studia sua populus tam in circo quam theatro habeat pro parte quam diligit, ut is qui praesumpserit, vetitam ipse iudicetur quaesisse discordiam.

XXXIII. *Agapito V. I. P. U. Theodericus Rex.*

a. 507/511

[1] Nescit serenitatis nostrae prolatum semel titubare iudicium: nec quod provida dispositione constituit, cuiusquam occasionis surreptione mutavit. dudum siquidem ad Albinum atque Avienum patricos viros praecepta nos dedisse retinemus, ut pantomimum prasini partis eligerent, qui praestantius spectaculis conveniret: quod nobis factum sua relatione reserarunt. [2] Et ideo nunc praesenti auctoritate decernimus, ut, quem a supra memoratis magnificis viris electum esse constiterit, ei solitum menstruum partis prasini sine imminutione tribuatis, ut, quod nostra provisio confusionis tollendae causa constituit, non fiat seditionis occasio, sed quietis.

^a *Friedh* utraeque.

ponieważ Twoją chwałą jest spokojny lud. Niech zwyczaj wyśmiewania będzie miarkowany, aby wolność nie utraciła przyzwoitej śmiałości ani też obyczajom nie zabrakło dyscypliny. [2] Dlatego też w naszych poleceniach zarówno pouczyliśmy członków najwyższego stanu, jak też postanowiliśmy upomnieć lud, a zalecamy też, aby Wasza Wielmożność zwracała uwagę, aby bezmyślne gadulstwo było karane przez surowe prawo, jeśliby ktokolwiek dopuścił się naruszenia prawa przeciwko senatorowi. Natomiast jeśli senator niepomny swojej obywatelskiej godności sprawił, że ktokolwiek wolno urodzony ucierpiałby na skutek haniebnego rozlewu krwi, to natychmiast po wysłaniu nam doniesienia zapłaci grzywnę. [3] Należy pamiętać, żeby tak dzielić sympatie i frakcje podczas widowisk, aby u siebie być w zgodzie, a walki pokazywane dla przyjemności nie rozpały wrogiego gniewu. Natomiast aby potem znowu nie zrodził się żaden gwałtowny spór, niech wyjdzie Helladiusz i zaprezentuje się ku rozrywce ludu; niech otrzyma miesięczną zapłatę na równi z innymi mimami stronnictw.

[4] Co do tego, co wznieca między nimi częste spory, niniejszym nakazujemy też, aby wielbiciel Helladiusza, któremu nakazujemy występować bez sprzyjania którejkolwiek z partii, mieli możliwość oglądania go, gdzie tylko będą chcieli. Natomiast jeśli ich niestała chęć do sympatyzowania z jedną barwą zmieniałaby się, to lud zarówno w teatrze, jak i w cyrku, niech ma prawo kibicowania swojej ulubionej partii, a kto się odważy sprzeciwić, niech będzie osądzony jako wichrzyciel.

33. *Król Teoderyk do Znakomitego Agapita, prefekta Rzymu*¹

507/509 r.

[1] Raz wydany przez nas wyrok nie podlega wątpliwościom ani przy żadnej okazji nie zmienia tego, co przewidująco ustanowił. Pamiętamy mianowicie, że niedawno wydaliśmy polecenie patrycjuszom Albinowi i Awienowi², aby wybrali mima stronnictwa Zielonych, który najbardziej nadawałby się do widowisk; wykonanie tego polecenia oznajmili nam w swoim doniesieniu. [2] Stąd też w obecnym rozporządzeniu polecamy, abyście przyznali nieumniejszoną pensję miesięczną, przysługującą w stronnictwie Zielonych temu, kogo zgodnie wybiorą wyżej wspomniani dostojni mężowie. Niech to, co nasza przezorność ustanowiła do usunięcia rozruchów, nie będzie sposobnością do szerzenia się zamieszek, lecz spokoju.

¹ Por. przypis do nagłówka w liście I, 6.

² Por. list I, 20.

XXXIII. Fausto PPO Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Copia frumentorum provinciae debet primum prodesse cui nascitur, quia iustius est, ut incolis propria fecunditas serviat quam peregrinis commerciis studiosae^a cupiditatis exhauriat. alienis siquidem partibus illud debet impendi quod superest et tunc de exteris cogitandum, dum se ratio propriae necessitatis expleverit. [2] Atque ideo illustris magnificentia tua per loca singula qui curam videntur habere litorum, faciat commoneri, ut non ante quispiam peregrinas naves frumentis oneret ad aliena litora transituras, quam expensae publicae ad optatam possint copiam pervenire.

XXXV. Fausto PPO Theodericus Rex.

a. 507/511

[1] Cum siccitas praesentis anni, quae localiter certis solet desaevire temporibus, terrenis visceribus nimio calore duratis abortivos messium fetus non tam edidit quam imperfecta ubertate proiecit, maiori nunc studio quaerenda sunt quae etiam in abundantia expeti consuerunt. [2] Et ideo frumenta publica, quae de Calabro atque Apulo litoribus per cancellarium vestrum aestatis tempore consuerant^b destinari, nec autumnio venisse modis omnibus permovemur, cum solis reflexus australia signa discurrens, naturae ordine modificatus, tumultuosas procellas aeris permixtione resuscitat: quod ab ipsis quoque mensibus datur intellegi, quando ex numero imbrium futurorum competenter nomina susceperunt. quae ergo talis mora, ut in tantis tranquillitatibus velocia necdum fuerint destinata navigia, cum stellarum non mergentium lucidus situs tendi carbasa festinanter invitet et aeris sereni fides properantium nequeat vota terrere? [3] Aut forte incumbente austro remigiis quae iuvantibus meatus navium echinatis morsus inter undas liquidas

^a *Fridh* studio se.

^b *Fridh* consueverant.

34. *Król Teoderyk do Faustusa, prefekta pretorium*¹

507/511 r.

[1] Zapasy zboża prowincji powinny najpierw służyć temu, dla kogo się rodzą, ponieważ jest bardziej sprawiedliwie, kiedy obfitość własnych plonów służy mieszkańcom, niż kiedy przez chciwość wyczerpuje się na handlu za granicą. Powinno się sprzedawać innym krajom to, co jest w nadmiarze, i wtedy należy myśleć o obcych, kiedy zaspokoi się własne potrzeby. [2] Stąd też Wasza Znakomita Wielmożność niech upomni tych, którym w różnych miejscach powierzono troskę o nabrzeża, aby nikt nie ładował zboża na obce statki, mające płynąć ku innym brzegom, zanim zapasy publiczne nie osiągną pożądanej wysokości².

35. *Król Teoderyk do Faustusa, prefekta pretorium*³

507/511 r.

[1] Tegoroczna susza, która w pewnych miejscach przychodzi zwykle o stałej porze, nie tyle wydała, ile wydalila poronione plody z nieurodzajnego łona ziemi stwardniałej od nadmiaru gorąca. Teraz więc z jeszcze większą gorliwością należy szukać tego, co jest pożądane nawet w czasie urodzaju. [2] A teraz państwowe zboże, które było zwykle latem przesyłane przez Waszego kanclerza z wybrzeży Kalabrii i Apulii, nie przybyło nawet jesienią. W tym okresie wędrówka słońca, przebiegająca wzdłuż południowych znaków na niebie, zostaje zmieniona przez naturalny porządek i przez mieszanie się mas powietrza co chwila powoduje gwałtowne burze. Można to pojąć choćby dzięki samym miesiącom, ponieważ przyjęły one imiona według obfitości mających nadejść opadów⁴. Cóż to więc za zwłoka? Przy spokojnej pogodzie szybkie statki nie zostały jeszcze wysłane, choć oświetlający drogę układ niegasnących gwiazd zachęcał, by prędko naciągnąć żagle, a zaufanie do pogodnego nieba nie wymaga składania ofiar przez tych, którzy płyną szybko! [3] A może, kiedy ustawał południowy wiatr i pracowały wiosła, to przyssanie się podnawki⁵ wstrzymało żeglugę statków mię-

¹ Por. przypis do listu I, 14.

² Por. L. Ruggini, *Economia e società nell'Italia Annonaria*, 286-288.

³ Por. przypis do listu I, 14.

⁴ Por. Priscianus, *Institutiones* 5, 14.

⁵ Podnawka – rodzaj ryby okoniokształtnej (łac. *Remora echineis*), żyjącej m.in. w Morzu Śródziemnym; ma ona charakterystyczną przyssawkę, za pomocą której

alligavit: aut Indici maris conchae simili potentia labiis suis navium dorsa fixerunt: quarum quietus tactus plus dicitur retinere quam exagitata possunt elementa compellere^a. stat pigra ratis tumentibus alata velis et cursum non habet, cui ventus arridet: sine anchoris figitur, sine rudentibus alligatur et tam parva animalia plus resistunt quam tot auxilia prosperitatis impellunt. ita cum subiecta unda praecipitet cursum, supra maris tergum navigium stare constat infixum miroque modo natantia inconcusse retinentur, dum innumeris motibus unda rapiatur. [4] Sed ut dicamus aliam piscis naturam, forte nautae praedictarum navium tactu torpedinis segnissime torpuerunt: a qua tantum infigentum dexteræ praegravantur, ut per hastam, qua fuerit vulnerata, ita manum percutientis inficiat, quatenus vivae substantiae pars sine sensu aliquo immobilis obstupescat. credo talia incurrerunt, qui se movere non possunt. sed echinai illis impedimentosa venalitas est, concharum morsus insatiata cupiditas, torpedo fraudulenta simulatio. ipsi enim studio pravo faciunt moras, ut occasiones incurrere videantur adversas. quod magnitudo tua, cui specialiter convenit cogitare de talibus, celerrima faciat emendatione recorrigi, ne inopia non tam ab sterilitate temporis quam a neglegentia matre nata esse videatur.

^a *Fridh* complere.

dzy morskimi falami; albo też mięczaki z Morza Indyjskiego przyczepiły się swoimi wargami do kadłubów statków¹; podobno ich ledwo odczuwalne przyłgnięcie wytrzymuje więcej, niż mogą dokonać rozszalałe żywioły. Bezczynny okręt, choć uskrzydłony przez napięte żagle, stoi i nie rozpoczyna żeglugi, której sprzyja wiatr; jest trzymany w miejscu bez kotwicy, przywiązany bez lin okrętowych i więcej zatrzymują tak małe zwierzątka, niż poruszają tak pomyślne okoliczności. I tak, kiedy podpływająca fala ponagla do wybrania kursu, nieruchoma flota tkwi oczywiście na powierzchni morza i bujające się statki cudownym sposobem utrzymywane są w bezruchu, a tymczasem niezliczone prądy niosą falę. [4] Lecz aby powiedzieć o innej właściwości ryby, być może to oparzenie drętwy² przyczyniło się do niezwykle paraliżującej ospałości żeglarzy wspomnianych statków; to przez nią drętwieją prawice zadających cios. Ryba ta bowiem poraża rękę atakującego przez włócznię, która ją zraniła, stąd część żywego ciała ludzkiego sztywnieje nieruchomo bez żadnego czucia. Sądzę, że coś takiego napotkali ci, którzy nie mogą się ruszać... A jednak nie! Właśnie dla nich³ podnawką jest mnożąca przeszkody przekupność, a niezaspokojona chciwość – przysaniem się mięczaków, zaś oszukańcza obłudność – drętwą. Oni sami powodują zwłokę, tak aby wydawało się, że zachodzą niesprzyjające okoliczności. Niech Twoja Wielmożność, do której szczególnie należy zajmowanie się takimi sprawami, przez jak najszybsze uzdrowienie obyczajów przyczyni się do przywrócenia normalnego stanu rzeczy, aby nie okazało się, że biedę zrodził nie tyle okres posuchy, ile matka niedbałość.

przyczepia się do większych ryb lub kadłubów statków. Por. Ovidius, *Halieutica* 99; *Adnotationes super Lucanum* 6, 675; Plinius, *Naturalis historia* 9, 79-80; 32, 3; Plutarchus, *Quaestiones convivales* 2, 7 (641 B-F); Aelianus Claudius, *De natura animalium* 2, 17; Oppianus, *Halieutica* 1, 212 i następane.

¹ Por. Plinius, *Naturalis historia* 32, 5.

² Drętwa – gatunek ryby elektrycznej (łac. *Raia torpedo*), potrafiącej wytwarzać pole elektryczne w celu samoobrony lub obezwładnienia ofiary. Por. Plinius, *Naturalis historia* 32, 7; Plutarchus, *De sollertia animalium* 27 (978 B-C).

³ *Illis* – dosł. dla tamtych, chodzi o żeglarzy, którzy nie chcą wyruszyć w podróż.